

RIIGIKOGU

5. istungjärk. **Protokoll nr. 103 (13).**

1922. a.

Sisu: 1. Riigikogu juhatuseteadaanne rkl. Paula Järwe wangist mittewabastamise asjus. 2. I jalawäepolgu ohwitseride kogu terwitustelegrammi ettekandmine. 3. Rahaministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seaduse redaktsioon. Wastu wõetud. 4. Asunikkude ehituslaenu seaduse redaktsioon. Wastu wõetud. 5. Elukorterite ehituslaenu seadus II lugemisel. Wastu wõetud. 6. Koosseisu komisjoni esitis rkl. A. Sommerling'i wangist mittewabastamise asjus. Wastu wõetud. 7. Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewõimise seadus I lugemisel. Wastu wõetud. 8. Seadus maaseaduse § 1 märkus 1 punkt 2 muutmise kohta — Riigikogu liikete H. Koch'i, G. Stackelberg'i, M. Bock'i ja W. Pezold'i esitis. Maaseaduse komisjoni antud. 9. Põllutööliliste töö- ja palgaolude korraldamise seadus. Tagasi lükatud. 10. Otsus töötatööliliste kinnitamisest ja väljatöötamise ja läbiwaatamise kohta — kommunistilise töölisteriühma esitis. Tagasi lükatud. 11. Riigi 1922. a. eelarwe — II lugemisel.

Riigikogu koosolek 28. märtsil 1922. a. kell 5 p. 1. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 78 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits**.

Walitsuse lauas: sõjaminister **J. Soots**, põllutööminister **B. Rostfeldt**, töö- ja hooldekandeminister **Chr. Kaarna**, kohtuminister **J. Reichman**.

Koosolek algab kell 5.25 min.

Juhataja K. Wirma: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Ettepanekuid ei tehta. Sellega loen päewakorra wastuwõetuks.

1. Juhatuseteadaanne rkl. P. Järwe mittewabastamise asjus.

Enne kui päewakorra juurde minna on mul Riigikogule teatada, et Wabariigi Walitsuse poolt on teadaanne tulnud, et wõimatu on wabastada wangistusest rkl. Paula Järwe, kuna tema asi juba sõjaringkonna-kohtu kätte on antud. Riigikogu juhatus on selle teadaande annud koosseisu komisjonile läbiwaatamiseks kiires korras. Sõna on sekretääril terwitustelegrammi ettelugemiseks.

2. Teadaanne I jalawäepolgu ohwitseride kogu terwituse kohta.

Sekretäär **A. Tupits:** Riigikogule on telegramm tulnud, milles I jalawäepolgu ohwitseride kogu aastapäewal kooswiibimise puhul Riigikogu

terwitab. (Kiiduawaldused paremal pool ja keskel.)

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb 1. päewakorra-punkti juurde.

3. Rahaministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seadus.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **A. Jürgenstein** (loeb): Redaktsiooni komisjon paneb ette kinnitada rahaministeeriumi koosseisu ja palgamäärade muudatuste seaduse teksti järgmiste parandustega:

Parandus 1: Seaduse pealkirjas: „palgamäärade muudatused“, p. o. „palgamäärade muudatuste seadus.“

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on parandus wastu wõetud.

Aruandja **A. Jürgenstein** (loeb): Parandus 2: Igalpool, kus selles seaduses üksikute osade tähendamiseks Eesti tähestikku (a, b, d...) tarwitatakse, wõtta tarwitusele Ladina tähestik (a, b, c...)

Seda on meie redaktsiooni komisjon ka ennemalt käsitanud.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on parandus wastu wõetud.

Aruandja **A. Jürgenstein** (loeb): Parandus 3: kõik osade pealkirjad, mis selles seaduses üksikute ametiasutuste nimetamist sisaldawad, wõtta nimetawas kaasuses: näituseks — „Narwa tolliwalitsuses“, p. o. „Narwa tolliwalitsus.“

Need sõnad tulewad seaduses mitu korda ette.

Juhataja **K. Wirma**: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on parandus wastu wõetud. Sellega on ka kõik selle seaduse kohta käiwad parandused wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

4. Asunikkude ehituslaenu seadus. Redaktsiooni komisjoni aruandja **A. Jürgenstein**: (loeb): Redaktsiooni komisjon paneb ette kinnitada asunikkude ehituslaenu seaduse teksti järgmise parandusega:

§ 2 rida 3 ja 4: „tema pealt wõtewa protsendi määra ja tema kustutamise kohta“, p. o. „selle pealt wõtewa protsendi määra ja laenu kustutamise kohta.“

Sõna „selle“ on sellepärast wõetud, et meil eluta asjaga tegemist on, kuna sõna „laenu“ sellepärast, et selge oleks, mille kohta järgmised sõnad käiwad.

Juhataja **K. Wirma**: Paranduse kohta sõna ei soowita. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on parandus wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

5. Elukorterite ehituslaenu seadus — II lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Laidoner**:

Riigikogu poolt oli selle seaduse § 3 komisjoni tagasi antud, selleks, et laenu kustutamise põhitingimised seaduses ära tähendatud saaks. Rahaasjanduse komisjonis arutati see küsimus pikemalt läbi, asutati sellekohane alamkomisjon ja alamkomisjon töötas need paragrahwid välja, mis siin rahwasaadikutele esitatud on. Peab aga tähendama, et need paragrahwid siiski mitte ei sisalda seda, mis õiguse pärast pikaajalise laenu seaduselt peaks nõudma. Nagu ma juba oma esimeses kõnes tähendasin, on praegusel ajal väga raske pikaajalise laenu aluseid välja töötada, sest et meil mingit kindlat rahaüksust ei ole. Sel seisukohal oli ka alguses rahaasjanduse komisjon. Et aga Riigikogu selle peale waatamata soowi awaldas neid aluseid siiski seaduses ära määrata, siis on nüüd selle seaduse juurde sarnased põhitingimised välja töötatud, nagu nad wastu wõetud on Riigikogu poolt

koolimajade ehituslaenu seaduses. Siin peab aga tähendama, et need põhitingimised siiski ei kindlusta täieliselt laenusajaid. Nimelt on meil põhitingimistel üks halb külge, sest kui nüüd rahakurs pikema mööda tõusma hakkab, nagu ta wiimasel ajal on tõusnud, kus meie margakurs on umbes 20% tõusnud ühes Inglis naela kursi tõusuga, mida faktiliselt kodanikud peaaegu sugugi tähele pannud ei ole, siis wõib ka ühes sellega laenu summa suurus tõusta. Riigikogu awaldab alaliselt soowi, et rahakurs peab tõusma, walitsus aitab sellele kaasa, ja laenusaja on siis sunnitud laenu, mis ta odawama rahaga on saanud, tagasi maksma rahaga, mis juba 20% kallim on, ilma et ta ise seda tähelegi paneks. Esitatud seaduseelnõu ei lahenda seda küsimust mitte. Rahaasjanduse komisjon arwas, et seda ei saagi praegusel ajal lahendada, waid selleks peab tarwilikul korral eriseadusi välja andma. Siiski esitas rahaasjanduse komisjon selle seaduseelnõu, arwesse wõttes, et selle seadusega siiski wõrdlemisi soodsail tingimistel laenu antaks, nii et kui laenusajaad juba omajagu kergendatud tingimistel seda laenu saanud on, nad siis ka selle riisiko peale välja minna wõiwad, et seda wõrdlemisi wäikest mõne protsendilist kursiwahet kanda, ilma et nad selle all kannataks. Ühes sellega arwab rahaasjanduse komisjon ka weel, et sel korral, kui suurem rahakursi tõusmine peaks järgnema, neid küsimusi sellekohase eriseadusega lahendada tuleks. Praegu on siis rahaasjanduse komisjoni poolt järgmised paragrahwid selle seaduse juurde esitatud ja rahaasjanduse komisjon paneb ette seadust täiendada järgmiste paragrahwidega.

„§ 3. Toetuslaenu antakse linna ja alewi omawalitsustele ehk nende kaudu ja wastutusel ehitusühingutele ja üksikutele isikutele elukorterite ehitamiseks, mis koos seisawad mitte rohkem, kui kolmest toast, ühes kõõgiga ning tarwiliste kõrwalruumidega.“

L. Johanson (sd.): Käesolewa seaduse ülesanne on wähenendada korterikriisi. Et selle seadusega meil hakataks asutama eeskujulikka aialinnasid, seda oletada ei tarwitse. See ei ole ka nähtawasti selle seaduse ülesanne. Teisest küljest on aga tähelepanu selle peale juhitud, et selle laenu tingimised sarnased on, et seda laenu wõiwad tarwitada ainult jõukamad, ja peaasjalikult just üürikorterite ehitami-

seks, mitte enestele, waid teistele wäljaüürimiseks. Kui nüüd tähele paneme selle seaduse otstarbet, siis peaksime teda sel kujul wastu wõtma, et selle abil wõimalikult rohkem korterid juurde ehitada wõiks, ja et selle tagajärjel korterikriis wastawal määral wäheneks. Siin on aga § 3 esitatud sel kujul, et korterid wõib ehitada, mis koos seisawad kunni kolmest toast ja köögist. Praegu on aga meie ametnikkude ja tööliste palgad niisugused, et nad ei wõimalda mitte 3-toalise korteri pidamist, pealegi weel siis, kui uuesti ehitatawad korterid üüriseaduse alt wabad on. Teisest küljest ei ole ka mingit õigust sel ajal, kus suur korterikriis walitseb, kus ühte tuppa mitmed perekonnad kokku on surutud, lubada mõnele perekonnale oma alla wõtta 3 tuba ja köök, see tähendab õieti 4 tuba. Sellepärast teen ma ettepaneku, et need korterid ei wõiks mitte suuremad olla, kui 2 tuba ja köök. Need 2 tuba ja köök wõiwad väga hästi rahuldada meie ametniku ja töölise tarwidust ja selle läbi saadakse ka mõnisada korterit juurde, mille läbi muidugi korterikriis wastawalt saab wähenetatud.

Juhataja K. Wirma: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Laidoner: See ettepanek oli ka rahaasjanduse komisjonis arutusel ja ei saanud seal wastu wõetud. Põhjused olid järgmised. Arwati, et üks liik nende korterite ehitajaist just peaks olema riigiametnikud, ja seda arwesse wõttes, et korterikriisi ei tunne praegu mitte ainult alamad ametnikud, waid ka keskmised ja kõrgemad ametnikud, arwati, et mitte tarwis ei ole tubadearwu kahega piirata, waid ka 3-toaline on juba küllalt wäike korter. Teiseks, antakse see laen omawalitsuste läbi ja nende wastutusel, ja kui omawalitsus arwab, et temal tarwis ei ole 3-toalist korterit lubada, siis on talle ka wõimalus antud korteri ehitamist lubada, mis ainult ühest toast, ehk kas wõi köögist üksi koos seisab. Nõnda on omawalitsusel täieline wõimalus tubadearwu piirata, ja sellepärast ei leidnud komisjon tarwilikuks seda teha. Rahaasjanduse komisjoni nimel ei saa ma selle ettepanekuiga ühineda.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Sellega on rkl. Johanson'i parandustagasi lükatud.

Panen § 3 hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu on üks. Sellega on § 3 wastu wõetud komisjoni poolt esitatatud kujul.

Aruandja J. Laidoner (loeb): § 4. Toetuslaenu antakse kunni 50 aasta peale, arwates tähtaega laenu wäljaandmise aastale järgnewast 1. jaanuarist kunni 70% suuruses ehituskuludest, tingimisega, et omawalitsus riiklise laenu ühesugustel alustel omalt poolt lisaks annab kogukondlist toetuslaenu wähemalt ühe seitsmendiku osa suuruses riiklisest laenust.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 4 wastu wõetud.

Aruandja J. Laidoner (loeb): § 5. Laen kustutakse igaaastaste ühesuuruste kustutussummadega aja jooksul, mille peale ta wälja antud, ja kolmandast aastast peale, laenu tähtaja algusest lugedes, maksab laenusajaja laenu pealt 4%, arwates laenu kustutamata osast.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 5 wastu wõetud.

Sõna on rkl. Maramaa'l uue paragrahwi esitamiseks.

A. Maramaa (sd.): Nagu juba aruandja tähendas, on selles seaduseelnõus puudus. Nimelt ei ole ette nähtud, kuidawiisi wähendatakse toetuslaenu niisugusel korral, kui rahakurs peaks tõusma. Rahaasjanduse komisjon on aru saanud, et niisugune paragrahw tarwilik on, kuid ei ole teed leidnud, kuidas seda sisse wõtta. Kui nüüd niisugust paragrahwi siin seaduses ei ole, siis ei ole sugugi lootust, et ametnikud ja õpetajad, kes harilikult nendes 3-toalistes korterites elawad, seda laenu wõiks tarwitada. Meil peab kartus olema, et tulewikus, kui rahakurs peaks tõusma ja kindlustust ei ole, et laen wähendatakse, kuna palkasid väga kergesti wähendata wõib, ja laenu ei wähendata, nemad seda laenu niisugusel kujul, nagu ta praegu siin ette on pandud, tagasi maksta ei suuda. Sellepärast tegin mina juba I lugemisel paranduse ja kordan siin weel sellekohast parandust. Panen ette selle laenu seaduse § 6-daks wastu wõtta:

„Meie rahakursi tuntawa tõusu korral kustutatakse Wabariigi Walitsuse määru-sega see osa toetuslaenust, mida, kui tulusat kapitaali, ei kata majast saadaw üür, maha.

Mahakustutatud laenu osa langeb riigi ja omawalitsuste kahjuks nende poolt antud laenude proportsionaalses suuruses.“

(Keskest: Aga kuidas rahakursi langemisellugu on?) Seda ei ole ette nähtud. (Naer keskel ja paremal pool.)

Juhataja K. Wirma: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja J. Laidoner: See küsimus oli alamkomisjonis ja komisjonis arutamisel ja peab tunnistama, et ma jään ikka endise seisukoha juurde. Praeguse seaduse juures, mis meil maksew on, ei saa seda asja mitte fikseerida, sest meil ei ole kindlat rahaüksust. See ettepanek, mis härra Maramaa poolt tehtud, on weel vähem kindlal alusel, sest mis tähendab „tuntaw rahakursi tõus?“ Wäikene, ka 1%-line rahakursi tõus on ühel tuntaw, teisel ei ole aga tuntaw ka 10%-line tõus. Mina pean ütleva, et praegu on meie rahakursi tõusnud umbes 20% ja meie ei ole tema tõusu siiski õieti tunnud. See on väga painduw küsimus, sellepärast et sel teel selle määrusega ei saa mitte midagi ära teha. Peab mingisugune kindlam fikseerimine, kord olema, ja, nagu ma juba tähendanud olen, oli see asi ka komisjonis arutamisel. Siin võib ainult üht ette arvata, et kui nüüd see kursi tõus nii väga tuntaw on, siis tingimata iseenesest see küsimus üles tõuseb. Kõige loomulikum on, et siis sellekohase eriseadusega esinetakse, sest ei ole mitte ainult see laen, waid on ka teised laenud olemas, mis nüüd antud saawad. Need on just niisamasuguses seisukorras. Rahaasjanduse komisjon arwas, et siis teist feed peale eriseaduse ei ole, kui peaks niisugune, nõndanimetatud „tuntaw kursi tõus“ olema.

Teine küsimus on see, et kuidas siis teha, kui kurs peaks langema, sest siis keegi ei taha muidugi seda oma kahjuks wõtta, waid see pannakse kõik riigi kahjuks. Iseenesest mõista, et siis walitsus selle järele peab walwama ja seda asja korraldama. Seda arwesse wõttes, ei saa ma komisjoni nimel selle ettepanekuga mitte ühineda.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Suur enamus on wastu. Sellega on nähtawa enamusega see ettepanek tagasilükatud.

Aruandja J. Laidoner (loeb): § 6. Wabariigi Walitsusel on õigus täiendada määrusi anda käesolewas seaduses ettenähtud toetuslaenu wäljaandmise korra, laenu kindlustamise, tarwitamise ja kustutamise kohta.

Märkus. Riiklise toetuslaenu kindlustamiseks kinniswara peale tehtawad obligatsioonid ei käi obligatsiooni tegemisel wõetawa maksu (Seadus nr. 268 „Riigi Teataja“ nr. 137/138 — 1920 a.) alla.

Juhataja K. Wirma: Panen hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. § 6 on wastu wõetud. Sellega on see seadus II lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

6. Koosseisu komisjoni aruandja W. esilis rkl. A. Pezold: Riigikogu koosseisu komisjon otsustas, nagu juba Riigikogu liigete laialisaadetud seletuskirjast näha, nõusolekut awaldada rkl. Sommerling'i wahi all edasipidamiseks.

Põhjused selleks on osalt selles seletuskirjas ette toodud ja ma tahaks neid ainult mõne andmega täiendada. Juba Eesti wabariigi algusest saadik töötas ja töötab ka praegu Eestimaal illegaalne kommunistiline salaliit. Selle liidu hulka kuuluwad mitmed, niihästi illegaalsed, kui ka legaalsed organisatsioonid, nagu ametiühisuste kesknõukogu, kommunistiline rühm linnawolikogus ja Riigikogus, ja noorproletaarlaste ühing. Selle salaliidu eesmärgiks on makswa riigikorra kukutamine, nagu see kirjalikust materiaalist, samuti ka laialisaadetud lendehtedest wälja paistab. Kõik need organisatsioonid töötawad teatawas ühenduses, mis ka kirjawahetusest ja tunnistajate seletustest selgub. Nende ülesandeks on, nagu ma juba ütlesin, riigikorra kukutamine wägiwaldsete abinõudega. Tõenduseks on ka see asjaolu, et kommunistiline illegaalne partei täiesti ühinenud on kommunistlise internatsionaali kongressi otustega. On leitud III internatsionaali sisseastumise tingimised, kus selgesti öeldud on, et tingimised sisseastumiseks on: agiteerimine makswa riigikorra wastu, kihutustöö tegemine igalpool, ka sõjawäes, kus see muidu keelatud on. Kõige ees on parlamentarismi purustamine. Huwitaw on, et seal III internatsionaali ot-

suste kogus öeldud on, et kommunistide esitajad peavad neil maadel, kus parlamendis nende legaalsed esitajad on, immuniteeti selleks ära kasutama, et sellele tähendatud eesmärgile jõuda. See riigivastane eesmärk paistab ülepea kõikidest lendlehtedest, üleskutsetest ja kirjadest välja. Nende tegewust juhtisid Wene kommunistid muuseas ka tuntud Kingissepp, kelle kirjawahetus üles on leitud, kes üles kutsub tarbekorral koosoleku saali tungima, nagu seda tehti nowembril 1917 a., et maapäewa laiali ajada ja walitsust ja riigikorda kukutada.

Mis puutub sellesse, milles Sommerling süüdi on, siis peab ütleva, et juba niisuguse salaliidu liikmeks olemine on kuritegu, mis n. s. § 102 on ette nähtud. Kuid Sommerling ei olnud mitte ainult passiivne liidu liige, waid väga energiline tegelane, mis järgmisest selgub. Tema oli kandidaat linnawolikogu kui ka Riigikogu kommunistilises nimekirjas, mis illegaalse kommunistilise partei kesknõukogu poolt omaks tunnistatud ja kinnitatud said. Sommerling oli ka ametiühisuste kesknõukogu kirjatöimetaja. Nagu üks kaassüüdlane, Paul Raudsepp... (Wahelhüüe pahemalt poolt: Jätke surnud rahule!) ...seletab, oli ta agar tegelane; ta oli organisatsiooni büroo agitaatoriks ja käis agiteerimas Saaremaal, Hiiumaal ja Muhumaal, mida ka teine tunnistaja tõendab. Nagu Raudsepp seletab, ajas Sommerling wõrdlemisi lühikese aja jooksul noorproletaarlaste ühingu elu sisse. Tema asutas ka ühes kellegi Mirringi ja Tuberikuga kommunistilise lööksalga. Endise rkl. Allikso juures on leitud materjaal, muuseas ka juhatuskiri korraldawale komisjonile, kuidas kongressi kokku kutsuda; Sommerling oli selle korraldawa komisjoni liige. Tema enese juurest leiti noorproletaarlaste ülesanded, et noored proletaarlaste peawad end koondama III internatsionaali lipu alla ja kommunistilise diktatuuri maksmapanemiseks kaasa aidata. Sommerling oli ka noorproletaarlaste ühingu esimees ja kirjutas esimehena alla ettekandele ja saatekirjale, mis kommunistilisele internatsionaalile saadeti. Seal on muuseas öeldud, et noorproletaarlaste ühing on lähedases ühenduses ametiühisuste kesknõukoguga; wiimane on poliitiline staap ja ootab, millal saab kukutatud Eesti riik ja tema asemele seatud nõukogude wabariik. Seda fakti Sommerling ei eita. Ta tunnistab, et tema on sellele alla kirjutanud. Riigi-

kogu kommunistilise rühma kantseleis on leitud Sommerling'i allkirjaga blanketid, millest näha on, et noorproletaarlaste ühing saatis oma saadikud kommunistilise internatsionaali kongressile. Siis leiti Lempo juures Sommerling'i poolt kirjutatud juhatuskiri, kuidas peab kommunistlist liikumist organiseerima. Uhe sõnaga, on näha, nagu ma juba tähendasin, et Sommerling ei ole mitte passiivne liige olnud, waid on tegelikult tööd juhatanud, selleks, et riigikorda kukutada. Peale selle süüdistatakse Sommerling'i weel n. s. § 270 põhjal. Nimelt oli kaitsepolitsei Sommerling'i Seewaldi ligidal trehwanud, kus juures ka kaks teist isikut oli olnud. Nagu seletuskirjas tähendatud on, awas keegi tule. Senni ei ole tõeks tehtud, kes seda tegi. Sommerling ei lasknud end arreteerida, waid kasutades segadust, põgenes ära. Kui arwesse wõtta, et tegelikult mitmed nendest kaebalustest-kommunistidest, kes Riigikogu liikmena wabastatud, võimaluse on leidnud kohtu eest kõrwale hoida, siis ei leidnud komisjon küllalt põhjust, et Sommerling'i wabastada. Sellepärast teen ma komisjoni nimel ettepaneku, mis Riigikogu liigetele juba kätte on saadud, nimelt: „Riigikogu, kohtuministri esitist rkl. Sommerling'i asjus ära kuulates, awaldab nõusolekut Sommerling'i wahi all edasipidamiseks.“

E. Kägu (kom.): (W. Linnamägi (kristl.): Mis ta nüüd kukkuma hakkab?) Seda koosseisu komisjoni ettepanekut ära kuulates pean tunnistama jälle fakti, millega on walmis saanud kaitsepolitsei, nimelt prowokatsiooni. See ei ole enam wäike prowokatsioon, waid see on täitsa häbemata prowokatsioon. Kuidas teie saate seda põhjendada, et Sommerling ei olnud mitte ainult passiivne liige, waid et ta ka agitaatorina mööda maad ümber käis. Ma ei saa sellest aru. Wõtame, kust rühmast tahate, näituseks, maaliitlased käiwad maal ringi ja asutawad põllumeestekogusid. Miks ei wõeta neid kinni. Kui üks ärksam tööline, kes sellest walitsuse jõhkrast poliitikast aru on saanud, tahab selle wastu wõitlema hakata, siis leitakse see inimene nii suur kurjategija olewat, et ta surmanuhtlust wõib oodata. Siis on seal blanketid ja ankeedid leitud, ja peale selle ühed ja teised. Kuid mina ütlen, kas Sommerling'i käest on ühtki sõna selle kohta saadud. Mis puutub allkirjadesse, siis saadetakse ka teile terwitus-

telegrammisid siia, nagu tänagi üks siin ette loeti. Mis saate teie nendega ära teha? Näituseks, kui ma olen ühingu esimees ja saadan oma allkirjaga telegrammi, mis teie saate sellega teha? Selle eest võetakse inimene vastutusele. Teiseks, öeldakse, et Sommerling on arreteerimise juures hakanud enesekaitse mõttes rewolwriga vastu, kuid mina ütlen, et Sommerling'il ei olnud sel ajal rewolwrit olemaski — seda tean mina väga hästi. Pean tähendama ka, et kohust mitte sellepärast kõrvale ei hoita, et teda kardetakse, vaid seda tehakse sellepärast, et ei taheta ennast eeluurimise ajaks, mis õieti väga pikk on, mädanema ja lutikatele süüa wiia lasta. Ükski ei karda õiglast kohut ja õiglase kohtuotsuse eest ei põgene keegi ära. Kuid inimesi paigutatakse türmi ja hoitakse seal aastate kaupa kinni ilma üle kuulamata, kus neid piinatakse, peksetakse. Arusaadaw, et niisugustel tingimistel keegi ennast heameelega wägistajate kätte andma ei hakka. Keegi ei taha ennast heameelega türmi kōdunema wiia lasta.

Teiseks, mida tuuakse Raudsepp'a tunnistuste kohta ette? Pean tähendama, et surnu peale wõib laimu tõsta, nii palju kui keegi tahab, sest et tema enam ei räägi. Uhtegi andmet ei ole selleks olemas, et Raudsepp ise on seda tunnistanud, mis siin üles on kirjutatud. Kogu süüdistusmaterjaal olla Raudsepp'a üteluste põhjal kokku seatud. Ma ütlen teile, et teie näod lähewad tingimata punaseks, kui kohus kokku tuleb ja teil Raudsepp'a mitte kohtu ette ei ole tuua. Mille peale siis teie garanteerite, et need andmed õiged on? Teie ütlete, et surnu seda rääkis. Pean tähendama, et niisuguseid tõendusid tuuakse ainult prowokatsiooniks ette.

Edasi, noorproletaarlaste ühingus ei olnud Sommerling üksinda tähtsaks tegelaseks, vaid seal olid ka teised, näituseks Lepp. Süüdistusmaterjaali läbi waadates ei ole isegi prokuröör leidnud selleks küllalt andmeid, et nende põhjal kõiki inimesi, kes sinna ühisusse kuulusid, kinni panna. Kui nüüd süüdistus Sommerling'i vastu nii kōwa on, nagu seda siin põhjendatakse, siis pean küsima, mispärast lastakse neid teisi inimesi wabalt liikuda? Sommerling'i süüdistuseks ei ole mingisugust alust, ka selles mitte, et tema sõjariistus vastu hakkas. See on täieline prowokatsioon. Inimest hoitakse ainult sellepärast türmis, et ta ak-

tiwsem ja arusaajam klassiteadlane-tööline on, kes organiseeris noorproletaarlaste ühingu. Kodanlus näeb enesele sellest noorest metsast, mis praegu kasvab ja mida kindlal käel juhitakse, hauakiwa ja kirstunaelu kaswawat. Kardawad seda, et neile ei jää muud nõu üle, kui kolima hakata.

Ülemal ettetoodu põhjal teen ettepaneku, et Sommerling saaks türmist wabastatud.

Juhataja K. Wirma: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja W. Pezold: Minul oleks ainult juurde lisada, et minu poolt ettetoodud andmed ei põhjene sugugi mitte ainuüksi Raudsepp'a ülekuulamisest saadud materjaali peal, vaid selleks on ka rohkesti kirjalikku materjaali olemas.

Juhataja K. Wirma: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Näib, et suurem osa on vastu. (Wahelhüüded: Hääled ära lugeda!) Nõutakse häälte äralugemist. (Loetakse hääli.) See ettepanek on saanud poolt 40 häält, vastu 25 häält. Sellelega on see ettepanek vastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde edasi.

7. Ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeeriumi alt teedeministeeriumi alla üle wiimise seadus — I lugemisel.

Üleüldise komisjoni aruandja **A. Anderkopp:** Praegu on rida mitmesuguseid asutusi olemas, kelle asjaajamine on laiali paisatud. On ju loomulik, iseeneest, ja seda tunnistas ka Riigikogu läinud aasta eelarwe arutuse puhul, et sarnaste asutuste ühe juhatuse alla koondamine väga otstarbekohane on 1) juba ta enda otstarbekohasuse mõttes ja 2) kulude kokkuhoidmise mõttes. Walitsuse poolt on esinetud kawaga, mille põhjal tehnilised asutused, kes laiali laotatud ja laiali paisatud, teedeministeeriumi alla ühte koondatakse. Sellest punktist wälja minnes, on Riigikogu poolt kahe seaduseelnõuga esinetud. Esimene seaduseelnõu käib siseministeeriumi juures asuwate ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee ülewiimise kohta teedeministeeriumi alla ja teine seadus meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõidumeti ülewiimise kohta kaubandus-tööstusministeeriumi alt teede-

ministeeriumi alla. Sellega oleksid koondatud need tehnilised asutused ühe ministeeriumi alla, mis võimaldab otstarbekohasemat tööd ja kulude kokkuhoidmist. Üks nendest seaduseelnõudest, s. o. nimelt meriasjanduse peawalitsuse ja laevasõiduameti kaubandus-tööstusministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewiiamise seaduseelnõu, on üleüldises komisjonis praegu arutusel. Teen ettepaneku ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewiiamise seadust I lugemisel vastu võtta.

Juhataja K. Wirma: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on see ettepanek vastu võetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde edasi.

8. Seadus maaseaduse § 1 märke muutmise kohta. **W. Pezold** (saks.): Teen ettepaneku seda seaduseelnõu maaseaduse komisjoni anda.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Pezold on ettepaneku teinud seda seaduseelnõu maaseaduse komisjoni anda. Selle ettepaneku kohta sõna ei soovita. Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda, sellega on ettepanek vastu võetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde üle.

9. Põllutöölise tööaja ja palgaluude korraldamise seadus. **Töökaitse komisjoni aruandja A. Schulbach:** Riigikogu liigete Keerdo, Gustawson'i ja Soans'i

esitatud seaduseelnõu põllutöölise palgaluude korraldamise kohta on kolmas seaduseelnõu sellel alal, mida Riigikogu oma 15-kuulise kestvuse jooksul läbi on waadanud. Iga töö tarwitab järjekindlust, ka seadusandline, sellepärast iga uut seaduseelnõu läbi waadates, peab Riigikogu paratamatult järele vaatama, missuguses wahekorras uus seaduseelnõu makswate seadustega on. Kuna meil praegusel silmapilgul maksew on 1. nowembril 1921 a. wastuwõetud põllutöölise tööaja ja palgamäärade korraldamise seadus, siis on minu kohus näidata, missuguses wahekorras on esitatud eelnõu makswa seadusega. Makswal seadusel on terve rida paragrahwe, mis sõna sõnalt ühte lähewad esitatud seaduseelnõuga. Sarnaseid paragrahwe tahetakse nüüd uuesti ümber hääletama ja vastu võtma hakata. Nii-

sugune töö ei ole mitte produktiivne ja niisuguste paragrahwide uuesti wastuwõtmise järele, mis juba praegu makswad, mingit tarwidust ei ole. Uues seaduseelnõus on aga ka paragrahwid, mis makswale seadusele risti wastu käiwad. Sellejuures ei taheta aga makswat seadust nendes osades ära muuta, nagu esimene eelnõu allakirjutaja härra Keerdo töökaitse komisjonis seletas. Tema tahtis, et need kaks seadust jääksid makswa üksteise kõrwal. (N a e r.) Et niisugune seisukord lubamata, seda ei pruugi ma teile seletama hakata, sest see jääb Riigikogu enese otsustada, kas tema tahab makswat seadust muuta wõi keelduda uue eelnõu wastuwõtmisest. Wastolud, mis nende kahe seaduse paragrahwides ette tulewad, on suuremalt jaolt wõrdlemisi tühised, näituseks, § 3-s eelnõus, kus nõutakse, et iga töölise kohta toas umbes 2 ruutsülda õhuruumi tuleb, kuna makswas seaduses 1½ ruutsülda üles on wõetud. Ma ei hakka üksikult neid lahuminekuid siin ette kandma, sest neid on terve rida. Kõige tähtsam neist lahuminekutest käib tööpäewa pikkuse kohta. Uue seaduseelnõu esitajad tahawad makswa panna põllutöös 8-tunnilist tööpäewa, makswa seaduse järele ei tohi see keskmiselt üle 9 tunni pikk olla. Juhin selle peale tähelpanu, et kõik need parandused ja muudatuste ettepanekud on Riigikogus juba warem üksikasjaliselt läbi arutatud ja tagasi lükatud.

Siis on weel mõned täiendused makswale seadusele, mis mulle eriti on silma puutunud. § 1. märkus 2. on öeldud, et endisi põhja-lääne armeelasi wõib tarwitada põllutöös ainult lähema maatöölise ühisuse wõi maatöölise liidu nõusolekul. Töökaitse komisjonis selgus, et seda on tegelikult wõimatu läbi wiia. Teiselt poolt on § 10. märkus pühade kohta. Seal on üles wõetud, et põllutöölistel peab sunduslikuks pühaks olema 7. nowember ja selle laupäewal peab töö kell 12 lõppema, nagu see lõpeb 1. mai, jõulude ja lihawõte laupäewal. 7. nowember on teatawasti nõukogude walitsuse maksmapanemise päew, aga miks meie wabariik seda päewa pühitsema peab, jäi töökaitse komisjonile arusaamatuks. Kui sellega oma truualamlust mõne idamaa walitseja wastu taheti üles näidata, siis ei peaks ometi Riigikogul sellega midagi tegemist olema.

Jääb järele III peatükk eelnõust — määrused palga kohta. Siin panewad

seaduseelnõu esitajad terwe rea paragrahwe ette, millëga palga alammäär eeltulewa põllutööaasta peale kindlaks määratakse. Selle osa seaduseelnõuga ei saanud töökaitse komisjon wormilistel põhjustel mitte ühineda. 1. nowembri 1921 a. seaduses räägitakse, et põllutööliste palga alammäärad määratakse kindlaks segakomisjoni poolt ja palk peab teatud töowiljakuse normidega kokkukõlas olema. Siin ei ole aga seaduseelnõu esitajad mingisuguseid töönorme wõi töökwantumi üles seadnud ja sellega on ka wõimatuks saanud hinnata nende tööpalganormisid. Teiselt poolt leidis aga töökaitse komisjon, et kui Riigikogu on juba kord niisugusele seisukohale asunud, et palga alammäärasid peab kindlaks määrama segakomisjon, siis ei ole mingisugust põhjust sellest süsteemist loobuda. Tuleks kindlasti nende palkade alammäärade määramine segakomisjoni hooleks jätta. (J. Piiskar (is.): Aga kuidas minewal aastal neid määrusi Riigikogu anda wõis?) Seda, härra Piiskar, seletan Teile kohe. Pean tähendama, et 1. nowembri 1921 a. seadus lahku läheb 1919 a. septembrikuus antud seadusest, mis sundusliste määruste wäljatöötamise tööja hoolekandeministeeriumi peale pani, kuna segakomisjon ministeeriumile ainult materjaali andis. Uus seadus pani määruste wäljatöötamise segakomisjoni peale. Riigikogu wõttis wastu seisukoha, et administratiiw asutused ei tohi ennast kuidagi moodi segada segakomisjonide tööde wahel. Teiselt poolt tuli minewal aastal niisugune nähtus ilmsiks, et üks, see on tugewam pool, keeldus segakomisjoni töödest osa wõtmast. See sundiski läinud aastal Riigikogu palgamäärade alammäära seadusandlisel teel maksma panema. Tänewu aasta sarnast nähtust ilmsiks ei tulnud. Mina pean ütlema, et mõlemi poolte ettepanekutes tänewu oli palju niisugust, mis kokkuleppe raskeks tegi. Kui nüüd tööandjate poolt niisuguseid ettepanekuid tehti, siis oli see arusaadaw, sest nemad on alati normeerimist eitanud, kuid just töölistes esitajate poolt, kelle huwides oleks olnud püüda kokkulepet leida, just nende poolt tehti niisuguseid ettepanekuid, nagu näituseks, 8-tunnilise tööpäewa nõudmine põllutöös, ja et 7. nowember pühaks tuleb tunnistada, millede põhjal wastaspoollel hea juhused on läbirääkimistele mitte asuda. Ja mina arwan, et kui nüüd kok-

kulepe segakomisjonis kätte saamata oli, et siis tööised peawad oma esitajalt, härradelt Hansen'ilt, Tik'silt ja teiselt, aru nõudma, miks segakomisjonis kokkulepe nurja läinud, et nad teine kord mitte niisuguste leppimatute ettepanekutega ei esineks.

Kõiki neid põhjusi silmas pidades, leidis töökaitse komisjon, et, esiteks, see seaduseelnõu ei wasta wormiliselt praegustele makswatele seadustele, ja et ta maksmapanek meie seadustes wõimatu suure segaduse looks, ja, teiseks, et see seadus ei sisalda ka sisuliselt mitte ühtki osa, mitte ühtki paragrahwi, mille wastuwõtmine Riigikogu poolt praeguses olukorras tarwiik oleks. Ja sellepärast paneb töökaitse komisjon ette seda seaduseelnõu tagasi lükata.

P. Keerdo (is.): Meie poolt esitatud seaduseelnõu ei taha kindlaks määrata palganorme ega ka tööpäewa, waid ainult palga alammäära ja tööpäewa ülemmäära. Mis puutub tööajasse, siis on selle seaduseelnõu kokkuseadmisel silmas peetud töölisteklassi üldist nõudmist, nimelt 8-tunnilist tööpäewa, mis ka maapäewa wanemate nõukogu otsuse põhjal Eestis on wälja kuulutatud, ja mis sellepärast maksmaks peaks. Paremalt poolt armastatakse harilikult tõendada, et 8-tunniline tööpäew eriti põllutöös läbi wiimata olla. Kuid mina juhiks tähelepanu selle peale, et esialgu, see on siis, kui 1919 a. esimene põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seadus maksma pandi, sellesse seadusesse ka üles wõetud oli keskmiselt 8-tunniline tööpäew. Ta ei olnud küll mitte selles mõttes, et tööpäew ei tohiks üle kaheksa tunni kesta, aga läbisegi aastane tööpäew oli ikkagi 8-tunniline. Ja tol ajal, see on esimestes sunduslistes määrustes, oli Harjumaal ja samuti Läänemaal tööpäew kahe kuu kestel 11-tunniline, kahe kuu kestel 10-tunniline ja teistel kuudel 5—9-tunniline. Kui waa-delda käesolewat seaduseelnõu, siis teie näete, et ka selle järele on wõimalik teha pikemat tööpäewa siis, kui wilja ähwardab hukkaminemine. Selles on nimelt öeldud, et ületunnitööd on lubatud teha kunni 2 tundi päewas, tähendab, tarwiduse korral, et põllusaaki hukkasaamisest päästa, wõib tööpäew kesta isegi 10 tundi. Tähendab, niisama 10 tundi, nagu 1919 a. seaduse põhjal maksmapanud sunduslistes määrustes domineeriw oli.

Tol ajal, kui meil tööandjad kokku leppisid niisuguse tööajaga, see on 10-tunnilise tööpäewaga suwel, leidsid nemad seda võimaliku olevat ja põllumajandus ei läinud sellepärast mitte hukka. Nüüd, kui meie läbikäimise tõttu väljamaaga on võimalus palju paremaid tööriistu, palju paremaid masinaid muretseda, nüüd ei saa aga midu läbi, kui tahetakse panna maksma terve $\frac{1}{2}$ aasta peale 11-tunniline tööpäew, midu minna põllumajandus hukka. Niisuguse wäitega wälja tulla peaks isegi põllumeestel piinlik olema. (O. Strandman (töer.): Misuguse wäitega?) Et põllumajandus hukka läheb, kui meil 8-tunniline, ehk tarwilisel korral isegi 10-tunniline tööpäew maksma hakkaks.

Mis puutub palgasse, siis on need normid, mis selles seaduseelnõus ette on nähtud, isegi äärmiselt mõõdukad. Et nende maksmapanemine mitte põllumajandust ei häwita, näitab järgmine asjalu. Kui meie, näituseks, wõrdleme seda palka, mis on eelnõus üles wõetud, nende palkadega, mis tõepoolest minewal aastal on maksetud, siis näeme, et selles eelnõus ettenähtud palgad on tegelikult makstud palkadest isegi wäiksemad. Ma lubaksin enesele ette kanda kõige pealt neid palku, mida siia on üles wõetud, ja ka juurde lisada praegune turuhind. Siin on kõige pealt 55 pd. rukkid, 250 mk. puud, see teeks wälja 13.750 mrk.; siis 40 puuda otre, 160 mk. puud, mis wälja teeks 6.400 mk.; 5 pd. nisu 370 mk. pd. — 1.850 mk.; 3 pd. herneid, 300 mk. pd. — 900 mk.; 6 pd. kapsaid, 50 mk. pd. — 300 mk.; $4\frac{1}{2}$ pd. sealiha, 18 mk. nael — 3.240 mk.; 5 pd. soola, 50 mk. pd. — 300 mk.; 3 pd. petrooleumi, 11 mk. nael — 1.320 mk.; 1 paar saapaid — 2.500 mk.; 3 paari pastlaid à 300 mk. — 900 mk.; 12 nl. willu à 125 mk. — 1.500 mk.; 4 pd. linu à 1.375 mk. — 4.500 mk.; 60 wakka kartulid à 100 mk. — 6000 mk.; 912 toopi piima à 10 mk. — 9.120 mk.; 3 sülda puid à 1.500 mk. — 4.500 mk.; peale selle iga töötunni eest 1 naela rükiste hind, korter jne., see teeks kokku 73.742 marka. Jagades see summa 280 tööpäewa peale, saame päewapalgaks 227 marka ja natuke üle 60 penni. Riigikogu liigetele on wälja jagatud riigi statistika keskbüroo põllumajandusosakonna poolt broshüür „Kesawäetamine 1921 aastal“ ja selles ettetoodud andmed peaksid igatahes olema erapooletud, ega saa wist ütelda, et need oleksid kommunis-

tide wõltsimised. Nende andmete järele on keskmine päewapalk olnud läinud aastal Harjumaal — 270 marka päewas, Järvamaal — 230, Wirumaal — 240, Wiljandimaal — 255 jne., nii et peaaegu igalpool on keskmine päewapalk olnud suurem kui 227 marka, Harjumaal isegi 270 marka. Harju maakonnas on isegi päewapalk paiguti 400 margani ulatanud. (O. Strandman (töer.): Siis olid tarbeained kallimad.) Ka töökaitse komisjon, samuti kui komisjoni aruandja olid arwamisel, et nende hindade wastu waielda ei saa, aga seadust ei saada wastu wõtta sel lihtsal põhjusel, et seal olla wormilisi wigu, wastolusid jne. See eelnõu olla kõige pealt wastolus ja temas leiduda sõnasõnalisi kordamisi. Mis puutub nendesse kordamistesse, siis meil on ta igatahes sellepärast sisse jäänud, et selle seaduse § 6 ütleb, et igale töölisele peab antama selle seaduse tekst. Kui siin sõnasõnalisi kordamisi ette on tulnud, siis juhin ma muuseas tähelepanu selle peale, et sarnane kordamine Eesti seadusandluses harilik nähtus on. Wõtame näituseks põllutöölise tööaega ja palgaolusid korraldawad seadused, esimene — 1. now. 1921 a. ja teine — 23. maist 1921 a. Riigikogu on mõlemad seadused wastu wõtnud ja olgugi, et seal samuti on sõnasõnalisi kordamisi. Wõiksin weel ette tuua terve rea teisigi seadusi, milledes samad wead.

Toodi ette, et kõige suurem wastolu esitatud seaduses olla see, et 1. nowembri seaduses nõutakse põllutöö normi kindlaksmääramist, meil seaduses seda aga ei ole. See on igatahes põllumeeste poolt wäga arusaadaw etteheide. Kui seda põllumeeste prilli läbi waadata, siis näeme, et siin tõesti wastolu on. Kas see siis aruandja arwates seadusega wastolu on, kui tööandjate ettepaneku asemel, et päewas tuleb käsiwikatitega niita $1\frac{1}{2}$ wakamaad, wõetakse 1 ehk $\frac{1}{2}$ wakamaad? Igatahes on meie seaduseelnõu kokkukõlas seadusega, ehk küll esitatud seaduses ära ei ole tähendatud, kui palju tööline päewas ära tegema peab. Sest tööliste seisukoht on, et igasugune tööwilja normeerimine ära jääks, kuid praegune seadus ei keela ju sugugi üleriiklisi segakomisjone, kui weel kokkuleppele jõutakse, norme wälja töötamast. Seega ei ole komisjoni aruandja poolt ettetoodud wastuwäited sugugi kaaluwad ja neid ei ole wälja mõtelnud mitte töökaitse komisjon, waid need on ammugi põllu-

meestekogude poolt, kes meil praegu riigis nii tähtsat osa mängivad, esile toodud. Meil näikse kõik tehtawat ainult nii, kuidas on põllumeestele meele järele. Näituseks, kui põllumehed kisa tõstsid, et wõi ja liha hinnad langewad, siis awas walitsus neile wälisturu. Nüüd on põllumehed hakanud hädaldama, et põllutöölise palgad pidawat põllumajanduse hukka saatma ja nüüd rutatakse neile kohe abiks, tahetakse seda hädaohtu, mida muidugi olemas pole, kõrwaldada tööliste kulul. Aruandja arwates pole seepärast tarwis põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seadust maksuma panna, et segakomisjonid tagajärgi pole toonud. Ma imestan väga, et need härerad alles praegu sellele otsusele tulewad, et segakomisjonide töö wiljata on, kuna see igatahes juba tol korral pidi teada olema, et segakomisjonid niisuguse koosseisu juures mingit tagajärge ei anna. Minewal aastal hääletasime meie selle seaduse wastu sellepärast, et ta väga halbu tingimisi sisaldas tööliste ja teiselt poolt ka sellepärast, et meie teadsime, et pariteetilised segakomisjonid midagi ei wõinud luua niisugusel korral, kui põllumeestekogud üksteise järele wastu wõtsid otsuseid, et põllutöölise kohta tulewad igasugused määrused ära kaotada. Ma juhin tähelpanu selle peale, et käesolew eelnõu ei ole mitte ainult nende esitajate arwamine, ei ole ka mitte ainult iseseiswate sotsialistide ja kommunistlike rühma arwamine, waid see on kogu Eesti põllutöölise klassi arwamine. Seda eelnõu on heaks kiitnud hiljuti lõppenud üleriikline maatöölise kongress, tema nõudmised on üles seadnud üleriiklise segakomisjoni põllutöölise esitajad. Sellepärast, kui teie selle seaduseelnõu wastu teatawa seisukoha wõtate, siis olete ka sellega seisukoha wõtnud terve Eesti põllutöölise klassi kohta, sest see on terve Eesti põllutöölise klassi arwamine. Seaduseelnõu tagasilükkamisel peawad põllutöölised sellest tarwilised järeldused tegema.

L. Johanson (sd.): Ei saa salata, et seaduseelnõul, mis siin on esitatud, väga suured puudused on ka peale selle „7. nowembri“. Wõtame näituseks I osas § 5: „Õnnetujuhtumiste korral on põllutöölise kohta makswad tööstustöölise kohta käiwad seadused.“ Teatawasti maksawad tööstustöölise kohta kaks seadust ja siin on täiesti kindlaks tege-

mata, kas põllutöölise kohta peawad maksuma mõlemad, wõi ainult üks nendest ja kumb nimelt. Ja niisuguseid puudusi on selles eelnõus õige palju. Kuid kõige peale waatamata ei saa mitte nõus olla komisjoni aruandja seletusega, et käesolew eelnõu tuleb juba wormilistel põhjustel tagasi lükata. Kui töökaitse komisjon hakkab seadust sisuliselt arutama, pole tal mitte tarwis korduwaid paragrahwe wastu wõtta. Niisama ei ole maksew see põhjendus, et eelnõu üksteisele wastukäiwaid paragrahwe sisaldab, sest uue eelnõu juures wõib see väga loomulik olla, kuid ka neid saab sisuliselt arutamisel kõrwaldada. Kolmandaks leidis aruandja, et käesolew eelnõu makswat seadust ei muuda. Riigikogu wõib aga seda ära muuta. Tähendab, kõik need puudused saaksid kõrwaldatud, kui töökaitse komisjonis seadust sisulikult hakatakse arutama. Arwan, selle asemel, et wormilistel põhjustel käesolewat eelnõu tagasi lükata, peaks töökaitse komisjon tema sisulisele arutamisele minema, nimelt sellepärast juba, et walitsusel ei ole, nagu ma täna kuulsin, mitte kawatsust praegumakswa seaduse täiendamiseks, mis sellepärast puudulikuks jäi, et segakomisjonid milgil põhjusel tagajärgi ei annud. Töö- ja hoolekandeministeriumi poolt esitati küll sellekohane eelnõu Wabariigi Walitsusele, kuid see on wiimase poolt tagasi lükatud, missugustel põhjustel, seda ma ei tea. Ei tahaks uskuda, et walitsus jagab seda seisukohta, mis esile tuli töökaitse komisjonis, kus põllumehed ütlesid, et ega meie põllutöölised mõned loomad ole, et neile kaitse seadust tarwis läheb. Meil tehakse praegu palju tegemist loomakaitse küsimusega, on palju loomakaitse seltse asutatud, põllutöölisi aga tahetakse ilma vähemagi kaitseta jätta, waatamata selle peale, et see meie töölistest kõige suurem ja kõige töökam osa on. Kuid see seisukoht on ekslik. Minu arwates tuleks Riigikogul eelmise aasta eeskujul määrused wälja anda, milles kindlaks määratakse nii tööpäewa jaotus aasta kohta, kui ka palga alammäär. Seda nimelt järgmistel põhjustel: Praegumakswas seaduses on ette nähtud 9-tunniline tööpäew, kuid ütelge, missugune tähtsus on sel sellel juhtumisel, kui tööline on palgatud ainult suwe peale? Kuidas saadakse keskmist töönäewa pikkust wälja rehkendada, kui tuleb rehkendada terve aasta päewadega, tööline aga kõigest

4—5 kuud teenib. Siin peawad olema mingisugused normid antud, wastasel korral wõib seda tööaega pikendada, mitte ainult 12 tunnini, waid 14, 15, isegi 20 tunnini ja see oleks soowimata nähtus. Meie walitsew enamus ei taha aga sugugi sellest aru saada, et põllutöölise teed on tarwis kuidagi seadusandlisel teel korraldada, ja kui sel alal mingisuguse ettepanekuga esinetakse, siis üteldakse, et see on mingisugune demagoogia wõi jumal teab missugune liialdus. Kuid sarnast tarwidust on ka wanemates maa-des ära tuntud. Ja wastuwaidlemata tõde on, et pikk tööaeg nii füsioloogiliselt kui ka rahwamajandusliselt väga kahjulik nähtus on. Inimese organismuse jõud ei ole ka piiramata, waid ka seal tulewad piirid tõmmata. Kui üle selle piiri jõutakse, tuleb tagasimineku ja selle tagajärjel hakkab ühtlasi ka töowiljakus langema. Ja kõrwale ei heideta mitte masin, waid ikkagi elaw inimene, kes on enneaegu töowõimetuks tehtud. Sel alal wõiks ju pika arwustiku ette tuua, kuid see on asjata. See on kindel, et tegelik elu ükskord ka parempoolse enamuse waadetesse augud sisse lööb ja nad teisiti seda küsimust hakkawad hindama. Mis puutub nüüd tööpalgasse, siis on ka selle kindlaksmääramine seadusandlisel teel tingimata tarwilik, wastasel korral wõiksid soowimata nähtused ilmsiks tulla. Iseäransileks see ilmsiks just karjalaste pidamise juures. Olid alammäärad olemas ja me teame, kuidas töökaitse kommissarid koormatud on sellega, et töölised need alammäärad kätte saaks. Kui aga mingisugust alust ei ole, siis saab neil inimestel, kes suwe otsa tööd on teinud ja kel kuigi palju kogemusi pole, et oma õigusi maksma panna, paljudel kordadel väga raske olema teenitud töötasu kätte saada. Meil tuuakse wastuwäiteid, et piirawate seadustega rikutakse inimese wabadust ning vähendatakse töowiljakust. Wabaduse piiramine on üldsuse kasuks tarwilik. Meie walitsewad parteid tarwitawad seda piiramist teistes sihtides õige tihti. Mis puutub töowiljakusesse, siis on see wiimasel ajal langenud just sellepärast, et puudub põllutöös igasugune tehniline progress, meie põllumehed on ikkagi alalhoidlikud põllutöökultuuri tõstmises ja hoiawad kinni isaisade wiisidest. Üks wiga on ka see, et põllutöökultuuri tõstmise suhtes loodetakse liiga palju riiklise abi peale. Walitus peaks äranägemisele jõudma, et töö-

kaitse-seaduste wäljaandmine väga tarwiik on. Meil on tegemist klassidega, kus ühel pool on see klass, kelle käes on kapitaal ja tööriistad, teisel pool töolisteklass, kellel pole kapitaali ega tööriistu, waid ainult tema isiklik tööjõud. Seda tööjõudu peaks riikliselt seisukohalt kaitstama, et ta enneaegu otsa ei saaks. Peale selle on riigi kohus pehmenendada wahekordi. Walitus ei peaks mitte alati lootma meie kaitsepolitsei peale, sugugi, et selle eesotsas nii suured patrioodid, nagu härra kapten Weem ja teised seisawad. Ainult niisuguse wõimu käsitamise peale lootma jääda, on väga petlik. Siin wõiks meelde tuletada New-Jorgi töödepartemangu arwamist, et kuigi tööandjatele näib, et kui inimene suudab töötada 12 tundi päewas 20 aastat selle asemel, et töötada 8 tundi päewas 30—40 aastat, siis ei saa seda kasulikku lugeda ühiskonnale ega ka riigile. Riigiwõim peab aga alati olema ühiskonna huwide, aga mitte üksiku wõimulewa klassi teenistuses. Sellelt seisukohalt wälja minnes peaks Wabariigi Walitus ka rohkem austust üles näitama meie praegumaks wa põhiseaduse wastu ja mitte niisuguste warjude taha katsuma pugeda, et see põhiseadus on wälja antud väga noore majasteedi poolt ja et tal eksitused sees on. Härra Riigivanem kõneles siin ka neist rekwiisitudest, mis meil tingimata tarwilikud on, kuid ma ütlen, nii kaua kui see äratundmine puudub, et on tarwis ka õiglus riigis maksma panna, wõiwad teised rekwiisidid väga kahtlasteks saada.

Kuigi see seaduseelnõu puudulik on, tuleb siiski ette wõtta töölise tööaja ja palgamäärade äramääramine ja et teist seaduseelnõu walituse poolt tulemas ei ole, teen ma ettepaneku, et käesolew seaduseelnõu antaks töökaitse komisjoni tagasi palga alammäärade ja tööpäewade pikkuse ära määramiseks.

O. Liigand (rh.w.): Siin toodi ette, et seda seaduseelnõu tahetakse tagasi lükata ainult wormilistel põhjustel, ilma et teda sisuliselt oleks arutatud. Mina pean aga ütleva, et see seadus ka sisuliselt töökaitse komisjonis arutusel oli, ning ühinen aruandjaga, et täitsa absurd on maksma panna kahte seadust, mis üksteisele osaliselt risti wastu käiwad. Rkl. Keerdo ja teiste poolt esitatud uues seaduseelnõus ei ole sugugi selle peale tähendatud, et oleks tarwis siiamani

makswat seadust ära muuta. Seda eelnõu arutati komisjonis ka sisuliselt ja näidati mõnegi ilusa pärli peale, mispärast seda seadust maksuma panna ei wõi. Toon näituseks mõne paragrahwi sisu: § 8 paneb maksuma normaal tööpäewa 8 tundi põllutöös. § 9 — määrab ära, et töö alguse ja lõpu wahel peab olema vähemalt 12 tundi puhkeaega, see tähendab, kui töö lõpeb õhtul kell kuus, siis ei wõi ta järgmisel päewal enne kella kuut mitte alata, ehk kui töö lõpeb õhtul kell 8, siis wõib ta alata ainult hommikul kell 8. Pühade hulka on wõetud ka 7. nowember, missugust püha Eesti wabariigis ei tunta. (E. K ä g u (kom.): W ä g a k a h t l a n e n u m b e r.) Wabade päewade kohta on öeldud, et kui nende kohta kokku leppida ei jõuta, siis määrab wabad päewad ära tööline üksi. Rkl. Keerdo kõneles palkade paragrahwist, aga jättis nimetamata õige tähtsa punkti, see on punkt 18. Peab ütleva, et siin on nõudmisi, mida ükski tööliste asemik senni weel üheski kokkuleppe komisjonis pole esitanud, näituseks, peale kõigesuguse wiljamoonaga jne. weel iga töötunni eest 1 nael rukkid. Kui wõtta keskmiselt 2250 töötundi ja iga tunni eest nael rukkid, siis ei tee see mitte wälja ainult 56¼ puuda, waid eelpoolnimetatud 55 puudaga kokku 111¼ puuda. § 21 kõneleb: Suwilised ja päilised peawad saada, kui nad nõuawad, terwe palga naturas. Selle järele jääb ainult tööliste määrata, missugust palka tema wõtab. Kõige ilusam määrus selles seaduses aga on § 29, mis ütleb: kui põllutööline walmis on seaduses antud töö ja palga tingimistega omal kohal edasi teenima ja tööandja majapidamine endiselt wajab sellel kohal wastawat palgalist tööjõudu, siis ei ole tööandjal õigust töölist lahti lasta. Selle järele ei saa tööandja oma töölistest üldse enam lahti, kui tal teda ka enam tarwis ei peaks olema. Kui sellele juurde lisada weel § 30 märkus, mis selle seaduse täitmise järewalwet puudutab, siis peab ütleva, et just need töölistes, kes ise põlgawad kõiksugu järelluuramist ja salapolitsei asutusi, panewad oma maatööliste ühisuste peale niisuguse järelluuramise kohustuse. Kõike seda arwesse wõttes peaks küll natukene järele mõtlema, enne kui seda seadust sisuliselt maksuma panna. Komisjoni poolt on ette pandud wormilistel põhjustel seda seadust tagasi lükata. Ma tahtsin näidata, et ka sisuliselt see seadus samuti absurdne, mõttetü on.

J. Piiskar (is.): Komisjoni aruandja härra Schulbach tõi ette ainult puht wormaalseid põhjusi, näidates, et mõned paragrahwid selles seaduses olla sõnasõnalt endistest maha kirjutatud ja sellepärast ei wõiwat seda wastu wõtta. See on väga iseloomulik, sest nähtawasti ei olnud sisuliselt midagi selle seaduse wastu ette tuua. Mulle näib, et härra Schulbach, kes omal ajal töö- ja hoolekandeministeeriumile väga lähedal seisis, ja asjaga tuttaw, sarnasesse lõksu ei läinud, nagu rkl. Liigand, kes esines väga põhjendamatute wäidetega. Kuigi rkl. Johanson rõhutas, et sel eelnõul on üksikuid puudusi, kuid need wäiksed puudused on teisel lugemisel väga hästi parandatawad ja komisjon oleks wõinud ka parandada kui ta oleks eelnõu sisuliselt läbi waadanud. Ka härrad põllumehed olid komisjonis ja kui neile üks püha, nimelt 7. nowember, mille kohta siin mitukorda wahele hüüti, ei meeldinud, siis oleks wõinud ette panna seda maha kustutada. Kuid Riigikogu enamus on huwitatud sellest, et ei oleks üldse mingisugust töökaitse-seadust ja sellepärast tuakse ette kõrwalise tähtsusega asju eelnõu wastu. Lubatagu minule peatada natukene selle juures, kuidas see 7. nowember eelnõus on tulnud. Ma tuletaksin meelde parematiiwa esitajaile, eriti põllumeestele, kellele nähtawasti ajaloolised sündmused kergesti meelest on ununenud, et nemad ei tea, mis on ühenduses 7-da nowembriga. Siin öeldi, et 7-dal nowembril ei ole midagi ühist Eestiga. Aga öelge, mu härrad, mis on ühist Eestiga mardipäewal, paastumaarja, jaani- ja teistel päewadel, mida teie leiata praeguses tarwitatawas pühade nimekirjas, mida majasteet — Asutaw Kogu maksuma pani. (Wahelhüüeparemalt poolt: Paastumaarja päew on maha kustutatud.) Wõib olla, aga pühade nimekirjas on teisigi päewi, nagu jaanipäew jne., mida pühitsetakse mälestuspäewadena. Härra Pool arwab, et see paganausu püha on, aga kui härra Lattik siin oleks, siis oleks tema tingimata öelnud, et see on ristiusu püha. Kumbki ei ole öelnud, mis on nendel päewadel ühist Eestiga. Tähendab, ei saa küsimust nii seada. Makswas pühade nimekirjas on pühapäewi, mida ei saa siduda isegi ristiusuga, waid mida peetakse mälestuspäewadena. Nii on sellessamas nimekirjas 24-as webruar, kui mälestuspäew. Alles hiljuti kuulsin ma, et ka 11-nes nowember pühaks

tahetakse tunnistada. Ma küsiks, mis ühenduses on 11-nes nowember ja 1 mai Eestiga. Wiimane päew on ka selle noore majesteedi poolt pühaks tunnistatud. Nii ei saa pühapäewi alati mitte ühendusse seada Eestiga. Eesti wabariigis on wististe kodanikka, kes 24-dat weebruari mälestawad Seckendorfi Tallinna tuleku päewana. (Wahelhüüe keskelt: See sündis 25. kuupäewal. Naer.) Mis puutub 7-sse nowembris, siis peaks isegi härradel põllumeestel teada olema, et töölised pühitsewad 7-dat nowembrit sündmuse mälestusena, millel töolisteliikumise ajaloos väga suur ja väga kaugeleulataw tähendus on. Kui töölisi sunnitakse pühitsema päewi, mille mõttest nemad aru ei saa, siis antagu neile teiselt poolt wõimalus pühitseda neid päewi, millega töölise klassiwõitluse tähtsamad sündmused seotud on. Esimene mai on tuntud rahwuswahelise töolistepühana. 7. nowember on mälestuspäew, mis on ühenduses teatawa wõiduga Wenemaa rewolutsiooni ajaloos. Kui töölisi sunnitakse jaani-, mardi- ja teisi päewi pühitsema, siis antagu neile ka wõimalust neid päewi pühitseda, mis on seotud nende klassiwõitluse tähtsamate silmapilkudega. Töölised soowiwad, et teie neile wabaduse jätaksite, missuguseid päewi nemad pühitsewad ja missuguseid mitte. Teie tahate sellest küsimusest teha töökaitse küsimuse, ja sellega siduda töökaitse-seaduse saatuse. Sellega näitate teie aga, et teie töölised lihtsalt tööloomaks peate. Inna mingisuguse põhjuse tahteti 1. maid, kui töolistepüha, ära kaotada sellega, et tööaasta wahetus selle päewa peale wiidi. Sellega tehti 1. mai kolimispäewaks. Niiviisi talitades näitasite teie, et teil mingisugust lugupidamist ei ole töörahwa wastu.

Siis edasi. Härra aruandja tähendas, et meie poolt esitatud seaduseelnõus kõige suuremaks puuduseks olla see, et tema tööpäewa kindlaks määrab 8 tunni peale, mis olla wastolus endiste seadustega. Mina seda wastolu ei leia. Seaduses, mis on maksew 1-st nowembrist, öeldakse, et keskmine aasta tööpäewa pikkus põllutöölistel ei wõi mitte üle 9 tunni olla; tähendab, seadus määrab ära maksimumi. See ei tähenda aga sugugi, et tööpäew peab tingimata maksimumini ulatama, waid on täieline wõimalus teda ka lühemaks määrata. Nagu näituseks palk wõib ulatada üle miinimumi, nii ei tar-

witse tööaeg ulatada maksimumini. Seaduses on öeldud, et keskmine tööpäewa pikkus ei wõi olla üle 9 tunni. Meie ütleme aga, et meie jääme kindlasti töölise aastakümneid juba kestnud nõudmise juurde, et tööpäew peab olema 8-tunniline. See 8-tunniline tööpäew mahub väga hästi endise seaduse piiridesse ja kui ta sinna sisse mahub, siis ei saa ütelda, et ta seaduswastane on. (J. Eigo (põl.): Tema ei mahu kuskile, ei ole kuskil maksew.) See on Teie arwamine. Ja ära wõtta õigust, et tööline ei wõi wõidelda 8-tunnilise tööpäewa eest... (A. Jürman (põl.): Teie wõitlete, ega töölised wõitle.) Mispärast teie, siis siin wõitlete, ega põllumehed ei wõitle. (J. Eigo (põl.): Meie oleme siin rühmas tegelikud põllumehed.) Härrad põllumehed, kui teil algab ja lõpeb inimene põllumehega, siis on asjata teiega üldse waielda.

Edasi tõi aruandja ette, et meie seaduseelnõusse on üles wõetud palga alamäär kindlaksmääramine, kuna see olla 1. nowembri seaduse järele täiesti segakomisjoni hooleks ja ülesandeks jäetud. Nii see on, aga kui seda 1. nowembri seadust tehti, siis juhtisime tähelepanu ühe tühja koha peale seaduses, mis nähtawasti meelega sisse jäeti, et terwet seadust annulleerida, makswusetuks muuta wõidak. Mina asetasin küsimuse ja aruandja härra Schulbach ütles selle pealt, et kui kokkuleppale ei jõuta, siis sunduslised määrad wälja andmata jääwad. Tegelikult ongi nad wälja andmata jäänud. Juba seaduse wastuwõtmise silmapilgul oli selge, et enamus sarnase seaduse loob, mille kaudu wõimaldatakse maatöölise töö- ja palgaolude mittekorraldamine, wõimaldatakse see wabadus, mida põllumehed alati on igatsenud. Nii on ka kujunenud. Kui meie sellekohase paranduse tegime, — parandus seisis nimelt selles, et sarnasel korral annab Riigikogu wälja sunduslised määrused seadusandlises korras, — siis öeldi, et see wõimalus olla Riigikogul alati. Nüüd öeldakse, et seda ei saa teha puhtwormaalsel põhjusel. Meie arwame, et Riigikogul alati õigus on seadusi wälja anda ja hilisema seadusega warasemat seadust muuta. Praegu on niisugune olukord tekkinud, kus wõidakse täiesti kaotada töökaitse määrused põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamisel. Siin peab Riigikogu wahela astuma. Tähendati, et eelmisel aastal Riigikogu

wahele on astunud sel põhjusel, et tööandjad siis saboteerisid, oma esitajaid ei walinud, ja segakomisjonidest osa wõtma ei tulnud. Täna wu oli just niisamasugune sabotaash. Tööandjad tulid küll kokku, kuid tegid kõik, et mitte kokkuleppele jõuda. Kui näituseks üleriiklises segakomisjonis tööandjad tähendasid, et lahku minekud nii suured on, et kokkuleppele ei jõuta ja parem oleks laiali minna ja tööliste esitajad seletasid, et tuleks ettepanekud üksikute punktide wiisi läbi arutada ja selgitada, kas ning missugusele kokkuleppele oleks võimalik jõuda ja teatati, et töölised on walmis järele andma, kui üksikasjalisele arutamisele minnakse, aga tööandjate esitajad sellega nõus ei olnud, siis arwan mina, et ei maksaks siin komisjoni aruandjal seletama tulla, et töölistes need on, kelle pärast sunduslikud määrused olemata jäid, sest nad jäid olemata just tööandjate pärast. Isegi siis, kui töölised oleks hakanud järele andma, oleks tööandjail jälle uusi tingimisi ja põhjusi käepärast olnud, et kokkulepet siiski wõimatuks teha. Oli ju nende huwides kokkuleppele mitte jõuda, sest niikaua, kui kokkulepet ei ole, ei ole ka mingisuguseid määrusi. Põllumeeste esitaja, härra Birkenberg, on isegi awalikul koosolekul rõhutanud, et igasugune tööliste kaitse, kui see puutub maatöölisi, igasugune töö ja palgaolude normeerimine, on kuritegu. (E. Birkenberg (põl.): Sel alal, nagu teie seda katsute läbi wiia.) Seal ei olnud juttu mingist alast, waid lihtsalt tööliste kaitsest. Olge head ja ütlege, missugune see teie ala on, ütlege kuidawiisi teie tahaksite tööliste kaitset korraldada, et see mitte kuritegu ei oleks. Niikaua kui teie seda ei ole ütelnud, rõhutan mina aga seda, mis Teie, härra Birkenberg, ütlesite, et Teie arwates igasugune põllutööliste tööaja ja palgaolude normeerimine, kas määruste läbi ehk seadusandlisel teel on kuritegu. See on üldse põllumeeste seisukoht ja nähtawasti ka teiste enamuserakondade seisukoht ja selge on, et põllumeeste huwides oli niisugust olukorda luua, kus mingit kokkulepet ei leita.

Kui nüüd waadata härra Schulbach'i wäidet, et töölised oleks pidanud järele andma, siis jääb selgusetaks, kus maale järeleandmine oleks pidanud minema, kas sinnamaale, kus tööpäew oleks weni tatud paarikümne tunnini, aga töötasu oleks määratud 10—20 marga peale päewas. Aga mis kindlustab, et sellegagi

oleks nõus oldud, kui igal juhtumisel taheti kokkulepet ära hoida? Kus on need piirid, milleni oleks pidanud järele andma? Sellepärast on täitsa ülearune tööliste esitajatele etteheiteid teha, et nad ei tahtnud kokku leppida. Kordan weel, et töölistes esitajad tegid ettepaneku wõtta arutusele üksikasjaliselt need määrused selleks, et kokku leppida. Seda aga ei tehtud mitte, sest teie oma nõudmistest küünewäärt ei loobunud. Mis siis üldse järele jäi? Ja kui nüüd teada on need eelmised meeolud ja püüded, mida õigeks peetakse omalt seisukohalt, siis on arusaadaw, et ei saanudki olla üleriiklises segakomisjonis tööandjate esitusel teist ülesannet, kui igal tingimisel kokkulepet nurja ajada, et jõuda selle waba kokkuleppe juurde, mis põllumeeste poolt üles seatud.

Edasi on kõige selle juures iseloomulik, et ei komisjoni aruandja ega ka keegi teine pole senni näidanud, et need nõudmised liialdatud oleksid. Ei ole ka näidatud, et praegusel ajal wõidakse ära jätta igasugune normeerimine. Kui oli arutusel üüriseadus, siis leiti, et ei wõi anda ikka täit wõli majaomanikkudele. Seal leiti tarwilik olewat normeerimine, siin aga, kus seda enese naha peal otsekohe ei tunta, ei olla mingisugust normeerimist tarwis, ja eitatakse töökaitse mõtet, kui sarnast üldse. Et seaduse wastu sisuliselt mitte midagi ette tuua ei saadud ja nähtawasti ka ei saada, see selgus eriti kujukalt rkl. Liigand'i kõnest, kui ta esines Rügikogu ees „pärlitega“. Pean ütleva, et need olid tõepoolest „pärlid“ ja näitasid seda, kui palju tuntakse käesolewat seaduseelnõu ja töökaitse küsimust üldse. Oleks härra Liigand enne waewaks wõtnud seda seaduseelnõu läbi lugeda, ja waewaks wõtnud neid andmeid kalkuleerida, ei oleks tema ütelnud, et nõudmised liialdatud oleks. Ta ütles, et ei ole mitte 55 puuda rukkid, waid muist on teise kohta ära peidetud. Meie ei peitnud neid mitte, nagu mõned põllumehed, kes siis, kui kitsad ajad käes, selle asemel, et anda inimestele leiba, peitsid rukkid maa sisse ja lasksid kopitama minna. Meie oma rukkid ei peitnud, waid tarwitasime neid natuuraüksustena. Näituseks põllutöömisteeriumgi määrab asunikkuudele rendi kindlaks rukki hinna järele, mis stabiilsem, kui paberi mark. Kuigi praegu kõneldatakse, et margakurs stabiilsemaks on muutunud, siis ütles isegi rahaminister, et see küll nii on praeguse wõrdlemisi hea

konjunktuuri tõttu ja et kewade tulekul ei ole sugugi wõimalik ette ütelda, et margakursis suuremat kõikumist ette ei tule. Kui põllutöoministerium normeerib renti rukkiga, siis on see siiski wõrdlemisi õnnelt tehtud, sest ühe aine hind wõib väga kõikuda. Rukki hind on äärmiselt seotud turuga; ta wõib teiste ainetega wõrreldes kõrgele tõusta ja ka langeda. Sellepärast on meil wõetud 18 eriliiki, silmas pidades, et kui üks langeb ja teine tõuseb, siis vähemalt saab mingisuguse stabiilsema kesknormi kätte. Sellega ei ole kusagil öeldud, et eriti need rukkid, mis wiimase punkti all on, tulewad välja anda, waid on otsekohe öeldud: iga töötunni eest ühe naela rukiste hind keskmise turuhinnaga. Selle eelnõu normid on natuke vähemad, kui, näituseks, üleriiklises segakomisjonis töölisteasutajate omad. Segakomisjonis wõeti mõned muudatused ülesse, mis nõudmisi natukene suurendaksid. Meie ei pidanud tarwiliseks neid oma eelnõusse sisse wõtta, nii on nõudmised wäiksemad, kui segakomisjoni omad, kuigi mitte palju, kuid siiski. Seda oleme täiesti teadlikult teinud. Meie kalkulasioonil on teataw alus. Tema baseerub juba minewal aastal töö- ja hoolekandeministeriumilt saadud andmete peal elatismiinumide kohta ja selle rahuldamiseks on wastaw toiduainete tabel ja wäljarwamised kalooriate hulga ja wahekorradade kohta. Nendest andmetest wälja minnes, tarwitades sedasama meetodi, mis töö- ja hoolekandeministerium on õigeks tunnistanud, on wälja arwatud palgamäär. Ja see palgamäär wastab elatismiinumile waewalt. Siin on kõik väga kokkuhoidlikult wõetud. Kui teie ütlete, et need normid on suured, siis teete etteheiteid ministeriumile. Tõepoolest ei jätku sellest mitte mingisuguseks laiaks elamiseks, waid jätkub hädawaewalt elatismiinumide rahuldamiseks. See on ka täiesti teadlikult tehtud. Meie arwates on need normid alamäärad, millest vähem maksta ei tohi, see on — millest vähem maksmine on kuritegu. Ma ei mäleta misugused need teised „pärlid“ olid, aga see oli see kõige tähtsam, mis siin ette toodi ja kui see, mis wastab waewalt elatismiinumile, leitakse olewat wastuwõtmata, siis tähendab see ainult seda, et asutakse seisukohale, et teatawale hulgale inimestele, eriti maatöölisele, ei tule kindlustada elatismiinumide. Kui teie ei taha kindlustada elatismiinumide, kuidas täidate teie siis oma põhiseadust, mis igale

kodanikule kindlustab inimesewäärilise ülespidamise? Minu arwates on inimesewääriline ülespidamine suurem ja kulukam, kui elatismiinum. Inimesewäärilise ülespidamise hulka kuulub tarbeid, mida elatismiinumide hulgas ei tarwitse olla. Kui teie nüüd leiate mingi pärlilewat elatismiinumide kindlustamise, siis muidugi ei maksa oodata, et kunagi hakatakse kõnelema sellest põhiseaduse nõudmisest, et tuleb kindlustada inimesewääriline ülespidamine. (W a h e l h ü ü e t ö ö h o o l e k a n d e m i n i s t r i C h r. K a a r n a p o o l t.) Jah, härra Kaarna, seda oleme ammu juba kuulnud, aga kui wadata, kuipalju praegusel ajal prassitakse, kui palju praegusel ajal raha käes on teatawatel inimestel, kui püstijalul miljonääriks saadakse... (O. Strandman (töer.): See tuleb idapoolsete naabrite käest.) See ep see asi on, et teataw osal on palju raha, aga teisel osal teda mitte ei ole. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t: Kui teie selle ära wõtate, siis kaotate.) Siis kaowad need miljonäärid, ja raha tuleb juhtida nendele, kellel elatismiinumiks ei jätku. Teile jätkub inimesewääriliseks ülespidamiseks ja weel rohkemaks, aga kindlustage ka töörahwal elatismiinum. Kunni seda ei ole, ei oleks teil õigust märksa rohkem kulutada, kui inimesewääriline ülespidamine seda nõuab, ega pillata samal ajal, kui teised poolnäljas on. Ütlete, et ei jõuta. Mis see kõneleb? Ei jõuta tööliste maksta, aga need, kes laupäewal ütlevad, et ei jõua palka maksta, wõtawad pühapäewal auto, sõidawad ringi ja kolawad mööda kabareesid ja teisi asutusi ja lööwad kümned tuhanded läbi, aga esmaspäewal hakkawad jälle nutma, et ei jõua palka maksta. (Tööhoolekandeminister Chr. Kaarna: Aga ametnik?) Kas ametnikud on palgamaksjad wõi palgasaajad? Ja mis see siis tõendab? See tõendab, et mitte ainult mustatöölised, waid ka ametniku olete jätnud lagedale. Kui teie ütlete „kahju“, siis ma arwan, et sellest teatawad järeldused tegema peaksite ja need järeldused on, et teie neile inimesewäärilise ülespidamise peaksite wõimaldama. Tegelikult aga asute teie nähtawasti sellel seisukohal, et las olla... (W a h e l h ü ü e: Mis Teie agiteerite.) Jah, härra Kaarna, ma arwan, et isegi teie, kui wärske minister, ei ole nii naiiw, et teie arwaks, nagu wõiks ainult agitatsioon teie riigi ümber kukutada. (N a e r. J.

Laidoner (põl.): Aga kus teie riik siis on? Agitatsioon ei ole peategur, vaid peategur on olukord. Ei ole paremat agitatsiooni abinõu, kui seda, et näidata selle peale, mida igäiks ise näeb. Kui isegi põllumehed praegu nurisewad, siis ei ole see mitte põllumeestekogude agitatsiooni willi, vaid põllumeestekogud ei ole suutnud isegi oma põllumehi agitatsiooni kaudu häälde panna. Kui teie asetate inimesed sarnastesse tingimistesse, siis võite teie küll ettekäändena tuua, et Sommerling on käinud Saaremaal ja Hiiumaal jne., aga kui... (O. Strandman (töer.): Kas ta käis wõie ei? Teie üteluselt paistab, et ta ikka käis.) Ma ei tea seda, minu arwates on see ükskõik, kas ta käis wõi mitte. Mina tean, et Saaremaal on agiteerimas käinud ka põllumehed, — wõib olla olete ise ka seal käinud.

Juhataja K. Wirma: Rkl. härra Piiskar, palun päewakorra juurde jääda.

J. Piiskar (is.): (Wahelhüüded: Kusteie riik on? Kuidas teie riigiga jäi?) Noh, ma wõin paari sõnaga teile wastata. Sarnane kodanline riik, millega meie kodanlised härrad ise rahul ei ole, meie riik ammugi ei ole. Meie oleme kodanlise wõimu ja tema poliitika wastu. Kui Eesti riigis aetaks teistsugust poliitikat, siis oleks meie seisukoht selle poliitika wastu ka hoopis teistsugune, aga praeguse poliitika wastu wõitleme meie. Riik ja temas walitsew kord ning poliitika on küsimused, mida meie alati oleme mõistnud lahuse hoida. Kui täna arutusel olewa eelnõu puhul puudutakse meie riigi walitsewat poliitilist sihtjoont, siis wõite teie sellest wälja lugeda, mis teie tahate. Meile on see riigis walitsewa poliitika arwustamise küsimus.

Lõpuks tõi härra Liigand ette weel ühe „pärlit“, nimelt selle paragrahwi, milles öeldakse, et kui põllutöeline walmis on oma kohale edasi teenima jääma ja tööandja endiselt wajab palgalist tööjõudu, siis ei wõi töolist lahti lasta. Milles siis asi õieti on? Kas see on siis teie töökaitse, kui tööandja wõib töölise minema kihutada igal ajal, kui see talle meeldib? Minu arwates on see üks töökaitse algnõuetest, et tööline ei oleks mitte tööandja omawoli mänguriist. Ma tulen teie meehest nii hirmsa õpetajate palgaseaduse juurde. Selle järele wõib õpetajaid lahti lasta ainult haridusministeeriumi otsu-

sega, kuigi seda otsust wiimasel ajal wäga iseäralikult seletama on hakatud. Seaduse mõte aga on, et lahti lastakse ainult siis, kui selleks on mõjuwad põhjused ette tuua. Loomulikult wõib ka töölisi ainult mõjuwatel põhjustel lahti lasta. Kui teie aga lihtsalt ütlete, et waata, sinu nina ei meeldi mulle, sina wõid minna, siis ei saa kõnelda tööliste kaitsest, vaid täielisest tööliste kaitse eitamisest. (O. Liigand (rhw.): Aga teie § 25?) Trahwiküsimus on olnud juba kõne all, ja Riigikogu on selles oma seisukoha wõtnud, kui ta seaduse wastu wõttis, mis eitab tööliste trahwirahade küsimust. Kuna Riigikogu oma sennist seisukohta ei ole rewideerinud, siis ei tarwitse selle küsimuse üle waidlema hakata. Kui teie aga eitade igasugust kaitset töölistele, kui tööandja wõib töölise täna, kui ta teda ei tarwita, minema saata ja homme, kui tal teda jälle tarwis on, tööle wõtta, siis ei ole see mingisugune tööliste kaitse. (Wahelhüüde: Aga mis siis, kui tööline tööle eilähe ja ära ka eilähe?) Selleks on olemas seadused ja seaduslikud wahekorrad, mis kõne alla tulewad, kui keegi lepingut rikub. Ma arwan, et teie neid wäga hästi ja wäga peenelt tunnete. Teie tahate omalt poolt loobuda igasugustest lepingutest, mis töökaitset pakuwad. Teie tahate lepinguid, kus üks lepingusse astuw pool on eesõigustatud seisukorras ja teine sarnases seisukorras, et ta peab wastu wõtma ainult seda, mis talle peale pannakse. Aga meil on ometi ju, näituseks, üüriseadus, kus on kindlaks määratud, et peremees ei saa üürilisele korterit mitte igal ajal üles ütelda, kui see talle meelde tuleb; waid on loodud teataw stabiilsus: kui põhjust ei ole, siis ei wõi üles ütelda. Kui on seadus, mille alla ka mõned teie eneste hulgast wõiwad käia, siis teate teie wäga hästi, et nõrgemale poolele on tarwis kaitset, kui on küsimus puhtklassilisel alusel, siis teete teie ainult nalja. Kui teie leiade, et ettepannud redaktsioon õnnelik ei ole, siis näidake, kuidas seda küsimust paremini lahendada saab ja meie wõtame teie paragrahwid wastu. Kõike seda silmas pidades ja arwesse wõttes, et senni ei ole käesolewa seaduse wastu tema wajaduse kui ka temas esitatud normide suhtes sisulisi wastuwaidlusi ette toodud, waid on püütud ainult wormiliste keerdkäikudega seda seadust kõrwaldada, teen ma ettepaneku see eelnõu I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja K. Wirma: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja A. Schulbach: Rkl. Keerdo ja Johanson algasid oma kõnet ja rkl. Piiskar lõpetas oma kõne sellega, et käesolew seaduseelnõu on ainult wormilistel põhjustel tagasi lükatud, kuna sisuliselt pole midagi tema wastu ette toodud. Mina oma teada ütlesin täiesti selgesti wälja, et see seaduseelnõu lükatu komisjonis niihästi sisulistel, kui ka wormilistel põhjustel tagasi. Kui mina siin üksikult neid puudusi ei hakanud ette kandma, missuguseid, näituseks, muuseas härra Liigand ette kandis, siis selle tõttu, et mina Riigikogule wäga autoriteetlise tunnistaja ette panin tõenduseks, et need parandused wastuwõtmatud: Riigikogu enese — kus kõik need parandused on kahel korral läbi waieldud. Riigikogu ei leidnud tarwilikuks neid wastu wõtta. Oleks weider arwata, et 4 kuu jooksul Riigikogu oma arwamisi nii põhjalikult on muutnud, et ta uuesti neid parandusi hakkab wastu wõtma, mis 4 kuu eest tagasi lükkas. Kui näituseks härra Liigand § 29 ette toob, mis põllutöölisi maa külge kinnitada tahab, siis pean tähendama, et selle parandusega omal ajal härra Joonas esines ja tol korral Riigikogus seda küsimust wäga põhjalikult arutati, isegi ajakirjandusse on need waidlused ulatanud. Ei ole tähtis igal nädalal uuesti rewideerimisele wõtta küsimusi, mis mitu korda on läbi waieldud ja sellepärast arwasin mina küllalt olewat sellest tähendusest, et Riigikogu on juba kord need parandused tagasi lükanud, — mitte wormiliselt tagasi lükanud, — waid sisuliselt.

Kahtlemata on rkl. härra Johanson'il õigus, et Riigikogul täieline wõimalus on neid osasid eelnõust wälja jätta, mis sisuliselt ja wormiliselt wastuwõtmatud ehk mis juba maksawad. Tahaksin küsida härra Johanson'i käest, missugused paragrahwid siis õieti alles jääwad? Wõrrelles maksawat seadust selle eelnõuga, näiwad ainult need kaks küsimust uued olewat, mis põhjaarmeelaste ja 7. nowembri püha küsimusi käsitawad. Sellepärast ma eriti nende kahe wastuwõtmatust toonitasin. Peale selle on eriti weel uus see kolmas osa, mida härra Piiskar käsitas ja selle kolmanda osa juures peatasin mina pikemalt, ära tähendades, mispärast wormilistel kui ka sisulistel põhjustel teda wastu wõtta ei saa.

Siin peatati pikemalt segakomisjoni tööde juures. Ei ole koht segakomisjoni

tööde üle kohut mõista, kuid ma pean oma kohuseks Riigikogu liikmeid siiski ainult paari sõnaga selle asutuse tegewusega tutvustada ja nimelt, millest tulid segakomisjonis lahkuminekud, et siis Riigikogu ise otsuse ära teeks, kelle süü pärast segakomisjoni töö nurja läks. Segakomisjonil on kolm ülesannet. Tema peab kindlaks määrama tööpäewa pikkuse aastaaegade järele, peab kindlaks määrama tööpalkade kõrguse ja töowiljakuse normid. Mis puutub tööpalkade kõrgusse, siis pean mina tunnistama, et minu äranägemise järele, kuigi suurt wahet ei olnud mõlemi poolte ettepanekutes tööpalkade kõrguses, heal tahtmisel oleks seal wõidud kokku leppida, üheteisele järele andes. Suurem lahkuminek oli tööpäewa pikkuse asjas. Härra Piiskar arwas, et kui töölised järele annawad, siis wõiwad tööandjad 18-tunnilisest tööpäewast juttu tegema hakata. 18-tunnilisest tööpäewast ei olnud ka tööandjate ettepanekus juttu, waid nende poolt soowitatud tööpäew on keskmiselt alla 9 tunni, nagu see makswas seaduses lubatud. Niisama on kokkukõlas tööpäewa pikkused üksikute kuude kohta. Tööliste poolt on pandud nõudmise aluseks 8-tunniline tööpäew, mis Riigikogu poolt rohkem kui kaks korda mitte wastuwõetawaks on tunnistatud praegustes põllumajanduslistes oludes, wiimati weel neli kuud tagasi, kui 1. now. 1921 a. seadust arutati. Wahepeal on mõnes maas, kus 8-tunniline tööpäew maksis, 12-tunnilise tööpäewa peale üle mindud — niipalju on muutunud ainult olud 8-tunnilise tööpäewa asjus sellest saadik, ja mitte tema kasuks. Segakomisjonis tehti ettepanek töölistele töowiljakuse norme kindlaks määrata. Seda ei tahetud teha. Küll aga pandi tööandjate poolt ette töowiljakuse normid. Sellega sisaldasid tööandjate ettepanekud kõigi kolme punkti kohta niisuguseid ettepanekuid, mis oleks wõinud olla aluseks läbirääkimistele, tööliste poolt asuti aga kahes punktis täiesti leppimata seisukohal. Kumb pool on siis süüdi, et kokkulepe nurja läks? Tõesti ei olnud raske aimata, et tänawu kokkulepet ei saada. Teisiti oleks ehk asi olnud, kui segakomisjoni arutamistest oleks wõinud erapooletu element osa wõtta, kes ühele ehk teisele poolele ülekaalu oleks annud. Mina tegin ka sarnase ettepaneku 1. nowembri seaduse arutusel, kuid sellele ettepanekule oldi siis wastu niihästi paremalt kui pahemalt poolt ja ei ole imeks

panna, et ta läbi kukkus. Kui arutati 1. novembri seadust, siis tehti härrade iseseiswate poolt tõesti ka ettepanek, et kui kokkulepet ei ole, siis seadusandlisel teel määratakse kindlaks tööpäewa pikkus ja tööpalkade alammäär. Sel korral ütlesin mina, et Riigikogu wõib igal ajal seadusi anda kui ta tahab ja kordan ka nüüd, et Riigikogu wõib anda ka igapäew uusi seadusi, kui ta tahab. Selleks ei ole tal mingisuguseid takistusi, kuid mina ütlen, et iga töö juures peab järjekindlus olema. Ei saa täna seda mitte põhjusega segamini ajada, mis eile wastu on wõetud. Mis puutub tööpalkade alammäära kindlaksmääramisesse, siis on Riigikogu seda juba segakomisjoni hooleks usaldanud ja siin ei saa ometi ilma mingisuguse põhjusega wastu wõtta uut seisukohta, millele selle seaduse esitajad on asunud, et nad paneksid maksma seadusandlisel teel permanent palkade alammäära; aga ühtlasi jätaksid alles ka segakomisjonid. Nisugune süsteem ei wõi läbi minna. Töökaitse komisjoni arwamise järele ei ole ka see osa, mis palkade alammäära kindlaks määrab, wastuwõetaw. Missugune osa siis weel järele jääb? Küsiks härra Johanson'ilt, missugune osa jääb järele meie arutamise aluseks? Täheandan weel ühte, nimelt, et meil praegusel ajal makswa 1. novembri 1921 a. seaduse põhjal keskmine tööpäewa pikkus on kindlaks määratud mitte üle 9 tunni aastas. See ei ole aga mitte ära jaotatud aastaegade järele, sellepärast olewat tööandjal rhws. Johanson'i tõenduse järele wõimalus seda teatud aastaagadel kas wõi 20 tunnini üles kruwida. (L. Johanson (sd.): Ma ütlesin — wõib olla ka 24 tunnini.) Hea küll — ma olen nõus, et ütlesite ka 24 tunnini. Ma ei taha aga mitte, et siit Riigikogu koosolekutelt eksiarwamine wälja läheks, nagu wõidakse meie tööpäewa pikkust 24 tunni peale kruwida, sest see pole niisama wõimalik, kui seda tööpäewa pikkust 30 tunni peale kruwida. 1. novembri 1921 a. seaduses on paragrahw, mis kindlaks määrab, et ka pikemal tööajal tööline 9 tundi puhkeajaga peaks saama. See wõtab wõimaluse ära tööajaga 24 tunni peale määrata. 24-st 9 maha wõtta, jääb 15 järele. Kõigil on aga selge, et ükski inimene mingisugusel tingimisel 15 tundi ühtejärgi päewas töötada ei wõi. Temale on tarwis määrata lõunawaheaeg, keskhommik, need waheajad kokku rehkendada annawad 4 tundi. Sellega on 1. novembri

1921 a. seaduse järele wõimalus töötada 11 tundi päewas, mis oleks kõige pikemaks tööajaks suwekuudel. — Edasi täheandan, et iseseiswate rühma ennastki ennem selles eelnõus tööpäewa pikkuse kohta käiw osa enam ei rahulda ja nende poolt on uus eelnõu esitatud, mis käib tööaja pikkuse kohta, pealkirja all: „Tööaja puhkeajade seadus“. — Töökaitse komisjon on käesolewa eelnõu niihästi sisuliselt kui ka wormiliselt läbi waadatud ja tagasi lükanud. Töökaitse komisjoni poolt teen ettepaneku seda tagasi lükata.

Juhataja K. Wirma: Selle seaduseelnõu kohta on kaks ettepanekut tehtud: 1) Rkl. Johanson'i poolt on ettepanek tehtud seda seaduseelnõu töökaitse komisjoni anda palgamäärade ja tööpäewa pikkuse aastaegade järele ärajootamise määruste esitamiseks ja 2) rkl. Piiskari poolt on ettepanek tehtud seda seadust lugemisel wastu wõtta. Ma kawatsen kõige pealt rkl. Johanson'i ettepaneku hääletamisele panna ja siis alles rkl. Piiskari ettepaneku. Et keegi selle wastu ei waidle, asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Seega on rkl. Johanson'i ettepanek tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Rkl. Piiskari ettepanek on saanud poolt 21 ja wastu 35 häält, seega tagasi lükatud.

(**Wahelhüüe:** Waheaeg määrata.) On ettepanek tehtud waheaga määrata. Ma kuulen wastuwaidlusi, sellepärast panen hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu, seega on otsustatud waheaga mitte pidada.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde üle.

10. Otsus töötatööliste kinnitamiseseaduse wäljatöötamise ja läbiwaatamise kohta. **E. Kägu (kom.):** See seaduseelnõu oli enne pühi Riigikogus arutusel. Peale seda läksid härrad jõuluworsti sööma, nii et see seadus jäi täiesti õhku rippuma. Esialgu oli ettepanek tehtud seda seaduseelnõu töökaitse komisjoni anda. Selle järele tuli aga palju lahkarwamisi. öeldi, meil ei ollagi töötatöölisi. Selle tõttu ei ole ka mingisugust kinnituseadust töötatöölise jaoks tarwis. Tekkisid pikad waidlused ja nüüd tänasel koosolekul tuleb Riigikogul seisukoht

wõtta, kas tunnistab ta ka kodanikkudeks tööliised, wõi ainult pankiirid. Meil on täiesti ükskõik, kas päästate need nälgiwad tööliised rahalise abiga, wõi annate neile tööd. Igatahes ei tule ükski töötööline nuiama wõi armu paluma, kui temale wõimalus antakse omale ülespidamist teenida. Kui riigil tööd anda pole, siis peab ta oma põhiseaduse põhjal tööta oleku juures inimesele abi wõimaldama, et temal elu sees hoida. Kuid seda ei ole praegusel silmapilgul mitte tehtud. On mindud mööda põhiseadusest, wõttes seda ainult mingisuguseks maskiks näo ette, ja öeldes, et jah, waadake, meie seda teha ei saa. Põhjendades riigi statistika keskbüroo andmetele, mille järele Eestis rohkem töötatöölisi ei ole, kui 1502, öeldakse, et nendele ei ole waja mingisugust seadust ega mingisugust abi, et nendele peab riik ainult tööd muretsema, et wiletsust nende kaelast ära wiia. Meie poolt esitatud andmed näitawad aga, et ei ole mitte Eestis 1502 töötatöölisi, waid et neid on üle 10.000, isegi õige kaugelt üle kümne tuhande. Neid andmeid ja arwusid ainult naerdakse paremalt poolt, räägitakse, et siin ei olla koht demagogia tegemiseks, waid see olla asutus, kus seadusi wälja antakse. Nüüd pühade waheajal, ümber käies ühes ja teises linnas, paistis silma, et siin ei ole mitte 1502 töötatöölisega tegemist, waid palju suurema hulgaga ja need inimesed on niisuguses wiletsas seisukorras, et kui ka kõige kõwema südamega inimene ehk isegi parempoolne põllumees läheks neid waatama, et siis isegi temal wesi silma tuleks. Kuid meie põllumehed ei ole wõtnud omale waewaks, et nad oleks korra läinud ja waadanud järele, mitte ükski töötatöölise, waid üldse tööliste seisukorda. Oleks nemad seda teinud, siis ei oleks nad mitte siia tulnud niisugust juttu rääkima, nagu seda siimaani on tehtud. Wõtke eeskätt, minge ja käige läbi Narwa kasarmud, mis inimesi täis on. Wabrikus töötawad ainult 1500 töölisi, ja minge waadake, missugustes tingimistes elawad seal kasarmutes need, kellel tööd ei ole. Nendel ei ole suutäit leiba suhu panna, ei ole nendel tikku puid ahju panna ja kui ei oleks nende kurnajad oma armust neile annud suutäit leiba ega tükki puid, siis oleks nad tingimata ära külmanud ehk nälga surnud. Linawabrikus, kus wabrik juba kaua seisab, hakkas see kurnaja nendele töötatöölisele, kes seal wabrikus olid, igapäew

kausi täis kartulipesu wett andma. Waadake, sellele inimesele, kes on oma terwise ja jõu sellele kurnajale miljonite kogumiseks ohwerdanud, sellele antakse nüüd üks wäikene koteljoki täis kartulipesu wett ja sellega peab ta rahul olema. Samasuguseid andmeid wõib mitte ükski Narwast ja Tallinnast, waid igast linnast ja igast maanurgast tuua, kus on karjade wiisi töötatöölisi olemas. Neid üksikuid arwesse ei maksa wõtta ja kui neid arwesse wõtma hakata, siis tuleks kõige pealt lugeda neid inimesi, kes on näituseks selle nädala jooksul käinud töölistekeldris, kellel ei ole korterit ega töökohta olemas. Meie oleme juhatanud neid eeskätt töö- ja hoolekandeministeeriumisse, sest praegusel tööliste organisatsioonil ei ole niisuguseid summasid, millega wõiks neid töötatöölise hulkasid ülewal pidada, kes praeguse riigi jõhkra poliitika ajamisel on tekkinud. Riik ei ole annud tööliste juhtiwatele asutustele aitamiseks summasid. Tööliised ise on annetanud ja korjandusi toime pannud ja tööliste organisatsioonide poolt on katsutud töötatöölisele niipalju wastu tulla, kui wõimalik. Mis oleks pidanud riigi ülesanne olema, seda on wõtnud praegusel silmapilgul tööliised oma kanda ja on näljastest pennidest seltsimeeste nälgiwatele perekondadele wiimased weeringud annud. Walitsus oma 5½ miljardilisesse eelarwesse ei ole wõtnud ühte penni, et kindlustada abi töötatöölisele, et neid nende raskest seisukorrast päästa. Niisama ei ole ükski omawalitsus ega ükski wallawalitsus oma tähelepanu nende asjade peale pööranud ega nendest mingisuguseid järeldusi teinud. Tallinna linnavalitsuses esineti ettepanekuga töötatöölisele üks nael leiba ja üks ainukene silk päewas anda, aga isegi selle lükkas linnavalitsus tagasi.

Öeldakse alati, et meie poolt esitatud seaduses on ainult demonstratsioonid, et kommunistid takistawad nendega ainult Riigikogu tööd. Selle seaduseelnõu esitamiseega anname meie wõimaluse riigile ise seadust wälja töötada, mis oleks nendele wastuwõetaw, ja niisama ka töötatöölisele. Öeldakse, et neid töötatöölisi ei ole, et neid igatahes wäga wähe on. Aga kui neid wähe on, siis seda kergem on ju teil neid aidata. Aga teie olete meie põhiseaduse jätnud täiesti mingisuguseks paberilinakaks. Kui lugeda tänast „Tallinna Teatajat“, siis näeme, et praegu Inglismaal, kes ometi kapitalist-

line riik on, määratakse parlamendis töötatööliste 14.700.000 naelsterlingi. Rehkendage see meie markade peale ümber, siis teie näete, missuguseid summasid kapitalistlikud riigid oma töötatööliste abirahaks annavad. Kuna meie demokraatiline riik võimaldab ainult teatawale kildkonnale igasuguseid mõnususid, on aga suurem osa töötawast klassist jäetud linnupriiks, nagu seda isegi tööerakonnast on toonitatud. Siis edasi on praeguses elarwes töö- ja hoolekandeministeeriumi poolt töötatööliste ka abiraha määrata kawatsetud.

Ma ei mäleta, kui suur see summa oli, nii umbes 400.000 marga ümber ikka oli ja sedagi kawatsetakse maha kärpida. Kui meie aga oma „suuremad ninad“ wõtame, kellel riiklikud teenused üteldakse olewat, siis näeme, et nende perekondade eest hoolitsetakse 2 kunni 3 põlwe edasi ja kindlustatakse neile, et ka nende tulewane põlv ei pruugi puuduse pärast kartusel olla, kuna aga teine, kes peab kogu riiki ja riigimajandust oma õlgadel kandma, jäädes praeguse maski taha pugewa walitsuse tegewuse tõttu ilma tööta, jäetakse uulitsale nälgima: Sina sure ehk ela, selle peale rõhku ei panda. Meie tegime siin ettepaneku, et määrata töötatööliste ühekordeks abirahaks 50 miljoni marka ja selle jagamine anda Tallinna ametiühisuste kesknõukogu kätte, ehk jälle walida tööliste seast erikommisjon, kes selle raha ära jaotaks. Siis üteldi neile, — ma neid sõnu küll korrata ei tahaks, kuid igatahes peab neid kordama — et meil on 1500 töötatöölist ja siis tuleks igaühele 33 tuhat marka ja kus meie sellega läheme! Anna ühele töölistele 33.000 marka kätte, tööliste pea ei kannata seda wälja, läheb wiimati segaseks! Kuid mina ütlen, tehke niisugune seadus, et abi ei anta mitte üheks korra, waid ka tulewikus, kui tööline temast äraolenemata põhjusel hädasse satub wõi tööta jääb. Siin räägiti sellest, et tuleb niisuguseid kuritarwitusi ette, kus tööline ei taha mitte tööd teha, waid magab kodus ahju peal ja tahab aga abi saada. Ma pean ütleva, et niisugust inimest ei saa meie, kui töölistesitajad, töölisteks pidada, kes ainult selle tõttu tahaks oma kodus magada ja mitte tööle minna, et omale ülespidamist teenida, et teda seltskonna kulul üles peetakse. See ei ole igatahes mitte aus tööline, wälja arwatud niisugused juhtumised, kui inimene ei saa tööd teha, kui temal selleks min-

gisugust võimalust ei ole ja sel juhtumisel peab riik appi tulema. Riik peab näitama, kas tema tahab seda töötawat hulka, kes praegu tööta on, kuidagi toetada, wõi tahab näha samasuguseid demonstratsioone, samasuguseid meeleawaldusi, kui praegu wäljamaal, Inglismaal ja Ameerikas on, kus lõhutakse parlamendihooneid ja muid korratusi toime pannakse. Kui teie praegust poliitikat edasi jätkate, mis töötatööliste täiesti kaitseta jätab, siis tuleb tingimata ka teil niisuguseid nähtusi läbi elada, nagu praegu Ameerikas ja Inglismaal, selle tõttu, et inimene on juba metsikuks läinud, olles juba 4 aastat selle praeguse demokraatliku rusika all kannatanud. Ja kui tema edaspidi sedasama peaks kannatama, lõpeb inimese kannatus juba ära. Praegu on inimesi, kes mitte 1—2 kuud, waid aastate kaupa on tööta olnud ja ainult seltskonna toetusel, mis seltsimehed talle võimaldanud korjanduse teel, kuidagi hinge sees suutnud pidada. Kui kaua, härra Soots, arwate inimesel niisugusel korral kannatust kestma ja ma ütlen, kui Teie oleksite 2—3 päewa niisuguses seisukorras, nagu praegu töölistel... (Sõjaminister J. Soots: Wenemaa töölistel on weel palju halwemas seisukorras.) Mina ei ütle seda, et nemad hiilgawas seisukorras on, aga ärge wõtke Wenemaad eeskujuks, looge ise riik, mis oleks teistele imperialistlikele riikidele eeskujuks, et wõiksite ütelda: waadake, eestlased woiwad niisuguse eeskujulise riigi luua. Teie aga ütlete alati: waadake, kuidas Wenemaal on.

Mina aga ütlen, et mina niisuguse poliitika jätkamisele kaasa ei saa tulla... (Wahelhüüe paremalt poolt.) See ei ole mingisugune riidlemine ega sõimamine. Kui teile fakte teie tegewusest ette tuua, kui paljastada teie tegewust, siis on see kohe sõimamine. Kui aga teie pahed kitiga kinni toppida ja pealt weel raswaga hästi ära määrada, et kõik libedasti läheks, siis oled hea; aga kui sa neid pahesid julged paljastada, siis oled riigi äraandja, siis antakse kaelakohtu kätte. Niisuguste asjadega ei saa teie kuigi kaugele, teie peate töötawa klassi oma seaduse piiridesse wõtma. Ja kui seda ei tehta, siis saawad sellel suured järelused, mitte wäikesed, olema.

Neid asjaolusid arwesse wõttes panen ette, nagu selles ennepühadeses esitiseski oli, et Riigikogu kohustab töökaitse kom-

misjoni 2 nädala jooksul töötama välja töötatööliste kinnitusseaduse eelnõu ja seda Riigikogule ette panema.

A. Schulbach (töer.): Käesolev esitis seisab koos kahest jaost: esimene osa kõneleb sellest, et Riigikogu ei lõpeta enne käesolewat istungjärku, kui pole läbi waadatud ja vastu wõetud töötatööliste kinnitusseadus. Ei ole kuulda, et Riigikogu kawatseb praegu oma istungjärku lõpetada. Kommunistid andsid selle eelnõu sisse enne pühadewaheaega, nüüd on aga see osa ära iganenud ja oleks loomulikult pidanud wälja jääma. Teine ettepaneku pool kõlab järgmiselt: „Töökaitse komisjon on kohustatud töötatööliste kinnitamisseaduse eelnõu 10-ne päewa jooksul wälja töötama ja selle Riigikogule ette panema.“ Suusõnaliselt lubas härra Kägu 14 päewa. Härra Kägu, wõib olla, hindab töökaitse komisjoni tööjõudu enese tööjõu järele, mina aga tunnen töökaitse komisjoni wõimet, ja pean ütleva, et see komisjon ei jõua mitte 10 päewa jooksul üht seaduseelnõu wälja töötada juba sellepärast, et meil pole eriteadlasi ja eriti just töötatööliste kinnitamisseaduse alal. Pean ütleva, et terwes maailmas on sel alal wõrdlemisi wähe eriteadlasi ja õige piiratud arw on maid, kus sarnased seadused maksmas. Meil aga, kus üldse eriteadlased puuduvad, on wõimatu sarnast seadust 10 päewa jooksul wälja töötada ja sellepärast on 10-päewane tähtaeg wastuwõtmata. Wõib olla, et sarnasel puhul ette pannakse otsus põhimõttelikult vastu wõtta, kuid tähtaeg ära jätta. Kuid ka sarnane soow oleks ülearune, sest töökaitse komisjon on muidugi kohustatud kõik selleks tegema, et wastawal alal seaduseelnõusid wälja töötada niipea, kui meie töökaitse komisjonis leidub eriteadlasi, kes sel alal töötada wõiwad, ning kes suudawad sarnast seaduseelnõu kokku seada, kahjuks ei ole neid, minu teada, praegu üht ainustki. Kuidas wõib aga inimesele, kas wõi härra Piiskar'ile, ütelda, et sina pead seda eelnõu wälja töötama 10 päewa jooksul ja missugused abinõud on komisjonil teda selleks sundida? Minu arwates kuluwad niisuguse seaduseelnõu wäljatöötamiseks isegi mõned aastad ära ja sellest seisukohast wälja minnes on see esitis täitsa wastuwõtmata.

Teiseks pean ütleva, et töötatööliste küsimust ei puuduta mitte üksnes see eel-

nõu, waid komisjonis on ka weel teine eelnõu, ja see on ühekordne abiraha määramine töötatöölistele 50 milj. marga suuruses. See eelnõu on praegu rahaasjanduse komisjonis ja minu kuulumist mõõda on komisjon pööranud Wabariigi Walitsuse poole küsimisega, missugune on Wabariigi Walitsuse seisukoht ses suhtes. Teiseks ei ole meil töötatööliste küsimuse lahendamiseks mingisuguseid andmeid töötatööliste arwu kohta. Töökaitse komisjonis tehti ettepanek, et pöörata ametiühisuste ning maatööliste liidu poole andmete saamiseks töötatööliste arwu üle, kuid kahjuks ei ole ei ametiühisustel ega maatööliste liidul teada seda arwu. Ja sellepärast ei saanud meie mingisuguseid muid andmeid peale tööbörse omada, mis kahjuks puudulikud on.

Kui nüüd tullakse niisuguste demonstratiivsete otsuste-eelnõudega, siis ei lahenda need sugugi weel töötatööliste küsimust, waid wõtawad ainult Riigikogult ära seda aega, mida oleks wõimalik olnud kasutada selleks, et koguda tarwlikka materjaale ning sellekohaseid eelteadmisi nimetatud seaduseelnõu wäljatöötamiseks. Minu arwates ei ole Riigikogul teist teed, kui et seda otsust tagasi lükata.

L. Johanson (sd.): Raske on seaduseelnõu kohta sõna wõtta, kui juba ette teada on, et Riigikogu enamuse otsusel ka siis, kui see eelnõu paremat ja otsustarbekohasemat kuju kannab, kui käesolew, ta tagasi lükatud saab. Üks on aga kindel, et see küsimus, mida see esitis puudutab, on üks sarnastest, mis Eesti riigis ikkagi üles tõuseb ühel wõi teisel kujul, kunni ta rahuldumist ja tähelpanu leiab. Mis puutub nendesse wäidetesse, mis ette toodi selle otsuse vastu ja nimelt see, et Riigikogu ei kawatse weel mitte istungjärku lõpetada, siis peab ütleva, et ta ükskord ikkagi lõpetab ning oleks wäga soowitaw selle istungjärgu ajal seda seaduseelnõu wälja töötada. Kui nüüd selle küsimuse kohta eitaw seisukoht wõetakse, siis on selge, et ka töötatööliste kinnitamisküsimus nende küsimuste hulka kuulub, millede kohta enamusrühmadel eitaw seisukoht on. Kõige rohkem on korratud seda, et ei ole andmeid töötatööliste arwu üle. Ma pean aga tähendama, et tööbörse teadete järele on neid 1500. Et nüüd tööbörse andmed just täpipealsed pole, siis ei wõi weel

sügugi järeldusi tegema hakata, et töötä-
 tööliisi üldse olemas pole, ehk neid veel
 vähem on. Teie on teada, et tööbörseid
 asuwad kõigest 4 linnas ja peale selle, et
 seal ei saa registreeritud kõik töötä-
 tööliised, waid ainult wäikene osa. Meil on
 ka teada, et ei ole üheski riigis, kõige
 hoolsama korjamise peale waatamata,
 saadud niisuguseid andmeid, mis enam-
 vähem punktipealsed oleksid. Ma wõik-
 sin näituseks ette tuua, kuidas Saksamaal
 lugu nende andmete korjamisega oli. Kui
 1902 aastal tuli Saksa riigipäewal see
 küsimus arutuse alla, siis ütles walitsus,
 neil, Berliinis, ei ole töötä-
 tööliisi rohkem kui 7500, kuid ametiühisuste korraldusel
 märgiti üles kuni 75.000; andmed 1885
 a. näitasid 30.000, lõpuks saadi arw kuni
 170.000. Niisugused on need andmed,
 mis on teistes riikides korjatud. Meil
 puuduwad kindlad andmed ja neid ko-
 guda ei ole mitte kerge, see nõuab aega
 ja miljonilisi kulusid. Selge on aga, et
 töötä-
 tööliiste tagawarawägi alati olemas
 on ja nii kaua kui praegune majandusline
 kord edasi kestab, on see nähtus para-
 tamatu. Selle põhjused on wäga mitme-
 sugused ja selle tagajärjel arwud muut-
 likud. Prantsus- ja Inglismaal wõiks ole-
 tada, et nende kõige wäiksem töötä-
 tööliiste arw harilikul ajal oleks 7% kogu
 tööliiste arwust. Kui meie aga silmas
 peame, et praegu mitte harilik aeg ei ole,
 siis peaks need andmed meil palju suu-
 remad olema. Selle küsimuse lahenda-
 mise alal pole meil midagi tehtud, kuna
 mujal riikides on seadusandlisel teel kat-
 sutud töötä-
 tööliiste seisukorda korral-
 dada, näituseks sellega, et tööaega on
 normeeritud, ületunnitööd piiratud, palga-
 miinimum kindlaks määratud, laste ja
 naiste töökaitse-seadus maksma pandud
 jne. Meil on see veel kõik tegemata.
 Meie põhiseaduses on olemas määrused,
 et meil on streigiõigus, kuid nuhtlussea-
 duses on wastawad paragrahwid, mis
 streikimise eest karistawad, nii et meie
 tööliistel koalitsiooni õigust veel ei ole.
 Samuti on meil professionaallikumine
 liig nõrk, kuna wäljamaal professionaal-
 ühisused oma liigete toetamiseks suuri
 summasid kulutawad, kuni 41% sisse-
 tulekutest. Peale selle puuduwad meil
 kogukondlised hoolekande asutused. Ei
 ole meil eraalgatusel töötawaid filantroo-
 pilisi asutusi. Kooperatiivne liikumine ei
 ole suutnud sel määral läbi lüüa, et töö-
 listel sellest tuntawat abi oleks. Kõigest
 näeme, et meie kaugele oleme maha jää-

nud muudest riikidest ja mina arwan, et
 meie ükskord peame katsuma Lääne-
 Euroopa eeskuju järele endi tööliiste kaitse
 korraldada, et demokraatliku riigi
 nime wääriliseks saada. Meil on töötä-
 tööliisi igatahes palju rohkem kui 7%
 kogu tööliiste arwust. Minu eelkõneleja
 tõi kirjelduse Narwast ja kes Narwa elu
 tunneb, see teab, et ettekanne mitte nii
 wäga kommunistlise wõõbaga üle tõmma-
 tud ei ole. Seal on igatahes suur tööpuudus
 walitsemas, sest sõjaajal suure hooga
 töötamine on seal nüüd täitsa soiku jää-
 nud. Peale selle said demobilisatsiooni
 puhul sõjawäest suured hulgad inimesi
 wabaks ja need, kellel warandust ei ole,
 kannatawad tööpuuduse all rängasti. Üks
 jagu nendest, nagu rahaasjanduse kom-
 misjonis ette toodi, toidawad ennast mit-
 mesuguse kaubitsemisega. Aga meie elu
 on hakanud harilikudesse rööbastesse
 minema ja sellega ühes kaob ka kaubit-
 semise wõimalus, andes maad nõndani-
 metatud ausale kauplemisele ja sellepä-
 rast libiseb ka kaubitsemisega ülespida-
 mise wõimalus nendel käest. Meil oli
 waremalt metsatööstus olemas, millest
 suur hulk tööliisi ära elas, kuid see
 tööstus on wähenenud. Meil seisawad
 maaparandamise tööd, wõib olla, sel-
 gitamata olude tõttu, wõi ka selle-
 pärast, et meie wäikepõllumehed on
 wanameelsed ja suuremaid maaparan-
 dusteid ette ei wõta, kuigi neil selleks
 kapitaal käepärast. Kõigil on teada, mis-
 suguses seisukorras on mõisatöölised.
 Neil ei ole ka tööd olemas ja nende sei-
 sukorra lahendamiseks ei taheta üldse
 midagi teha. Ehitused seisawad. Peale
 selle tuleb töötä-
 tööliiste juures arwesse
 wõtta majateenijaid naisterahwaid. Meil
 on kõigil teada, et üks jagu kehwe-
 sissetulekuga inimesi ei suuda enesele
 enam majateenijaid pidada ja selle tõttu
 on ka töötä-
 tööliiste arw suurenenud. Töö-
 puudust ka tõendawad terwishoidlised
 arwud prostitutsiooni kohta. Kui meil
 piirid lahti oleks, rändaksid töölised sinna,
 kus neil wõimalus tööd leida. Piirid on
 aga kinni ja töölised peawad selle ringi
 sisse jääma. Järjekult ei saa töötä-
 tööliiste küsimust otsustada sellega, et and-
 meid olemas ei ole. Andmeid ei tarwit-
 segi olla. On kindel, et meil töötä-
 tööliiste reserwiwägi alati olemas ja kaswab üh-
 tesoodu praeguste erakordsete aegadega.
 Sellepärast oleks tungiwalt soowitaw,
 kui meie walitsus ka selle tarwiliku kü-

simuse peale tähelpanu pööraks. Ärgu arwatagu, et nende küsimuste esiletoomisega tahetakse kommunistlikku propagandat teha. Need küsimused on sarnased, mille juures on peatanud iga teise riigi wastawad isikud, kes tunnawad endil wastutust olewat riigi heakäigu eest. (A. Jürgenstein (rhw.): Aga mitte päewa jooksul?) Seda ma ei ütlegi, et see peab kümne päewa jooksul sündima; seda ei suuda töökaitse komisjon ega ka töö-hoolekandeminister, sest meil puuduwad selleks tehnilised tööjõud. Kuid see küsimus on siiski niisugune, et kui tahetakse ära hoida demagoogiat ja neid raskusi, mis soowimata wanale riigile, ammu siis weel meie noorele riigile, kus wahekorrad wõrdlemisi terawad on, siis tuleb nende küsimuste juurde, mida warem seda parem asuda. Siin peab asja heatahtliselt ära otsustama ja rahulolematusel igasuguse pinna alt ära wõtma. Kui aga alati juba ette on teada seisukoht, et need küsimused kõik eitawalt otsustatakse, siis sellega, ma usun, ei kindlusta meie mitte riigi iseolemist ja on igatahes ühel jaol kodanikkudel, töölistel see tunne, et nad waesedlapsed on.

See esitis näeb ette töötatöölise kinnitamiseseadust, mis igatahes väga püsawat iseloomu kannab. Tema juures peab palju tööd tehtama ja ta peab õige põhjalikult läbi kaalutud saama. Peale selle on teada, et see seaduseelnõu ei kaota seda terawat puudust mitte otsekohe ära. Ka tema maksmapanemiseks kulub ikkagi tükk aega ära. Meil on weel olemas komisjonis arutamisel ühekordne toetusandmise seadus; wiimase kohta ei ole rahaasjanduse komisjon oma lõpulikku seisukohta awaldanud. On kuulda, et see asi tulewal teisipäewal uuesti arutamise alla tuleb. Sellest koosolekust peaksid ka wastawate ministriumide juhatajad osa wõtma ja seal walitsuse seisukohta awaldama. Kui aga meie käesolewa seaduseelnõu lõpulikult ära otsustame, siis ruttame meie oma otsusega ette. Selle küsimusega peab nii kaua wiiwitama, kunni palju tarwilikum ühekordse toetusandmise seaduse asi otsustamisele tuleb. Siis wõime täies ulatuses töötatöölise kinnitamiseseaduse elnõu juurde asuda.

Ma panen ette seda elnõu päewakorda wõtta ühes töötatöölisele ühekordse toetusandmise seadusega.

Juhataja K. Wirma: Ma panen hääletamisele rkl. härra Johanson'i ettepaneku, et seda esitist päewakorda wõtta ühes töötatöölisele ühekordse toetusandmise seadusega. (Hääletatakse.) Enamus on wastu, — sellega, on härra Johanson'i ettepanek tagasi lükatud. Panen hääletamisele kommunistlise tööliisterühma esitise. Enamus on wastu. Sellega on kommunistlise tööliisterühma poolt esitatud „Otsus töötatöölise kinnitamiseseaduse elnõu väljatöötamise ja läbiwaatamise kohta“ tagasi lükatud. Sellega on see päewakorrapunkt läbi.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde. (Hüüded pahemalt poolt: Lõpetada! Hüüe keskelt: Waheaeg määrata!) On kaks ettepanekut tehtud: koosolekut lõpetada ja waheaeg määrata. Ma panen esimese ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Panen hääletamisele ettepaneku waheaega määrata. Wähemus on wastu. Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Peale waheaja algab koosolek kell 8.50.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma.**

Sekretääri kohal sekretäär **A. Tupits.**

Juhataja K. Wirma: Koosolek läheb päewakorras edasi.

11. Riigi 1922 M. Martna (sd.):
aasta eelarwe Austatud rahwasaadikud!
— II lugemisel. Meil kõigil on teada, et sõjaministeriumi eelarwe ligikaudu kolmanda osa terwe riigi kulddest omale nõuab. Komisjoni aruandja härra Pool tähendas selle peale, et eelarwet eelarwe korras raske weel rohkem wähendada on. Ma waidleksin sellele wastu. Ma ütlen, mis mitte saladus ei ole, mis aga siiski mitte üldiselt teada ei ole, et sõjaministeriumi eelarwe esialgselt ligi 3 miljardi marga peale kokku seati. Sellest on esimene järelewaatuse komisjon juba 600 miljoni maha tõmbanud ja see sündis selles samas eelarwe korras. Olgugi, et komisjon wõimaliku leidis olewat kolmanda osa maha tõmmata, jäi sõjawägede ja sõjaministeriumi koosseis selleks samaks, mis ta oli. Mis aga selle juures rohkem silma paistab selle kärpimise mittewõimaluse juures, on

see, kuidas eelarwe alamkommissjon, eelarwe-kommissjoni täiskogu ja eriti, kuidas Riigikogu selle küsimuse juurde asub. Selles on väga iseloomulik see, kuidas välisministeeriumi eelarwe siin minewal reedel wastu wõeti. Mina pean oletama, et sõjaministeeriumi eelarwe saatus mitte teine ei saa olla. Lubage, et ma paariks minutiks minewareedese eelarwe wastuwõtmise juures wähekeste wiibin. Esiteks on meil teada, et välisministeerium sõjaministeeriumi kulude juures ilma mõjuta ei ole. Seda on siin rõhutatud ja sellepärast lubage, et ma seda meelde tuletan, et välisministeeriumi kulude wastuwõtmise juures Riigikogu kaugeltki seda huwi kokkuhoidmise suhtes ei näidanud, ega üldse asja wastu tarwilikku huwi ei näita. Meie teame ju, et välisministeeriumi kulude wastuwõtmise juures ja arutamise ajal mitte keegi, peale meie rühma kõneleja, rkl. Palwadre, sõnagi ei wõtnud, ja ometi on ju välisministeerium see, kes terve möödaläinud aasta süüdistuste ja etteheidete rahe all seisis. Siin oleks pidanud ootama, et Riigikogu tõsisemalt asja juurde asub ja järele kaalub, kas siin tõepoolest kõik asjad nõnda korras on, nagu eelarwe wastuwõtmise järele oletama peab. Ma nimetan seda sellepärast, et kui välisministri käsi Riigikogus juba nõnda hästi käis, siis tohib julgesti eeldada, et sõjaministri käsi ses suhtes mitte halwemini ei käi. See wõrdlus tohiks lubatud olla, olgugi, et meil sõjaministeeriumi kawalduste, pettuste ja teiste kuritarwituste asjus mitte wähe süüdistusi ette heidetud ei ole, siiski välisministeeriumi arweraamatu lehekülgl wõi konto hoopis kaaluwamalt niisuguste süüdistuste all kannatas kui sõjaministri oma. Meie teame, et meie wäliskommissjoni esimees, härra Laidoner, niihästi eelarwe-kommissjonis, kui ka pärast üldiste läbirääkimiste ajal välisministeeriumi kohta sugugi heas arwamises ei olnud, waid ta leidis mõndagi wiga ja puudust, mida mitte meelest ei wõi lasta, näituseks, et üks välisministeeriumi esitaja mitte midagi ei tee. Ja meie teame, et ajakirjandusel, nimelt „Päewalehel“, mille taga ju parem pool seisab, kauemat aega väga sagedasti mõndagi asja wälisministeeriumist ette tuua oli. Meie teame ka seda, et „Murrang“ ja „Walwe“ alles hiljuti Itaalia kuninga aadressi kohwri asja awalikkuse ette tõid. Ehk see rahwaerakonnale küll eriti teada on, sellest hoolimata ei liikunud ka selle erakonna

„kida“ keel wälisministeeriumi eelarwe läbiwaatamise korral mitte. Juba minewal suwel tahtsin ma seda natuke puudutades liikuma panna, aga see ei läinud mitte korda ja nüüd, minewal reedel, oli see keel ka kange. Need, kes seda ootasid, said see kord petetud.

Opositsiooni esitajana wõin ja pean ma seda rõhutama, et Riigikogu eelarwe juurde mitte niisuguse kokkuhoidmise hirmuga ei ole asunud, nagu ta seda oleks pidanud tegema. Ma tahan mõne asja juures peatada ja näidata, kus summade wähenemine kommissjonis wõimalik oleks olnud ja ka siin weel wõimalik on. Ma tähendasin alamkommissjonis elukalliduslaste peale. Meie parempoolsed kinnitawad iga kord, kui tööliste ja ametnikkude palkadest jutt on, et toiduained on hinnas langenud ja et elukallidus enam nii väga rõhuw ei ole, kui ta aasta 1½ eest oli. Aasta wahetusel tõid suuremad lehed ülewaateid ja kinnitasid, wähemalt wõis seda nende weergudelt lugeda, et toiduainete hinnad läbistikku 30% olid langenud. Ma tegin alamkommissjonis sellepärast ettepaneku, et seda hindade langemist elukalliduslaste juures tuleks silmas pidada. Et elukalliduslast mitte ainult sõjaministeeriumis osa ei mängi, waid et kogu riigiametnikkude juures seda tuleb puudutada, siis arwas alamkommissjon — selles asjas olime juhtumisi kõik ühes nõus, — et see küsimus tuleks täiskommissjoni koosolekul otsustamisele wõtta. Sõjaministeeriumi eelarwe arutamise puhul ei saanud ma täiskommissjonis olla, kuid ma olen kommissjoni soowiawaldust lugenud, et sõjaministeeriumil tuleks tulewal aastal oma eelarwe juures toiduainete hindade langemist silmas pidada. Minu arwamise järele oleksime wõinud juba nüüd hulga miljonid wõita, kui meie eelarwe ses suhtes rewideerimise alla oleks wõtnud. Ma olen seda küll rõhutanud, aga ma kardan, et see tahtmine ja püüdmine mitte niisuguseid tagajärgi ei anna, nagu soowima peab.

Teine asi, kus minu arwamise järele summasid wõiks kärpida, on kantselei kulud. Minu arwates pidi asjaolu nüüd nii olema, et peale sõjawäe demobiliseerimist kantselei tarwidused ja üldse paberi tarwitamine wäheneb. Üht ja teist asja wõrreldes tuli wälja, et paberit tarwitakse sel aastal rohkem, kui eelmistel aastatel. Kui meie selles asjas seletust nõudsim, siis anti niisugune wastus, et

praeguse süsteemi juures paberi vähene-
mist mitte loota ei ole, sest töö olewat
keeruline jne. Paberi kulude kõrwal on
nimetamisväärt trükitoode kulud. Need
on minu arwates sõjamineisteriumis liig
suured. Sõjamineisteriumil on oma trük-
kikoda, nagu mitmel teisel riigiasutusel.
Selle trükikoja, niisama ka teiste trükiki-
kodade asjus tuli alamkommisjon otsu-
sele, et need tulewad ühendada. Nii ei
tarwitse mul sõjamineisteriumi trükiko-
jast enam rääkida. Mis trükitoode ku-
ludesse puutub, siis pildistan neid mõne
wõrdlusega. Ma olen ses suhtes meie
eelarwet Soome eelarwega wõrrelnud ja
ma leidsin, et Soomes trükitoode kulud
408.000 Smk. wälja teewad. Meil on trük-
kitööde kulud, mille kohta andmed minu
käes olid, — neid on mujal weel terwe
kuhi — sõjawägede staabil, terwishoiu
walitsusel ja sõjamineisteriumil otsekohe
ja neile alluwalatel asutustel kokku
1.468.000 marka. Schweitsis on sõjawäe
trükitoode kulud 135.000 franki. Teie
ütlete muidugi, et need summad tulewad
kaswatada; selle juurde tuleme lõpuks
weel tagasi. Kuigi meie peaks seda sum-
mat kaswatama, paistab minul kahtle-
mata kindel olewat, et meie trükitoode
ja paberi tarwitamine palju suurem on
kui Soomes.

Järgmine asutus, kelle juures ma leid-
sin kulud suured olewat, on alamohwit-
seride kool. Selle kooli kulud on, kui ma
mitte ei eksi, 11 miljoni marka. Ma ei
ole mitte asjatundja, aga mulle näis, et
see kulu liig suur on. Sellepärast panin
ma komisjonis ette, et asjatundja kut-
sutaks, kes komisjoni selles küsimuses
wõiks walgustada. See soowiawaldus
saadeti ka komisjoni juhatusesele edasi,
aga asjatundjat meie ei saanud, sest öeldi,
et asjatundjana wõiwat kõne alla tulla
ainult kindral Laidoner. Minul ei ole ka
midagi kindral Laidoner'i wastu olnud,
olguigi, et ma eeldan, et kindral Laidoner
mitte wäga teist laadi mõtteid ei oleks
wõinud awaldada, kui sõjamineisteriumi
ametnikud juba awaldanud olid. Mina
olen weel praegu sel arwamisel, et see
summa liig suur on ja et teda vähendada
wõib.

Ilma pikema jututa on wõimatu mööda
minna sõjamineisteriumi terwishoiu wa-
litsusest. See on meie sõjawäes wäikese
ministeriumi sarnane. Sõjawäe terwis-
hoiu walitsuse koosseis on järgmine: wa-
litsuse ülem, walitsuse ülema abi, sõja-
wäe kirurg-konsultant, sõjawäe dermatolo-

loog-konsultant, käskudetähtja rohutead-
lane, hambaarste 2, wanem welsker —
kooliwelsker — 1; esimesi oli 7, wels-
ker oli kaheksas. Siis on sõjawäe ter-
wishoiu walitsuse juures weel administ-
ratiiw osakond. Sellel on juhataja, 1 wa-
nem raamatupidaja, 1 asjaajaja, wane-
maid kirjutajaid 3, nooremaid — 3; ma-
sina peal kirjutaja, ühtlasi ka kirjutaja;
käskjalg 1, teenijaid 2, hobusemees 1,
kokku 11. Sõiduhobuseid 2, weohobune
1, kokku — 3.

Ma ütlen teile, austatud Riigikogu
liikmed, et teistes wäikestes riikides niis-
ugust suur aparati minu arwates mitte
ei ole. Olen asjatundjate käest järele
pärinud, kes sellega tegemist teewad ja
olen teada saanud, et näituseks Rootsis,
Norras, Daanis ja Soomes on üks ülem-
arst ehk inspektor, sellel on wäike kant-
selei paari ametnikuga, kes täidab kõik
need kohustused, mis kogu meie suur
aparati täitma peab. Kui meie oma eel-
arwe wõtame, siis leiame, et terwishoiuks
14,4 miljoni marka määratud. See ei ole
mitte õige. Ainult rohud 8 miljoni 800
tuhad ja 5 miljoni haigete rawitsemise
eest erahaigemajades. Terwishoiu walit-
suse palgad jne. on teise lehekülje peal,
mida terwishoiu all näidata ei taheta.
Kogusummast saame sõjawäe terwishoiu
walitsuse eelarwe üle 32 miljoni marga.
Sõjawäe terwishoiu walitsus maksab:
elukalliduse abirahadeks ja ajutistele töö-
jõududele kokku 16 miljoni 419 marka.

Nüüd peatame weel arstirohtude juu-
res. Terwishoiu walitsuse juures on
nõndanimetatud keskapteegi ladu. Seal
ladus oli umbes 1½ miljoni marga eest
rohtusid järele jäänud ja sellele ostetakse
weel 8 miljoni 800 tuhande eest juurde.
Need rohud tarwitawad, enne kui nad
topside, klaasikestes, pulbrites ja pillides
haigetele kätte jõuawad, õige rohkesti
tööd. Selle töö jaoks on keskapteegi
ladu juures umbes sama suur aparati
akadeemilise haridusega apteekrid, sani-
tääre jne. ametis. Kui nende poolt teh-
tud rohud ükskord haigetele kätte jõua-
wad, siis ei maksa nad enam 8 miljoni,
siis maksawad nad, ütleme, 15 miljoni.
Austatud Riigikogu liikmed, mul ei ole
mitte õigus öelda, kui suur arw meil sõ-
durid püssi all seisab, aga ma wõin öelda,
kui palju inimesi siin arstimise alla kuu-
lub. Need ei ole kõik mitte sõdurid,
waid sõdurite kõrwal on siin ka ametnik-
kude perekonnad ja kõik need mitmet
liiki inimesed, kellel õigus on sõjamineis-

teeriumi terwishoiu aparaadi poolt arstirohtu ja rawitsemist saada. Neid inimesi on meil 21.000 ja mõni sada. Kui meie 15 miljoni nende üksikute inimeste peale ära jagame, siis saame iga inimese peale 714 marka. Need 5 miljoni, mis erateel rawitsemise peale ära kulub, ei ole mitte siia juurde arwatud. Siin tuleb tähele panna, et see ainult rohtude peale välja antud summa on. Oletades, et terve Eesti rahwas ennast niiviisi arstiks, tekitab küsimus, kui palju kulutaks ta siis oma rawitsemise peale. See summa ulataks 900 miljoni margani. Kas on mõeldaw, et meie rahwas 900 miljoni marka ainult arstirohtude eest välja annaks? Ma panin neile härradele selle küsimise ette ja tähendasin juurde, et kogu rahwas arstimise suhtes halwemates oludes elab, kui sõdurid. Nende 21.000 hulgast on suurem osa sõdurid, kes on terwed mehed ja peaks kõige vähem haigeks jääma. Minule seletas terwishoiu walitsuse ülem dr. Lossman, et sõdurid olawat iseäranis õrnad oma terwisega. Et neil õigus on arsti juurde minna, siis käiwad nad ka õige sagedasti seal. Muidugi peab arst mingisugust rohtu kirjutama, sest wastasel korral tekiks umbusaldus tema wastu. — Sarnast seisukorda ei tohiks tekkida ja ma saan aru, et see õigustatud ei oleks. Kõik on wististe seda kuulnud, et endisel Wene ajal, kui sõdurid arsti juurde läksid, siis said nad mingisugust odawat pulbrit ja mingisuguse ainega segatud wett, mis mitte kallis ei ole ja aastas 714 marka välja ei tee. Ma tarwitasin siin jälle seda wana meetodi wõilillenupust ja jaanalinnunumunast. (Segane wahel hüüe kohalt.) Härra Linnamägi, kas Teil midagi tähtsat oli? Ma ei kuule mitte.

Ma küsisin asjatundjatelt järele, kui palju meie rahwas umbes rohtu tarwitab. Mulle seletati wäga piltlikult, mida ma siin ette toon. Näituseks on Pärnu linnas umbes 21.000 elanikku. See rahwarw tuleb küll suuremaks arwata, sest et ka ümberkaudsed maainimesed sealt arstirohtu saawad. Pärnus on 3 normaal apteeki ja nende läbimüük aastas ulatab rohtude kujul sisseostmise määra järele 3 miljonini. Iga apteek müüb ühe miljoni eest rohtu ära. Kui sinna töö, klaasid jne. juurde arwata, siis teeks see 50% rohkem välja, järjelikult ulataks see 6 miljoni peale kokku. Igatahes on see 3-as osa sellest, mis sõjawägi ära tarwitab ja sellest, et Pärnu linnaelanikud

mitte nii wäljaotsitud noorpõlw ei ole, kui meie sõdurid, peame oma järeldused tegema. Ja ka siin jälle teiste riikidega wõrreldes, näituseks Soomega, kus kogu sõjawäe arstimise kulud, haigemajad ja kõik juurde arwatud, mis sanitäärolude ja haigemajade ülespidamiseks välja antakse, Smk. on 6.186.000. Meil aga üle 32 miljoni! Kui meie selle juures tõsise kokkuhoidmise mõtte ja tuhgiga olöksime, wõiksime mitu miljoni kokku hoida. Kõige pealt tuleks terwishoiu peawalitsus ja keskapteegi ladu ära kaotada. Keskapteegi laduga oli lugu nõnda. Esialgu arwasin, et tahetakse suurt tagawaraladu koguda, nii et siis wõtta on, kui tarwis. Awaldasin selle kohta oma arwamist ja küsisin, kas see ladu pruugiks üksinda sõjawäe walwe all olla, kas see ei wõiks ka kodanlise terwishoiu walitsuse alla kuuluda? Dr. Lossman aga walgustas mind ja ütles, et rohud, mis seal ladus on, ei ole mitte tagawaraks määratud, waid neist jätkub ainult 1 aastaks — nii et see mingisugune tagawaraladu ei ole. Teistes riikides wõetakse eraapteekidest rohud, nendega waremalt kokkuleppeid tehes, nii et sõjawägi oma rohud kokkulepitud odawama hinnaga saab. Ja riik, kui suur ostja, wõib omale selle juures odawamad tingimised välja tingida. Sel kombel oleks ka meil wõimalik kokku hoida. Kui suur sõjawäe terwishoiu walitsus on, seda wõime ka oma kodanlise terwishoiu walitsusega wõrreldes näha. See on niisugune järewalwe aparaat, kellel mitte vähem, — waid kel palju rohkem järele walwata on, kui sõjawäe terwishoiu walitsusel. Tema peab oma silmad lahti pidama riigi haigemajade üle, peab walwama sanatooriumide üle, niisama ka apteekide üle. Mul on siin üles märgitud asutused, kes otsekohe terwishoiu walitsuse ülewaatuse alla kuuluwad: wangimajad, koolimajad, waestemajad, sadamad, raudteed; terwishoiu walitsus peab selle eest hoolt kandma. et nimetatud asutustes terwishoiu nõuded saaks peetud. Otsekohe terwishoiu peawalitsuse alla kuuluks waimuhaigete rawitusmaja Jämejalg, sadamad, raudteed, wabrikud, koolid jne. Otsekohe terwishoiu peawalitsuse ülewal pidada on pidalitõbistemajad Tarwastus, Kuudal, Audanko Saaremaal, Muuli, Tartu juures ja waimuhaigete warjunaigad ning haigemajad, nagu Seewald, Jämejala, Pilguse. Peale selle taudide wastu wõitlemine, karantiinid, terwishoiu orga-

nisatsioonide loomine linnades ja maakondades nende üle walwamine. Kõik kogukonna ja era haigemajad, bakterioloog-laboratooriumid, Pasteuri instituut, rügelima walmistamise jaam jne. kuulwad terwishoiu peawalitsuse alla. Kohtu meditsiini asi on terwishoiu peawalitsuse korraldada, maakonna ja linna arstid — jaoskonna arstid maal käiwad terwishoiu peawalitsuse alla, jne. Terwishoiu peawalitsuse aparaat on palju suurem, kui see sõjawäe terwishoiu walitsuse oma. Terwishoiu peawalitsuses on 1 juhataja, 1 juhataja abi, sekretäär, asjaajaja, sanitaärid, halastajaõed ja 1 masinakirjutaja — kokku 9 inimest, see on wõrdlemata vähem, kui sõjawäe terwishoiu peawalitsuses. Tuleb weel seda siimas pidada, et sõjawäe terwishoiu walitsus igas linnas ise omale erihaigemajad sisse seab. Tekib küsimus, kas meie sõjawäe terwishoiu walitsus ei wõiks selles mõttes linnadega käsikäes käia, eriti Tartus ülikooli haigemajadega. Ma olen selles asjas Tartu asjatundjatelt järele pärinud, kes ütlesid, et Tartus olla rawitsemise wõimalus: näituseks oleks wõimalus olnud Maarja mõisa wäljal asuwasse suure maja poolele sõjawäe haigemaja sisse seada. Et Tartu ülikoolil enesel selleks mitte niipalju raha ei olnud, seisid see pool maja tühi. Kumbagi maja poolt taheti wahemüüriga eraldada, ja tühjale poolele taheti külgehakkawate haiguste maja asetada, nii et ta mitte tühi ei seisaks, ega asjata ei kõetaks. Seda maja aga sõjawäe terwishoiu walitsus ei tarwita, temal on oma erihaigemaja asutatud. Igatahes leiawad arstid, et haigemaja asutamine ülikooliga ühenduses palju odawam oleks. Selles asjas olime meie alamkommissjonis kõik ühel arwamisel, et terwishoiu asi korraldamist tarwita ja meie ettepanek wõi otsus, mis alamkommissjoni poolt wastu wõeti, on ka eelarwe-kommissjoni poolt wastu wõetud. Nimelt tuleb üldine terwishoiu nõukogu moodustada. See peaks koos seisma kõigist neist asutustest, kes riigi terwishoiu seisukorrast huwitatud on, näituseks, terwishoiu peawalitsus, sõjawäe terwishoiu walitsus, punanerist, ülikool jne. Wõib olla, on teisi niisuguseid organisatsioone weel olemas, need peaksid siis lõpulikult selgele otsusele jõudma, kas mitte wõimalik ei oleks meie sõjawäe terwishoidu nii korraldada, et ta riigile odawam oleks. Ma wõin siin niipalju juurde lisada, et ma ettepaneku tegin juurdeostetawaist roh-

tudest 5.000.000 maha tõmmata. Kuna mulle ju asjatundjate poolt selgeks tehti, et Pärnu linnas 3 miljoni eest rohtusid ära ostetakse, siis arwasin mina, et kui meil ka 3 miljoni eest juurde ostetakse ja peale selle weel see 1½ miljoni, mis järele on, siis sellest küllalt peaks saama. Minu kodanlised kaaskommissjoni liikmed olid siiski arwamisel, et härra dr. Lossman'il õigus on, et ta alla 8 miljoni 800.000 läbi ei saa. Seda ütles dr. Lossman ise koosolekul, et kui ta seda summat mitte ei saa, siis ta wastutust enam enese peal kanda ei wõi. — Ja härrad kommissjoni liikmed tundsid härra dr. Lossman'ile ärdalt kaasa.

Ma peatan muidugi ka sõjakohtu juures. Meie teame, et meie sõjakohus wäga keeruline ja iseäraline aparaat on. Umbes 3 nädala eest lugesin ma „Waba Maas“ pikema kirja ühest protsessist, mida meie sõjakohtus kauemat aega siia ja sinna oli „weanatud ja keanatud“, siia ja sinna, edasi ja tagasi saadetud. Wiimaks oli kahju aja edasiminemise läbi nii suureks läinud, et kahjusaja seda juba mitmekümne tuhande peale rehkendas, mis alguses 4000 oli olnud. Ja ikka ei olnud weel asi selge. Aga mitte see ei ole peasi, et ta nii keeruline on, waid peasi on see, et ta oma iseloomu poolest klassikohus on. Klassikohus sellepärast, et tema alla ainult sõjawäelased kuulwad, teised inimesed tema alla ei kuulu. Meie põhi-seaduse järele on aga kõik kodanikud üheõiguslised ja mingisugust iseäralist wajadust, vähemalt rahuajal, minu arwates sõjakohtu järele ei ole. Meie sõduritele oleks palju armsam tunda, kui nad teaks, et nad teiste kodanikkudega ühesuguse õiguse ja ühesuguse kohtu osalised oleks. Sõjakohtu otsused on aga sagedasti ka niisugused, mis sõjawäelaste seas suurt nurinat sünnitawad. Seda sünnitawad ka teised kohtuotsused, aga iseäranis kuuleme meie seda sõjakohtust, et ohwitseridel seal teistsugune õigus on, kui sõduritel. Nendest mõtteawaldustest, mis minewal nädalal ühe arupärimise puhul härra Soots siin awaldas, on see ka arusaadaw. Seal on waade niisugune, et alamwäelane oma hariduse poolest teistsugusel waimlisel arenemise astmel seisab, kui ohwitser. Ja siin on wäga arusaadaw, et ka kohus seda niisamuti silmas peab ja selle järele oma otsuse teeb. Sel puhul tuleb mulle meelde, et härra Amberg wiimati minu sõnu meie kohtu, kui mitte klassikohtu kohta alla kriipsuta-

des tunnistuseks tarwitas, niisuguseks tunnistuseks, nagu tema enesele tarwis arwas olewat. Mina ütlesin, et õnneks ei ole meie kodanlised kohtud weel mitte niisugused klassikohtud, nagu seda teiste maade kohtutes näeme tööliste tagakiusamise ajal. Härra Amberg on minu sõnu palju kaugemas ulatuses wõtnud. Kui ma seda kuulsin, et härra Amberg minu sõnadele kaugema ulatuse andis, siis tuli mul huwi selle wastu ja ma hakkasin ümber waatama ja leidsin „Kiigi Teataja“ lisast 139 lehekülje pealt ühe Riigikohtu seletuse. Ja kui ma seda seletust lugesin, siis pidin ma iseenese sõnade juures ütlemata, et härra Amberg'il seda tunnistust tõepoolest wäga waja oli. Siin see lisa ei kõnele millegist muust, kui sellest, et ütlemata peab, sellel otsusel on wäga tuntaw klassikohtu maik juures. Siin on nimelt öeldud, et enamlasteks nimetamine wõib arusaadawal wiisil teatud põlguse tunnet äratada. Asi seisab nimelt selles, et keegi oli teist enamlasteks sõimanud ja see, kes end enamlasteks kuulis nimetatawat, läks kaadi juure ja kaadi, ehk kohtunik, oli selles arwamises, et enamlaste kõlbline tasapind on küllalt tuntud, et sarnastamist enamlastega teotawaks lugeda. See on meie Riigikohtu otsus, seda loewad meie maa kohtunikud, ja need, kes ise küllalt mehed ei ole, peawad seisukohale tulema, et enamlane ikka üks kõlbliselt langenud inimene on. Ma ei mõtle siin enamlasti kaitsema hakata, nemad kaitsewad ennast ise, aga kui kohus niisuguse seisukoha wõtab, siis on see juba klassikohus. Kohtus ei tohi mitte olla niisugust waadet, et inimene, kes mingisugusesse parteisse kuulub, alama wäärusega on, nii et see juba põlguse tunnet äratada wõib. (O. Strandman (töer.): Siin pedagoog ütleb, et lapsed ka üksteist enamlasteks sõimawad.) Mis laste ja nõdrameelsete juures kodus on, see ei tohiks mitte kohtu juures kodus olla.

Sellel otsusel, wõi seletusel on täielik Saksa kohtu maik juures sellest ajast, kus Saksamaal sotsiaaldemokraatide peale kohut mõisteti, nõndanimetatud sotsialistide seaduse ajal. Wõib julgesti ütelda, et sellest seisukohast meie kohtuid hinnates, ei wõi ütlemata jätta, et sellel juba suur klassiwiha wing juures on. Aga ma soowiksin ka täna siin seda ütelda, et nii mõnigi kord kohtunikud otsuseid teewad, kus ütelda wõib, et ka need härrad on püüdnud erapooletud olla, niipalju kui ini-

mene erapooletu olla saab. Aga alati ei ole kohtunikud mitte erapooletud, ja eriti puutub see sõjakohtusse, sest meie pruugime ainult meelde tuletada Isborski mõrtsukatööd, silmas pidades seda, kuidas sõjakohus seda jälginud ja missugusele otsusele ta on jõudnud. Selle asja lõpetamine ei tähenda ju midagi muud, kui kuriteo kroonimist! Ja siin ei wõi keegi klassikohtu iseloomu juures kahelda.

Aga selle kõrwal on sõjawäe kohus ka üks wäga kallis asutus. Lubage, austatud härrad, et ma jälle ühe wõrdluse Soomemaalt toon. Soome sõjawägi peab suurem olema, kui meil ja kui sõjawägi suurem on, siis peab seal ka rohkem asju kohtu ette tulema. Aga ma leiän, et Soome eelarwes on kõigest 275.580 Soome marka sõjakohtu peale määratud. Meil on aga kohtunikude palgad, päewarahad, üür ja walgustus ja niisugused kulud wälja arwatud — 3,4 miljoni marka suured. Ma juhtisin ka alamkommisjonis sõjakohtuhärrade tähelpanu selle peale ja sain selle kohta niisuguse seletuse, et Soomes mõistetawat kohut sõjawäelaste peale sagedasti arwatawasti kodanliste kohtute juures ja siis kutsutawat sinna üks sõjakohtunik juurde, nagu Saksamaal wiisiks olla, kust ju Soome oma eeskujud wõtawat. Nii et kulud langeda sel kombel kodanlise kohtu kanda. Teiseks tähendati selle peale, et meie kohtud olla wäga koormatud nende kohtuasjadega, mis tsiwiil, wõi kodanlised kohtud kohtuministri ja sõjaministri kokkuleppel sõjakohtutele üle annawad, mis muidu kodanliste kohtute ette peaksid minema jne., nii et siis selle läbi meie sõjakohtud wäga koormatud olla. Nimetatud härra andis lootust, et kui meil ükskord kodanline trahwiseadus maksma on pandud, siis sõjakohtute töö wäheneb. See on ju wõimalik, aga mina igatahes ja ka minu parteiseltsimehed eeldame, et sõjakohut tarwis ei ole, et teda hoopis ära kaotada tuleks. Kuulsin siin heameelega üht seletust härra kindral Laidoner'i poolt, kus ta tähendas, et meie sõjawäes nüüd wähe kehawigastamisi ja haiguste simuleerimist ette tuleb selles mõttes, et niisugusel teel sõjateenistusest wabaneda. Kel selle asjaga tegemist on olnud, see teab, et Wene sõjawäes just eestlastest soldatite juures selle halbtuse üle wäga kaebati, kurdeti, et suur osa eestlasi — soldatid on katsunud end kehalikmete wigastamise teel sõjateenistusest wabastada. Kui meie sõjawäes see pahe juba kadunud on, siis on see rõõmustaw

nähtus, ja meie wõiks seda moraalse tõusu arwele panna. Aga selle taga ei ole muud midagi, kui et inimesed on sellest halbtusest pääsenud — wõõra rahwa seas, wõõras kasarmus, omastest kaugel, teenida. Kodumaal olles, oma rahwa seas, näib teenistus sedawõrd kergem olewat, et temast pääsemiseks keegi oma kehaliikmeid enam wigastama ja moonutama ei hakka. Mina oletan aga sellest ja ma kuuleksin wäga hea meelega, kui ka härra kindral Laidoner seda teeks, et sõjakohtu ärakaotamisega üks teine niisugune moment tuleks sõduri elusse, kus ta tunneb, et tema era inimesega ühesuguse kohtu alla kuulub, et neile ühesuguse seaduse järele õigust mõistetakse, et ta täna kasarmusse tulles seesama on, mis ta eile oli ja et ta homme kasarmust wälja minnes sekssamaks jääb, mis ta täna on, — et see siis sõdurite peale moraalselt hästi mõjuks.

Kui nüüd weel kord kulude juurde tagasi tulla, siis wõrdleksin ma ka selles asjas Soome kohtuministeeriumi kulusid ja meie kohtuministeeriumi kulusid. Oma imestuseks pean siiski tunnistama, et see mitte nii ei näi olewat, nagu sõjakohtu prokuröör mulle ütles, sest Soome kohtuministeeriumi kulud on meie omadest ka wähemad. Wahe on nimelt niisugune: Eestis langeb iga elaniku peale kohtuministeeriumi kuludest 179 Eesti marka, Soomes langeb 14,5 Soome marka iga kodaniku kanda. Ma tulen teile wastu, härrad, ja kaswatan selle Eesti rahaks ümber, see on, kaswatan teda kuuega, siis näeme, et Soomes langeb iga elaniku kanda kohtuministeeriumi kulud 87 Emk., — meil aga 179 marka. Wahe on siin aga wäga suur ja meie ei leia mitte, et Soomes osa sõjakohtu kuludest oleks kohtuministeeriumi arwele wiidud. Meie sõjaministeeriumi eelarwes leiame aga weel hoopis teistsuguseid kulusid, näituseks maakuulamise otsarbel tarwitatakse ära 7.400.000 mrk., ettenägemata kuludeks nõuab minister enesele 14 miljoni — komisjon on küll ühe miljoni maha tõmmanud, aga 13 miljoni jääb siiski. Ja selle kõrwal on weel mitmesugused muud asutused, mis meie põhiseaduse järele mitte lubatawad ei ole, näituseks, kirjade läbisõrimine. Mõned niisugused kohad said alamkomisjonis maha kärbitud ja sõjawäelased leppisid wiimaks sellega, kuid seisma jäid ikkagi maakuulamise summad. Üks osa sellest

läheb meie oma maa ja sõjawäe „meeleolu“ nuuskimise peale.

Sõjaministeeriumi eelarwe-komisjonis töötades ei saanud mitte sellest muljest lahti, et igakord, kui komisjoni liikmed ette panid, et seda ja seda summat peaks vähendama, ütlesid need härrad: ja, aga selle all kannatab meie julgeolek. Peaaegu iga asja juures toodi ikka ette, et meie peame walwel olema, meie peame selle peale vaatama, et meie igal silmapilgul wõiks löögiwalmis olla. Ma rõhutan seda, et neist seletustest wälja ei paistnud, et neil härradel pealetungimise soow wõi iha oleks olnud, aga ikka kõlas sealt kartus wälja, et meie naaber ida pool on niisugune rahutu naaber, kelle peale ilmiski julge ei wõi olla. Ka mina ei wõi ütelda, et meie naaber päris headuse eeskuju oleks, aga ka sellel asjal on oma teine külg. Ma ei salga mitte seda, et meie praegu wäga heitlikus ajajärgus oleme ja et meil kodugi inimesi on, kes endid selle rahutuma naabri poolehoidjateks nimetawad ja kes oma ettewaatamata tegudega, nagu näituseks Kohtla kaewanduses toimepandud lugu, ise asja annawad, et meie sõjawäe ülemad, juhtiwad kohad ja ka Wabariigi Walitsus iga silmapilk selle ja teise materjaali peale toetades ütelda wõiwad: meie peame walmis olema. Tänaastest ajalehtedest wõisime ka niisugust lugu lugeda, millest seda ja teist wõib oletada ja mille mõjul rahwahulkadel mulje tekib, et midagi korras ei ole ja et walitsus ja sõjawäe juhid peawad walwel olema. Kuipalju seal tõtt on, on raske ütelda, just niisama raske kui paljude teistegi sündmuste juures, kuid tagajärg on ikkagi see, et meie sõjawäe juhid arwawad paratamata tarwiliku olewat sõjawäge praeguses seisukorras edasi hoida ja mitte muutusi ette wõtta, kuigi need muutused mõneltki poolt tarwilikuks ja läbiwiidawaks tunnistatud on. Ning kõige selle tõttu on situatsioon niisugune, et meie täie rõhuga ütelda mitte ei wõi, et waaf, seda pole mitte tarwis. Sedasama öeldakse ka selle maaluuramise summa kohta. Üteldakse nimelt, et meid palju rohkem luuratawat, ja et meie luurajatel hoopis suuremad summad tarwitada olla, kuid paljudest asjaoludest, mis telkide tagant kuuldawaks saawad, wõib ütelda ka nende summade kohta, et ka siin kokkuhoidmine wõimalik oleks. Teinekord, kui meil waja on ütelda ja näidata, et meie riik üsna kindlal alusel seisab, siis ei puudu ka selleks tunnistused

ja wastuwäited. Ja meie peame neid tunnistusi julgemaks ja tööle lähemaks. Kõige selle juures peab kahetsusega ütleva, et hoopis ära unustatud näib olevat üldine soov, wõi nõudmine warustuskulude vähendamise suhtes. Mitte üksi Brüsseli majanduslise konverentsi puhul ei wõetud niisugust otsust, et kui haritud maailm majanduslisest kitsikusest pääseda tahab, siis on esimene tingimine see, et ta oma warustuskulud vähendada peab. Asjata oleks ka seda veel eriti alla kriipsutada, et esimeses jões rahvuswahelised sotsialistlikud kongressid seda rõhutanud on ja rahuldustundega wõib kinnitada, et tähtsamad rahvuswahelised tööliste liidud oma kongressidel otsuseks on teinud, et juhtuwa sõja juhtumise korral üldise streigiga seda wõimatuks teha, ning sellele wastu hakata. Alles hiljuti, kui wiie maa sotsialistliku partei esitajad Frankfurdis koos olid, wõtsid ka nemad selle otsuse vastu, et nad igaüks omal maal ning oma parlamendis äärmiselt wõitlema saawad sõjawägede kulude vähendamise suhtes ja Washingtoni kongressil oli kõige läbitungiwam heli see, et need riigid, kes seal nõu pidasid, tõsiselt mõtlesid asuda sõjawägede kulude vähendamisele ja ma mõtlen, et kapitalistline ilm mitte pime ei ole, kui ta arwab, et ta küllalt aru saab, missuguses täbaras seisukorras ta on, ning millest ta ainult sõjakulude vähendamise teel pääseda wõib. Meie härra wälisminister kõneles reede õhtul siin ka Genua konverentsist. Ta ei ütelnud sellest mitte palju, kuid ta peaks igatahes teadma, et Genua konverentsil just ka see küsimus üks tähtsamatest küsimustest saab olema, kui need härrad üldse tõsiselt riikide uuesti ülesehitamise peale tahawad mõelda. Sellest seisukohast wälja minnes on minu, kui ka minu rühma nõudmine praegu ja ka edaspidi see, et sõjawäe kulud tuleb Eestis äärmiselt vähendada. Mina ses asjas muidugi mingisuguse plaaniga esineda ei saa, sellepärast, et ma asjatundja pole ja härra kindral wõiks mulle ütelda: „Mis Sa siis räägid?“ Kuid seda ma tean, et meie neid kulud vähendada peame, kui meie mitte kokku wariseda ei taha. Edasi teame meie, et sõjawäelaste hulgas mehi olemas on, kes ise selle poole tungiwad, et meie sõjawäe korraldus saaks lihtsamaks ja odawamaks tehtud. Olen kuulnud ka, et nendel härradel plaanid selleks juba walmis on olnud, kuid meie sõjawäe

juhtiwad jõud ei ole neid mitte kaalutawaks tunnistanud. (O. Strandman tõer.): Ei tea.) Teie peaksite seda ju teadma, sest olete ju sõjaminister olnud, mina seda muidugi ei wõi teada. (O. Strandman (tõer.): Siis ei maksa kõneleda.) Ma tarwitan oma opositsiooni õigust. Ma olen ise ja ka minu rühm on plaani ette pannud, muidugi mitte sõjawäe ümbermoodustamise plaani, waid otsekoheste maksude asjus, kuid teie hoidsite selle kalewi all. (O. Strandman (tõer.): Plaanidega ei saa midagi teha, waid peab seaduseelnõudega esinema.) Ma tuletaksin, austatud härrad, siin meelde, et Teie poolt muidu lugupeetud inimene, nimelt admiraal Pitka, annab üht lehte wälja, nimega „Walwe“. Selles lehes, ma ei ole kõike numbrid küll mitte lugenud, waid on ainult mõned näppu puutunud. juhitakse eriti ka tähelepanu nende punktide peale, kus meie sõjaminsteeriumi kulude juures kokkuhoidmine wõimalik on. Ühe wõi teise märkuse kirjutaja näib asjatundja mehe seisukohast kirjutawat. Seal on keegi, näituseks, ühes artiklis kirjutanud, et ta wastawa kawaga on esinenud, mis aga mitte tähelepanu ei ole leidnud. Wististe on ka härra Pitka ise mõnesuguste plaanidega esinenud. Härra Pitka ei ole ju mitte kindralstaabi ohwitser ja wõib olla, et tema plaan just sellepärast tähele panemata jäi.

Kui ma siin seda ajalehte nimetasin, siis mitte sellepärast, et ennast tahtsin sellega identifitseerida. Kes seda lehte rohkem on jälginud, see teab, et meie sõpruse sidemed selle lehega mitte suured ei ole. See leht on ju ka katsunud minu kuldprillisid ja hõbe toosi, mis mitte kuld ega hõbe ei ole, ajalooliseks teha. Kõik, mis sotsi nina peal kollasena ripub, saab kullaks, nagu teie wäga hästi teate. (W a h e l h ü ü d e d. N a e r.) Mina pean „Walwe“t just sellepärast tähelepanuwääriliseks, et tema just parempoolse Eesti kodanluse mõtteid ja waateid esitab, sest teie ei saa mitte salata, et härra Pitka siia poole äärde kuulub. Kui nüüd „Walwe“ sedawiisi asju walgustama hakkab, mis kodanlises ilmas mädapaisena haisema on lõonud, siis waatan mina selle peale nagu ussi wõi mao pea peale, millega ussi hammustamise wastu arstima hakatakse. Mina igatahes oleks heameelega näinud, kui „Walwe“t oleks „Zukunfti“ terawad mehed toimetanud, aga

meie peame ju paljude asjadega leppima, mis mitte kõige paremad ei ole. Igatahes pean ütleva, et härra Pitka'l selles asjas julgust on kätt sipelga wõi erilase pessasse pista, samuti kui tal julgust oli sõtta minna. Igatahes on tema seal piitsutanud paremale ja pahemale poole, nii et mõnes kohas öeldakse, et juba „nagiseb“. Nimelt olin kuulnud, et walitsuse ringkondades kawatsetakse „Walwe“ suud sulguda. Meil on ju alles kindralkuberneri amet ja seadus olemas, millega ajakirjandust wõib paina alla panna. (Ei lawad wahelhüüded ja naer. Kas taheti Teie suud ka sulguda?) Mul ei ole kunagi wõimalust olnud „Walwest“ asutada. (Wahelhüüded. O. Strandman (töer.): Mis ta ütles?) Ta nimetas teie kabineti liiget Hellat'i, keda teie mitte ei kaitsnud, ja kelle kaitset ta minu käest nõuab.

Sellest seisukohast wälja minnes on „Walwe“ igatahes oma teenused ja kui tema suud tahetakse sulguda, siis ei ole see walitsusele mitte kõige parem abinõu, sest sellega pandakse „Walwes“ awaldatud asjadele pitsere peale, mis tõendab, et awaldused tõi on. Muidu seda ka ei kawatsetaks. Selle kawatsusega mindakse weel kaugemale ja kuulda on, et kawatsetakse terwele ajakirjandusele üldse suukorwi pähe ajada. Niisugusest ettepanekust Riigikogus weel ei ole kuulda olnud, kuid mina ja meie rühm oleme igatahes niisuguste kawatsuste wastu, olgu ta „Walwe“ wõi teiste wastu sihitud. Kuid kahelda ei ole, et niisugune suukorwiseadus Riigikogus sellepeale waatamata wastu wõetaks. — „Walwest“ leiame weel ühe asja, mida ma nimetada tahan. See käib autode tarwitamise kohta. Sellest ei räägi mitte ükski „Walwe“, waid on üldine nurisemine kuulda, et meil autosid iga kuller, ohwitser ja mees, kellel rutuline käsk on ühest uulitsast teise minna, wäga ohtralt tarwitawad. Soome eelarwes on walitsuse kantselei summade hulgas sõiduabinõude peale 100 tuhat Soome marka ette nähtud. Meil on aga wälisministeeriumil üksikselt otstarbeks 700 tuhat marka. (Wahelhüüde: Härra Piip sõidab ka kõik Euroopa läbi.) Ma pean siin weel ühe asja juures peatama. Härra Laidoner tõi meile ette Daani eelarwe ja näitas, et Daani sõjaministeeriumi eelarwe suurem on, kui meie kogu eelarwe. Selle summa sai ta wäga lihtsalt, ta wõttis 63,9 miljoni krooni ja kaswatas need

80-ga, s. o. praeguse krooni kursiga ja sai Daani sõjaministeeriumi kuludeks 5.112 miljoni Eesti marka. Härra Laidoner tähendas siin juures, et meil mitte nii suured kulud kanda ei ole kui Daanis, ja et meie wõime selles suhtes rahulikud ja õnnelikud olla. Wõib olla, et härra Laidoner weel praegugi selles arwamises on. Mina läksin siin wõilillenupu ja jaanalinnununa meetodi juurde ja arwasin wälja kui palju langeb Daanis kulud iga elaniku peale; leidsin, et iga pea peale langeb 21 krooni ja see teeb just 10½ tunni tööpalka wälja. Keskmise tööpalk minewa aasta lõpul oli 2 krooni tunnis. Kui meie oma sõjaministeeriumi eelarwet waatame, siis näeme, et Eestis langeb iga pea peale 1.350 marka. Kui meie keskmiseks tööpalgaks päewas 200 marka arwame, siis kulub meil 6 päewa ja 6 tundi ära, et sõjaministeeriumi kulud katta. Härra kindral Laidoner, ma arwan, et ka Teie peate ütleva, et kergem on ära anda ühe päewa ja 2½ tunni palk, kui 6 päewa ja 6 tunni palk! Siin on nüüd see wõrdlus wõilillenupu ja jaanalinnununaga. Täheandab, meie kulud on 6 korda nõnda rängad kui Daanis. Soome kulud on Daaniga üsna ligidal. Mina ei usu mitte, et härra kindral Laidoner silmamoontamise kunsti mõttes seda siin tahtis ette kanda. See on seletataw nimelt sedawiisi, et meie kodanlisi härrasid ei huwita tööliste paik. Meie kodanlasi ei huwita tööliste palk, sest et nad tööpalgast ei ela ja teiseks, teeniwad nad hõlpsamini raha ja kolmandaks, on ju Karl Marx see, kes inimlikku tööd mõõdupuuks tarwitama hakkas. Karl Marx on aga kodanlastele „sestsinatsest kurjast“, ja sellepärast nemad seda mõõdupuu tarwitada ei oska. Härra rahaminister Westel tõi siin minewal suwel ette, et siin teewad maksud niipalju dollarid ja seal niipalju, Eestis aga nii wähe. Kui meie arwame teisiti ja waatame kui mitu tööpäewa Eestis meie olude ja kui palju Inglismaal sealsete olude juures töowaewa dollarite teenimise peale kulub, siis näeme, et mitte meie koorem ei ole „kebjä“, waid teiste koorem on „kebjam“. Ja siis, austatud härrad, weel midagi. Teie mõõdupuu maksu raskuse juures on lihtsalt see, et teie ütlete, see peab olema, wõtke kust tahate! Meie saadikul peab Berliinis, peab Londonis maja olema, sest teistel saadikutel on seal ka majad! Härra Piip tõi siin ette, et waadake, Rootsi maksab oma esitajatele nii palju, meie nii wähe... Kui mina ütlesin, et see

teeb meile nii suuri kulusid, siis wõtate teie naeruse näo ette ja ütlete, et ega see siis mõni uudis pole, et wäiksel riigil kulud suuremad on, kui suurel. Aga, austatud härrad, meie peame ometi ka seda silmas pidama, et ka wäikse riigi kulude kandmisel piir on. Oleks wäga huwitaw teada kas Luksemburgil ja Monaakol ka Berliinis paleed on, wõi mitte! Et neil seal paleed oleksid, seda ei usu ma mitte. Ma usun, et iga kehwe inimene peab end nii sirutama kuidas tekk ulatab. Kui ta tekk lühikene on ja ta ise pikk on, siis, jalgu wälja sirutades, hakkab temal külm. (J. Kana (töer.) kohalt: Pange Haapsalus mängupõrgu käima.) See on üks wäga keeruline kombinatsioon ja ma ei oska selle peale midagi wastata, härra Kana.

Lubage, et ma oma kõne ühe wäikese wõrdlusega lõpetan. Kui mina 1906. ja 1907. aastatel Helsingis wiibisin, siis elas seal senaator Leo Mechelin, kes kuulus oli mitte ainult Soomemaal, waid ka kaugele. Ta oli tuntud kui tark mees ja isamaa armastaja. Seal oli mul wõimalus näha, kuidas see wanahärra senafisse läks. Mitte üht ainust korda ei näinud mina teda kas hobusega wõi autoga sõitma. Jala tema läks ja jala tuli ta sealt tagasi. Ka Bernis ei ole ma mitte näinud, et Schweitsi „Bundesrat“ liikmed autodega „Bundeshaus“i sõitsid, ikka läksid nad jala. (J. Piiskar (is.): Aga suures Eestis sõidawad.) Jah, siin nad sõidawad.

Austatud härrad! Aga maksku mis maksab, meie peame odawama süsteemi peale üle minema niihästi ühes kui teises harus. Meie peame paberid kantseleides wähendama, meie peame terwishoiu walitsust odawamaks tegema, meie peame kõik, kõik, mis iganes wõimalik on, odawamaks tegema, kui meie elada tahame. Muidu kukume meie kokku ja meist ei jää muud järele, kui ainult mälestus iseiswusest, mis mitte ilus ei ole.

Meie sõjawäes walitsewat waimu on siin juba puudutatud, selle juures ei tarwitse mul pikemalt peatada. Igatahes oleks aga wäga huwitaw teada, kui härra sõjaminister juhtumisi sõna wõtaks ja ütleks, kuidas nende tänaste kinniwõtmistega lugu on ja kas seal jäljed ka juba, nõndanimetatud, „muulaste“ juurde ulatavad, kes Eesti-wäes teeniwad? Ühel teisel juhusel ütles, tema oma ohwitseride ja sõjawäelaste poliitilise meelsuse

peale rõhku ei pane. (Wahelhüüded.) Meie, igatahes, soowime, et me Eestis kaitsewäge teisel alusel wõiksime näha, niisugusel alusel, kus on koondatud terve rahwas ja milles demokraatlik waim hingestatud ja mis odawam on, mis aga nõrgem ei tarwitseks olla. Mina austaksin härra sõjaministrit, kui ta selle omale ülesandeks teeks ja selle plaani wäljatõtamisele asuks. Kui ta kohaseid mehi püüaks leida, kes seda läbi aitaks wiia. Aga niikaua, kui meie sõjawäe korraldus niisuguseks jääb, nagu ta praegu on, kuigi meil praeguse korralduse juures wõrdlemisi suured mahakäripimised wõimalikud oleksid, meie selles siiski nõnda kaugele ei ulata, kui tarwis oleks ja ma loodan, et see parema, odawama, ja hästi wäljamõeldud plaani läbi wõimalikuks saab.

Juhataja K. Wirma: Aruandja sõna ei wõta. Sõna on härra sõjaministrit.

Sõjaminister J. Soots: Lugupeetud rahwasaadikud! Sellest ajast alates, kui eelarwet hakati arutama, on peaegu igakord räägitud sõjaministeeriumist ja selle suurtest kuludest. Seda on toonitatud paremalt, kui ka pahemalt poolt. Wiimased soowitasid sõjawäge laiali ajada, sest et seda pole üldse tarwis. Kellel Eesti riiki tarwis on, nendel on ikka ühesugust ehk teistsugust sõjawäge tarwis, sest ilma sõjawäeta pole ükski riik läbi saanud ja ei saa ka Eesti riik läbi. Sellepärast arwan tarwilikuks selgitada neid põhimõisteid, missugune meie sõjawäeline organisatsioon on, ja mispärast ta niipalju maksma läheb. Ühtlasi puudutan ka neid etteheiteid, mis mõnelt poolt on tehtud. Loodan, et siis pilt sõjaministeeriumist saab selgem olema, kui ta siiaani on olnud.

Ma ei hakka absoluutselt üttelema, et meie sõjawäe kulud wähesed on. Summa on ju teada. Ma ei hakka teda wõrdlema Jaapani eelarwega, kus terwelt 50% sõjawäe peale läheb, ehk Kreeka eelarwega, aga ma wõtan ligemad naabrid Leedu ja Lätimaa. Kui ma ei eksi, siis tõi Riigikogu esimees siin 1920 aastast wõrdlusi, milledega ta näitas, et Läti ja Leedu eelarwe on meie sõjawäe eelarwest märksa wähem. Mina aga nean üttelema, et see ei ole mitte nõnda. 1920 a. elasime meie ilma eelarweta, samuti ka lätlased ja leedulased. (J. Piiskar (is.): Aga 21. ja 22. aasta?)

Nüüd on mul aga teada, et Leedu eelarwe protsentuaalselt on meie sõjaministeeriumi eelarwest suurem; mis puutub Lätisse, siis oli ta esialgul kokku seatud 33% peale, kuna meil aga 30% oli. Nüüd on küll maha tõmmatud 300 miljoni, aga kas see 300 miljoni teda vähemaks teeb meie Eesti sõjawäe eelarwest, seda ma ütelda ei wõi. Mis puutub Soomesse, siis on see tõsi, et Soome sõjaministeeriumi eelarwe protsentuaalselt väiksem on, kuid mina ei wõi kuidagi leppida, kui härra Martna ütles, et Soome samasuguses sõjalises seisukorras on, kui meie. Soome puutub küll ka Wenemaaga kokku, kuid sõjaliselt tähtis on ainult Laadoga järwe ja Soome lahe waheline maakitus. Teiseks ei ole Soomemaa mitte nii suure rahwastewahelise tee peal, kui Eesti riik. Eesti riik on ses suhtes palju raskemas seisukorras kui Soome. Tõuseb küsimine, mida meie oma sõjawäega tahame kätte saada. Kõige pealt on meie wabadussõda näidanud, et meid tuldi aidama siis, kui meie ise ennast püsti ajasime. Senni kui meie ise sõdida ei wõinud, ei saanud meie ühtegi püssi. Aga kui meie ise hakkasime sõdima, siis hakkasid ka teised abi andma, selle juures alati meelde tuletades, et kõige pealt olge ikka ise mehed. Sellepärast peab Eesti wabariik kõige pealt toetama ennast oma enese käewarre peale, see on sõjawäe peale. Seda tähele pannes, et meie riik wäike ja ta sõjawägi absoluutselt mitte suur ei ole, on ainult oma käewarre peale toetamisest wähe, ja sellepärast on naabritega kõige pealt waja liitu heita, et ühine jõud tugewam oleks ja üksikult riigid sõjawäge vähendada wõiks. Mis sellel alal on ära tehtud, on juba välisministeeriumi asi. Aga ma pean ütleva, et siin kõik ei ripu ära mitte meie heast tahtmisest, waid ka naabrite wastutulelikkusest, mis sellest ära ripub, kui palju see nende huwidele kasulik on.

Peale naabrite on Wabariigi Walitsus tarwilikuks pidanud otsida tuge Lääne-Euroopast, ja nimelt selleks, et kui sõda peaks juhtuma, siis ei ole ju wõimalik sõja warustust kodumaal suurel määral valmistada, ei wõi ka seda meie naabrid teha, waid seda oleme meie saanud ja peame ka tulewikus saama Lääne-Euroopast. Isegi teada, et kui meid Inglismaa on aidanud, siis meie silmad ka tulewiku kohta tema poole on pöördud, ja selles mõttes on Wabariigi Walitsus katsunud sõlmida sidemeid temaga, et tema meie

maaga oleks seotud. Kui temal siin juba kapitaal töötab, nagu Wene-Balti tehases, siis on ta ka huwitatud seda kaitsma. Mis puutub meie sõjawäelisesse organisatsiooni, nimelt missugune ta peab olema, siis oleme wäga palju arwamisi kuulnud. Sotsialistlised rühmad arwawad, et ainuke õige süsteem on miilitsa süsteem. Aga ajalugu näitab, et miilits ei jõua alalise wäega mitte sõdida. Ameerikas ei jõudnud, ka Prantsusmaal katsus 1871 aastal jõudu, kuid määratud suured Gambetta miilitsawäed pidid Saksa sõjawägede eest taganema. Tuli isegi käsk anda miilitsale ratsawägi selja taha panna, kes wäejooksikuid kinni pidid püüdma. Ka kuulsas buuride sõjawäes oli 15% wäejooksikuid, kes omawoliliselt positsioonidelt lahkusid. Kui ajalugu meile seda näitab, siis ei wõi meie oma riigi kaitset mitte miilitsa peale rajada. Ja kui teie nüüd ümber waatate, siis teie näete, et miilitsat peawad need riigid, kes on teistsugustes tingimistes kui meie, ja nimelt, kelle julgeolek on rahwuswaheliselt kindlustatud, ehk kes geograafiliselt niisugusel kõrwalisel kohal asuwad, kus teiste riikide huwid kokku ei pörka. Schweitsis, teie teate, on miilits, kuid Schweits on neutraalseks tunnistatud. Norra, kus ka miilits on, on kõrwalisel kohal, kus teiste riikide huwid kokku ei pörka, kuna Eesti riik aga asub niisugusel kohal, mis ajalooliselt on olnud kõikide rahwaste tallermaaks, kus igäiks on püüdnud wõimu oma kätte saada. Sellepärast, kui meid miilits ei rahuldanud, siis tuli rahuldust otsida alalises sõjawäes.

Alaline sõjawägi on olemas kahetüübiline. Esiteks on wabatahtline alaline sõjawägi, ja teiseks on sunniwiisi wõetud alaline sõjawägi. Wabatahtlist tüüpi teie wõite praegu Saksamaal ja Austrias näha. Tema puudus seisab selles, et seal on wäikene kaadr. Tema õpib ise küll kaua aega, aga kui terve rahwas õpetatud ei saa, siis jääb rahwas sõjaliselt ette valmistamata ja sõjaajal ei ole tagawaramehi, mille tõttu ei saa suurt sõjawäge mobiliseerida. Saksamaa katsub sellest üle saada sellega, et ta nekrutiõpetuse on koolidesse sisse wiinud. Saksamaal on sellepärast siiski niipalju jõudu, et ta sajabuhande alamohwitseri ümber wõib koondada poolteist miljoni sõjawäge. Kui tal aga niisugust süsteemi ei oleks olnud, siis ta oleks wõinud koondada weel rohkem. Sellest wälja minnes ja tähele pannes, et Eesti wabadussõja ajal wabataht-

liste mobilisatsioon tagajärgi ei annud, jäi Wabariigi Walitsus selle süsteemi juurde kindlaks, mis juba enamalt oli wastu wõetud, nimelt sunniwiisil mobiliseerimise juurde. See süsteem on meie kõige otstarbekohasem ja kasulikum, nimelt selle poolest, et sõjaajal meie wõime mobiliseerida terve oma rahwa, see on kõiki, kes üldse sõjariistu wõiwad kanda. Mis puutub sellesse, et niisugune süsteem kaliis tuleb, siis wõiks seda süsteemi kokkuidmise mõttes muuta kahel teel. Esimene tee oleks, jätta nii, et iga noormees on kohustatud sõjawäes teenima, kuid teenimisaega wõiks lühendada. Teine süsteem oleks, et määratakse üldse vähem mehi sõjawäes teenima, jättes osa mehi teenistusesse wõtmata, nagu Wene-maal maakaitsewägi oli. Kumbagil nendest süsteemidest on oma head ja pahad küljed. Kui kõik peawad teenima, siis oskawad nad kõik sõjakunsti, siis wõib mobiliseerida terve rahwa ühe korraga püssi alla. On ikka nähtud, et esimene pealetungimine kõige kangem on ja kui meie sellele jõuame wastu panna, siis ehk saame ka mujalt abi järgmisteks lahinguteks. Sellepärast on soowitaw, et wõimalikult kõik mehed saaksid õpetatud ja et sõjaajal neid wõiks kohe sõtta saata. Halb külg on sellel, et kui vähendada teenistuse aega, siis kujuneks wäljaõpetamine puudulikult, sest meil põhjamaal ei saa mitte aasta läbi õpetada, nagu seda ehk Itaalias tehakse. Kui meie kaks suwe järgimööda õpetada saaks, siis me wõiks palju vähem aega õpetada, aga see ei ole asi on, et talwe wahepeal on, millal sõjawäge raske on õpetada. Mis puutub teisesse süsteemi, et vähem sõdurid teenima wõtta, siis tuleks sellel juhtumisel mobilisatsiooni ajal niisugune seisukord, et üks osa mehi oleks wälja õpetatud, aga teised mitte. Niisugusel juhtumisel ei saa otsekohe kõiki sõjawäge püssi alla panna ja lahingusse wiia, waid osa jääks tagawarasse õppima ja esimestes lahingutes oleks wähe mehi. Need oleksid kaks teed, kuidas kulusid vähendada, nimelt kas teenistusaega vähendades ehk jälle piiratud arwu mehi lipu alla kutsudes. Missugune nendest süsteemidest Eesti riigile kohane, selle kohta tuleb Riigikogul lõpusõna ütelda, sest niisugused küsimused ei käi Wabariigi Walitsuse wõimkonda, waid neid otsustab Riigikogu, sõjawäeteenistuse kohustuse seaduse wastuwõtmise teel. See seaduse projekt on Wabariigi Walitsusel peaaegu

juba walmis ja ta saab Riigikogule esitatud.

Mis puutub nendesse süsteemidesse, mida mitmelt poolt ajakirjanduse kaudu on soowitatud ja millest ka härra Martna täna rääkis, nimelt Pitka süsteemi, siis on see süsteem õieti Soome kaitseliidu süsteem. (M. Martna (sd.): Seda süsteemi ei ole soowitanud.) Kui teie härra Pitka ettepanekut olete luge-nud, siis peate tunnistama, et see süsteem niisugune on. Ja kui teie tema süsteemi toetate, siis soowitate Soome kaitseliitu. Härra Pitka ettepanek seisab selles, et meil peab olema väga wäike kaadr, mis wabatahtlistest koos seisaks, kellel teataw meeololu on ja kes wabadussõjast on osa wõtnud. Nendele antakse kuulipildu-jad, tankid ja teised sõjariistad üle. Selle süsteemi puudus seisab esiteks selles, et see wägi mobilisatsiooni ajal suuremaks ei kaswa. Arwata, et sarnane sõjawägi odawam tuleb, on ekslik. Minu teada keegi ilma teenima ei hakka ja kui uus sõjawägi on sama arwurikas, kui praegune, siis ei tuleks tema sugugi odawam, ehk olgu siis, kui tema arw vähem on. Sarnase sõjawäe teine halb külg seisab selles, et tema oleks riigis ainukene reaalne jõud, oleks teataw kompaktn mass, kelle meeoluga ka walitsus peaks rehkendama, ja selle tõttu wõiks püsida ainult niisugune walitsus, keda sarnane sõjawägi sallib. Kuna meie riigis walitsus väga muutlik on, siis ei ole niisugune sõjawägi mitte walitsuse tugi, waid ta wõib koguni hädaohtlik olla.

Meie riigikaitse aparaati on soowitatu kokku tõmmata. Ma olen katsunud paljuid asutusi kokku tõmmata, niipalju kui olen saanud. Mõnes kohas on selles asjas edu olnud, kuid sel määral, nagu seda kawatsewad mõned teha, on see wõimatu läbi wiia. Harilikult arwatakse, et sõjawäe asutustel ei ole muud tööd, kui juhtida seda rahuaegset sõjawäge, kes olemas on. See ei ole nii. Nende asutuste alla käib peaaesjalikult mobilisatsiooni eel-tööde tegemine. Paljud asutused, kes pealiskaudselt waadates otstarbetud näi-wad, on tingitud just mobilisatsiooni kawade ja plaanide teostamise waja-dusest. Kes neid plaanisid ei tunne, sellele paistawad need asutused üleaarustena. Kuid meil peawad kõik asutused, kes sõjaajal tarwis lähewad, juba rahuajal idus olemas olema. Ei wõi ju meil arwa-ta, et meie asutuste loomiseks nii palju

aega antakse, kui see wabadussõja algul oli.

Rääkides sõjawäe süsteemist, ei wõi ma puudutama jätta seda küsimust, mis härra Ast üles tõstis ja mis isikiikult minu kohta käib. Härra Ast soovitas, et meil peaks oema tsiwiil sõjaminister. Motiiviks selle juures tõi ta ette, et sõjawäelane sõjaminister warjab sõjawäelaste kuritarwitusi, — ja ei anna neid kohtu alla. Kui selle loogika järele asja otsustada, siis peaks ka wastupidi ütleva, et tsiwiil ministrid ei anna mitte tsiwiilisikuid kohtu alla, mispärast sõjaministriks peaks olema tsiwiilisik, aga teised ministrid peaks kõik olema sõjawäelased. Ministriküsimus on aga ise tähelepanemisewäär, sest et Lääne-Euroopa maa-des on palju riikisid, kus sõjaministriks on tsiwiilisikud, kuna meil praegu seda mitte ei ole. Kui teie ligemalt nende Lääne-Euroopa riikide sõjaministeeriumi organisatsiooni waatate, siis näete, et seal sõjaministeeriumi organisatsioon teistsugune on, kui meie oma. Minul tuli ajakirjanduse kaudu tähelpanu juhtida selle süsteemi peale, mis Prantsusmaal on loodud. Seal on ministri kõrwal niisugune sõjawäe inspektor olemas, kes sõjaajal peab wägede ülemjuhatajaks saama. Temal on juba rahuajal suur wõimupiirkond. Umbes kuu aega tagasi on seda seadust Prantsusmaal täiendatud selles mõttes, et ühtegi põhimõttelikku küsimust ega ettekannet sõjawäe alal ei kanta muidu sõjaministrile ette, kui sellel ei ole sõjawägede inspektori nõusolek peal. Sellepärast on seal sõjaminister ainult poliitiline juht, kuna puhtsõjalisi küsimusi otsustab sõjawägede inspektor. Meil, kus sõjawägede inspektori ei ole, oleks tsiwiil sõjaministril väga raske sõjaministeeriumi juhtida, sest meil ei ole ta mitte ainult poliitiline juht. Muidugi wõite teie öelda, miks ei ole meil niisugust süsteemi, nagu mõnel pool wäljamaal, miks ei ole meil wägede inspektori. Selle peale lubage mul kohe tähendada, et meil on alati selle üle kaebatud, et meil mitte ükski kõrgema haridusega sõjawäelasi, waid üldse wane-maid sõjawäelasi liig wähe on. Suur hulk meie sõjawäes on noored mehed, kes oma kutsele kaunis puudulikult on ette walmistatud.

Kui nüüd tuleks sõjawägede inspektori koha loomise küsimus päewakorra-le, siis põrkaksime meie kohe isiku küsimusega kokku, sest praegusel silmapilgul on kaunis raske niisugust isikut leida, kes tule-

wane wägede ülemjuhataja wõiks olla. Härra Laidoner on sõjawäeteenistusest lahkunud, ja teisi kanjiaatiseid on raske leida.

Sõjaministeeriumi tegewus möödaläinud aja jooksul on üldistes joontes järgmine. Kui praegune Wabariigi Walitsus ametisse astus, siis oli sõdurite demobilisatsioon juba möödas, nii et rahuaegsed normid makswad olid. Aeg näitas, et sellel organisatsioonil, kes oli wastu wõetud, mõned üksikud defektid olid, mida parandada tuli. Uks neist defektidest oli see, et suuremate üksuste wäikene arw ei garanteerinud rutulist mobiilsatsiooni, mille pärast tuli seda asja parandada. Teine asi oli see, et demobiliseerimisel olid kõik wäeosad kaunis proportsionaalselt kokku tõmmatud, kuna tehnilised wäeosad suuremat kaadrit nõuawad. Selle tõttu tulid kõik koosseisud ümber töötada. Sellest wälja minnes, et sõjawäe arwu mitte suurendada, tuli tehnilisi wäeosasid suurendada jalawäe kulul. Iseäranis nõrgaks oli lennuvägi jäänud. Wõib olla, et sellele aitas kaasa see asjaolu, et lennuwäe eesotsas oli seisnud isik, kes enne lennuwäes ei olnud teeninud ja lendur ei olnud. Igatahes andis see tehniliste wäeosade suurendamine head tagajärge.

Mis puutub sõjawäe õppusesse, mis õieti rahuaegne sõjawäe ülesanne ongi, siis peab ütleva, et minewal aastal tuli Eesti sõjawäge esimest korda reguläärselt ette walmistada. Peab ütleva, et see esimene samm oli kaunis raske, sellepärast et mitmed wäeülemad olid kaunis kõrgetele kohtadele saanud, kuna neil sõjaajal ei tulnud sõdurid ette walmistada ja neil sellepärast selleks kogemusi polnud. Kõige selle peale vaatamata saadi raskustest hea tahtmise juures üle, ja sõdurite õppus hakkas kaunis jõudsasti edenema. Õppuse juures tulid kaks asja ilmsiks, mis õppust takistawad. Üks nendest on see, et meie sõduritel on õige palju kõrwalisi töid, näituseks karauliskäimine. Sõjawäe laded ja muud ruumid on laiali pillatud ja nende walwamiseks tuleb igale poole inimesi saata, mispärast õppimiseks wähe aega jääb. Teine neist puudustest on piiriwalwe. Sinna läheb ka väga palju sõdurid. Ka ei wõi ütelda, et niisugune piiriwalwe amet moraalselt hästi sõdurite meeolelu peale mõjuks. Et sellest pahest üle saada, on katsutud piiriwalwet wähendada ja nüüd on siseministeeriumile ülesandeks tehtud luua mingisugust organisatsiooni, kes wõtaks piiriwalwe enese

peale ja seega wabastaks sõjawäe sellest kohustusest. Sõdurite õppust takistab ka laskeplatside puudus. Ja siin pean ma ütleva, et kuna seaduse järele neid omavalitsuse asutused pidid andma, ja Wene walitsuse ajal tahes ehk tahtmata heameelega ehk halwa meelega sõjawäele laskeplatsi pidi antama, seda meil Eesti sõjawäe tarwis mitte nõnda kergesti ei taheta anda ja Eesti sõjawägi kannatab laskeplatside puudust. Eraldi wõiksin mina nimetada Rakwere orgu. See org oli Wene ja Saksa wägedel laskeharjutusteks tarwitada. Seda ei wõinud siis keegi takistada. Praegu teewad seal Eesti wäed laskeharjutusi. Kaaskodanikkude käest tuleb aga ühtelugu kaebtusi, et Eesti wäed rikkuda oma kuulidega nende mäekülje ära ja neil ei olla enam, kus jalutada.

Wene ajal ei olnud terwes Eestis suur-tükkide laskeplatsi. Et suurtüki laskmises harjutada, selleks tuli meil tarwilist platsi otsida. Suurte otsimiste järele leidsime laskeplatsi. Hakkasime seal minewal aastal laskma ja siis hakkas igalt poolt kaebtusi tulema ja nõuti, et minge siit ära ja minge sealt ära. Asja raskendas see asjalu, et ei leitud mingisugust maa-ala, mis kõiges oma ulatuses kroonu päralt oleks olnud ja selle juures laskeharjutusteks kõlbuline. Leiti aga niisugune maa-ala, millest 90% oli kroonu päralt, kuna seal hulgas 10% eraisikute päralt oli. Need olid peasjalikult era heinamaalapid kroonu metsa sees. Nende pärast tuli väga palju sekeldusi ette. Et sellest üle saada, otsustas Wabariigi Walitsus Riigikogule selle eramaa wõõrandamise seadusprojekti, kus wõõrandamist kawatsetakse, läbi wiia sel wiisil, et eraisikute maatükid, mis laskeplatsil asuwad, saaksid wõõrandatud kroonule, kuna wastu antakse maatükid ligidal olewatest riigimõisadest. Lühidalt wõõrandamise juures tahetakse läbi wiia wahetamise printsiip, et neid majapidamisi, mis laskeplatsi ääres on, mitte ära rikkuda.

Mis puutub alamohwitseride õppusesse, siis leitakse, et see liig kallis olewat. Noh, mina ei tea ütelda, kas see just nii on. Wene sõjawäes oli igas wäeosas oma õpekomando, kus unterohwitserisid õpetati. Meil on aga wormeeritud üks alamohwitseride kool. Selles koolis õpiwad niihästi ratsa-, suurtüki- kui ka jalawäelased. Sellepärast on koolis ka mitmekesised õpeabinõud tarwis, ja see wõtab ehk rohkem kulu, kui mõne üksiku

polgu õpekomando. Alamohwitseride küsimus iseenesest on aga väga tähtis küsimus, ja igas riigis pööratakse selle peale väga suurt tähelepanu, et alamohwitserid saaks hästi wälja õpetatud. Kus lühikene teenistusaeg on, seal peawad alamohwitserid üleajateenijad olema, sest et lühikese teenistusaaja jooksul ei saa neid mitte hästi ette walmistada. Meie oleme jõudnud nii kaugele, et meil osa alamohwitserisid on üleajateenijad, osa aga aja-teenijad. See tähendab, siin on meil mõndagi korraldada.

Mis puutub ohwitseride ettevalmistamisesse, siis on meil olemas sõjawäekool ja sõjawäe tehnikakool. Wiimase kohta on ettepanek tehtud seda mõne teise õpeasutusega ühendada. Ma pean ütleva, et meil on kawatsus seda just sõjakooliga ühendada. Selles mõttes sai see kool minewal aastal sellesama sõjawäeringkonna ülema alla määratud, kelle all seisab sõjakool. Sai määratud ühine õpeinspektor neile mõlemile. Ühendada neid sellel aastal ei saa, sest et tehnikakoolis kursus alles 1923 aastal lõpeb aga mitte 1922 a. Oleks otstarbekohasem, et soowiawaldus tulewa aasta peale üle wiidud saaks. Meil on veel olemas ohwitseride kursused, mis sõjakooli juures nende ohwitseride hariduse täiendamiseks awatud, kes sõjaaja tõttu puuduliku ettevalmistuse saanud. See küsimus iseenesest on ajakirjanduses kõne all olnud ja ma luban enesele selle juures pikemalt peatada. Mõnel meie wabadussõja tegelasel on niisugune arwamine tekkinud, nagu oleks meie wabadussõda sõjateaduse wiimane sõna. Arwatakse, et kes selle sõja läbi on teinud, sellel enam teoreetilist ettevalmistust tarwis ei lähe, ehk olgu siis wäljamaal, kus suur tehnika. See arwamine ei ole õige. Meie wabadussõda oli ikkagi kaunis primitiivne sõda. Tema õnnelikule lõpule aitas kaasa muuseum ka see asjalu, et wanemad Wene ohwitserid Denikini ja Koltshaki wägedesse üle läksid ja enamlastele noored ja oskamata ohwitserid alles jäid. Seega oli nende sõjawägi, nõnda ütelda, halbade juhtide kätes. Et meie wabadussõda mitte sõjateaduse wiimane sõna polnud, toon wäikese näituse suurtükiwäest, kus see rohkem silma paistab. Kui teie suurtüki laskmise oskust waatate, siis näete, et seda oskust meil wõib nelja järku jagada. Esimene järk on see, kui lastakse otsekohe nagu püssist, see on kui sihtija ise näeb märki. Wene wägi läks Jaapani sõtta sarnase laskmise

wiisiga, ja senni, kui ta teisel wiisil ei osanud lasta, kaotas ta alatasa oma suur-tükid, see on, need wõeti ära, ehk häwi-tati ära. Järgmine laskmise aste on see, kus suurtükk pannakse mäe taha warju, et waenlane seda ei näe. Patareiülem aga läheb kas jalawäe juurde ehk mõne mäe otsa, kust laskmist telefoni kaudu juhib, kusjuures sõdurid automaatselt käsku täi-dawad, waenlast mitte nähes. Seda wiisi hakati Wene sõjawäes Jaapani sõja lõpul tarwitama ja see wiis oli ka iimasõja algul, kuna sõjaajal uus wiis tekkis, nimelt hakati suurtükitud juhtima sädetelegraafi-aeroplaniilt. Praegu on see teistes riikides igalpool tarwitusel. Veel uuem wiis tekkis Lääne-Euroopas. Sõjawäljal seatakse elektrijaam üles, kus teada saa-dakse, kus sihis ja kui kaugel waenlase patarei asub. Arwesse wõttes kõiki meteoroloogilisi andmeid, juhitakse kaar-di järele tuli sinna ja sunnitakse waenlase patarei waikima. Meil wabadussõjas oli peaasjalikult esimene suurtüki laskmise wiis tarwitusel. Teist wiisi tarwitati wähe; aeroplaniilt tule juhtimist ei tulnud ette ja kõlajaama kaudu töötamisest pole kõik kuulnudki. Mina arwan, et tulewi-kus meie enam nii primitiivselts sõdida ei wõi ja tingimata tarwiik on, et meie ennast täiendaks. Wanemad ohwitserid on sellest ise aru saanud ja kui nad ka was-tumeelt kursustele läksid, on nad nüüd näinud, et neid õpetatakse ja on rahul. Mõnelt poolt on ka puudutatud kindral-staabi ohwitseride ettewalmistamise küsi-must. On küsitud, miks meilt kedagi wäl-jamaale õppima saadetud ei ole. Kindral-staabi ohwitseride ettewalmistamise kü-simus tõusis juba sõjaajal üles. Andsin omal ajal selles asjas ülemjuhatajale rapordi, mille tagajärjel Inglis- ja Prantsusmaale järeloküsimine tehti, kas nad nõus oleks meie ohwitserid oma akadeemia-tesse õppima wõtma. Warsti peale selle lahkusin sõjawäest. Kui ma aga jälle tagasi tuln, siis sain teada, et Inglismaa oli wäga wiisakalt ära ütelnud, et ei olla veel aeg. Prantsusmaa ei wõtnud wae-waks kirjalikult wastata, waid oli suu-sõnal teatanud, et kohta ei olewat. . .

Ühtlasi oli meie staabi poolt teateid kogutud, et kas meil ka oleks niisuguseid ohwitserid, kes oleks ette walmistatud wäljamaale minemiseks. Ja siis tuli wälja, et oli niisuguseid, kellel oli sõjalisi tead-misi, kuid nemad ei oskanud Prantsuse keelt. Olid ka mõned niisugused, kes oskasid Prantsuse keelt, aga need ei

olnud jälle sõjaliselt ette walmistatud. Leidus õige wähe niisuguseid isikuid, kel-lel sõjaline ettewalmistus ja kes oskasid ka Prantsuse keelt. Aga need olid seda-wõrd kõrgete kohtade peal, et nende ära-saatmine oleks halwasti mõjunud meie sõjawäe korralduse peale. Tahes ehk tahtmata tuli teist teed otsida. Õnneks olid siin sel ajal mõned Wene sõjawäe akadeemia professorid ja nende abil said meil kursused korraldatud. Pean ütleva, et selles oli mõõduandew ka teiste wäi-keste riikide praktika. Nimelt oli ühel wäikesel riigil korda läinud oma ohwit-seri Prantsusmaale sõjawäe akadeemias-se saata. Mehed olid seal ühe aasta õppi-nud ja selle lõpul sai selle riigi walitsus Prantsusmaalt wahekirja, et teie ohwit-serid ei jõudnud halwa ettewalmistuse tõttu järgmisesse klassi üle minna, ja et meil teiseks aastaks ei jäeta, siis olge nii lahked ja tehke sellest järeldused. Teine riik saatis oma ohwitserid ka Prantsus-maale, kus neid kadettidega üheks aas-taks õppima pandi, et nemad seal endid tarwiliselt akadeemias õppimiseks ette walmistaks. Waadake, niisuguse teiste maade praktika järele tuli siis muidugi kindlaks jääda selle peale, et kõige pealt katsuda õppida omal maal nõnda palju, kui wõimalik on. Ja kui siin omal maal on kõik kätte saadud, wõib olla, et siis ehk saame mõne ka wäljamaale saata.

Pea ütleva, et peale selle ametlise kü-simise Prantsusmaale astusin isiklistesse läbirääkimistesse selle kui ka teiste riikide sõjawäeesitajatega. Itaalia esitaja ütles, et meil on ohwitseride kursused, olge lahked, wõite saata. Prantsuse esi-taja wastas ka, et akadeemias neil kohta ei ole, ja sellepärast sinna praegu saata ei saa, aga et neil on kõiksugu kursused: ratsawäe kursused, suurtükiwäe kursu-sed, brigaadikindralite kursused, olge nii lahked ja saatke. Aga seda tähele pannes, et meil ohwitseride täiendamise kursused omal maal on, ja et suurem hulk ohwit-sera Prantsuse keelt ei oska, tuli sellest ära ütelda. Peab ütleva, et ühest riigist tulnud ettepanekul olid siiski paremad tagajärjed. Poolamaal nimelt asutati ka kindralstaabi akadeemia ja kutsuti sinna Prantsuse professor õpetajaks. Seda juhust tarwitas meie sõjawäeesitaja Poo-lamaal polkownik Junkur ja astus akadee-miasse sisse. Tema oskas juba enne hästi Prantsuse keelt ja wahepeal oli ta ka Poola keele ära õppinud, nii et keeled talle takistusi ei teinud. Praegu on ta

meie sõjawäeesitaja ja ühtlasi ka akadeemias õppimas. Aasta poolteise pärast lõpetab ta selle kursuse ja siis on meil ka üks ohwitser, kes õppis küll Poola akadeemias, kus tema aga on saanud Prantsuse sõjawäelise ettevalmistuse.

Üldse töötavad meie kindralstaabi kursused väga edukalt. Kõik need ohwitserid, kes alguses ei tahtnud sinna sisse astuda, ütlevad nüüd, et seal on niipalju huwitavaid aineid, mida nad enne ei teadnudki. Nad teevad kõik hoolega tööd ja on loota, et see toob meie riigikaitseks suurt kasu.

Edasi ma tahtsin rahwaesitusele jutustada meie sõjawäe varustusest. Teie ju teate, et meie sõjaajal kannatasime varustuse puudust, mõnikord oli isegi paljasjalgseid. Kui praegune walitsus ametisse astus, siis ei olnud varustuse küsimus veel lahendatud. Nimelt pidid nekrutid teenima tulema, aga nende tarwis ei olnud riideid. Ei olnud sellepärast, et riided olid tellitud väljamaalt. Aga kui nad kohale jõudsid, siis leiti, et nad ei olnud mitte kõlbulikud. Sellepärast oli siis praeguse sõjaministri ülesanne, võimalikult ruttu tulewastele nekrutitele riideid muretseda. Tahtsin kõiki kodumaa riidest teha. Seda aga ei saanud täita, sest et asi rutuline oli. Sinelite tarwis sai ostetud Inglis riie, aga püksiriiet sai juba Narwa wabrikust osta. Saapaid sai ka üks jagu väljamaalt toodud. Kui nõnda wiisi nekrutite tarwidus rahuldatud oli, siis tõusis küsimus terve sõjawäe varustamise kohta. Siin asus sõjaministeerium seisukohale, et tarwis on võimalikult kõike varustust kodumaa tellida, et sellega ühtlasi kodumaa tööstust edendada. Võib olla tuleb wast ehk mõne üksiku asja eest kallimat hinda maksta kui väljamaal, aga seda ei wõi ju arwesse wõtta. Esimesed läbirääkimised ja vähempakkumised selles asjas ei annud tagajärgi. Sellepärast oli sõjaminister sunnitud pöörama Wabariigi Walitsuse poole abi järele. Walitsus määras selleks otstarbeks erikomisjoni ministritest. See komisjon pidas mitu korda wabrikantidega läbirääkimisi ja jõudis lõpuks wabrikantidega kokkuleppele. Kõik riided said Narwa ja Sindi wabrikutes tellitud. Kodumaa wabrikutest sai ka pesu ostetud. Mis puutub saabastesse, siis sai esialgu üks jagu tellitud väljamaalt, aga pärast said kõik tellimised kodumaa wabrikute poolt täidetud.

Peab ütleva, et kodumaa saapa- ja nahawabrikute produktiivsus väikene on, ja nemad alati ei jõudnud niipalju saapaid ja tallanahka valmistada, kui meie tarwisime. Sellest tuli siis, et sõduritel mõnikord tuli puudust kannatada, aga üldse peab ütleva, et minewaaastase eelarwega sõdurid said korralikult riidesse pandud ja peaaegu, nagu teie näete, on nemad enam ehk vähem warustatud. Üks asi on, mida kodumaa wabrikud mitte ei walmistanud, see on sääresidemed. Sai ettepanekuid tehtud, küll Narwa, küll Sindi wabrikule, aga keegi neist ei wõtnud wastu. Üteldi, kui teie iga aasta niipalju tellite, nagu mobilisatsiooni ajal, siis ostame masinad ja hakkame neid valmistama, aga kui seda ei tehta, siis meie teie pakkumist wastu wõtta ei saa. Nii siis ei saanud meie selles asjas kodumaa wabrikuid kasutada. Praegu on aga sõjaministeeriumis küsimus üles wõetud, et kui sääresidemeid ei saa kodumaal teha, siis, wõib olla hakkawad meie wabrikud sääresaapaid tegema. See tuleb wististe küll kallim, kui sääresidemed, kuid kui kõike kahju arwele wõtta, mis raha väljamaale minek teeb, siis kerkib küsimus, kumb nüüd õieti kasulik on: kas sääresidemeid väljamaalt tellida ja nende eest natukene odawamalt maksta, wõi kodumaal säarikuid teha lasta, kuigi nende eest natukene rohkem maksta tuleb, kuid kui sellejuures kodumaa töölised ja wabrikud tööd saawad.

Mis puutub toidusse, siis, kui praegune walitsus ametisse astus, oli märgata kaks puudust: sõdur sai $1\frac{1}{2}$ naela leiba päewas ja sellega ei wõidud mitte rahul olla ja sellepärast tuli leiwaportsjoni suurendada kunni 2 naelani; teine asi oli see, et sõjast oli jäänud suuremal arwul mitmesugust varustust järele, nagu külmetanud liha ja hapukapsaid, mida sõdurid ei tahtnud heameelega süüa. Ometi ei olnud midagi parata, sest paremat välja anda polnud ja seda, mis sõjaajal oli pikema aja jaoks ette walmistatud, ei wõinud ka maha wisata. Nüüd on selle peale välja mindud, et liha ja kapsaid sõjawäeosad endile ise muretsewad sel määral, nagu neil tarwis läheb. Senni on see häid tagajärgi annud.

Siis on veel üks raske küsimus, mida siin sagedasti on puudutatud, see on korteriküsimus. Meie sõjawägi on suuremalt osalt paigutatud eramajadesse. Need majad ei ole sugugi sõjawäe tarwis ehitatud ja sellepärast on neil mitmesugused

puudused. Mahutamine neisse on ka väga kitsas ja selle tõttu on niihästi sõdurite poolt, kes kitsastes ruumides peavad elama, kui ka nende elanikkude poolt, kelle ruumides nad elavad, sagedasti kaebtusi kuulda olnud. Minul oli kord au rahvaesitusele ette kanda, et sõjaministeriumi põhimõtte on sõjawäele kasarmuid ehitada ja selle mõtte juurde on ministerium ka jäänud. Aga käesolevasse eelarwesse ei saanud selleks otsarbeks suuremaid summasid võtta, sellepärast, et teised erakorralised tarwidused ees seisid, mida rahuldada tuli. Ühtlasi on selleks, et linnad ka kasarmuid võiksid ehitada, Wabariigi Walitsuse poolt 50 miljoniline kasarmute ehitamise fond asutatud, kust linnad võiksid laenu saada.

Kui nüüd teisi warustusaineid* kodumaalt saada võib, siis ei ole sõjariistad ja laskemoon mitte kodumaal saadawal, ja ses asjas oleme ärarippuwad teistest riikidest, kelle käest seda tahame saada. Aga peab ütleva, et kui oleks hea tahtmine, siis võiks niikaugele jõuda, et meie vähemalt püssi laskemoona võiks oma kodumaal valmistada ja sellepärast on see ainult rahaline küsimus. Algained, mis suitsuta püssirohu valmistamiseks tarwis, oleks meie kodumaal saadawal, nii et lahtiseks jääb ainult rahaline küsimus.

Härna Martna peatas iseäranis meie sõjawäe terwishoiu walitsuse juures ja luges teda liiga suureks. Ma luban enesele sellesse mõned parandused tuua. Esiteks — tsiwiil terwishoiu peawalitsus töötab enam ehk vähem kui terwishoiu inspektsioon, ta ei walitse, waid annab üldiseid juhtnõure, kuna aga sõjawäes tema täies mõttes walitseb terve sõjawäe terwishoiu ala üle. Minu teada on sõjawäes 3 konsultanti, kuid neist saab ainult üks palka, kuna aga teised kaks mitte palka ei saa; nad töötawad ilma palgata, nõnda ütelda, ainult mundri eest. Sellepärast siis nad meile ka midagi maksma ei lähe.

Mina ei hakka siin sõjawäe terwishoiu peensustesse tungima, sest ma ei tunne isiklikult arstirohtusid ja ei tea ütelda, missugusel arwul neid seal olema peab või olema ei pea. Kuid ma arwan, et arstirohi ei ole mitte niisugune magus asi, mida inimene hakkaks lõbu pärast sööma, waid võtab teda ainult see, kes haige on. Siin sai sõjawäge wõrreldud Pärnu lin-

naga, et seal palju vähem arstirohtusid wälja läheb, aga mulle näib, et see wõrdlus wahest mitte õnnelik ei ole. Linna haigemajad ei võta harilikult mitte oma arstirohtusid linna apteegist, waid telliwad juba otsekohestest allikatest suuremal arwul. Ma arwan, et Pärnu linna haigemajades rohkem arstirohtusid ära tarwitatakse, kui linna apteekidest võimalik oleks saada. Selle kohta, kui öeldakse, et miks nõnda palju arstiabi tarwitatakse, pean tähendama, et maal tõesti õige harwa arsti juurde minnakse. Olin ise kolm kuud maal haige ja ma ei läinud arsti juurde. Üks ainukene arst oli kihelkonna peale, kes siis tema juurde läheb enne, kui surim juba suu ääres on. Sõjawäes aga, kus prii arst on kõikidele, tarwitatakse tema abi palju sagedamini. Ja miks siis mitte tarwitada, kui arstiabi prii on.

Edasi juhti siin weel tähelepanu sõjawäe meeoleu kohta. Nagu teate, wastab meie sõjawäe poliitiline meeoleu enamwähem meie rahwa meeolule. Nagu rahwa hulgas on pahempoolsed, kelle riik pole mitte siinpool Naroowat, niisamuti on neid ka sõjawäelaste hulgas. Iseäranis püütakse just nekruute wõtmise ajal kõiksugu proklamatsioone laiali laotada, kuid ma wõin tunnistada, et sarnased proklamatsioonid kuigi suurt poolehoidu ei leia. Muidugi, nagu siin Riigikogus teataw protsent kommunisti on, nii on neid ka sõjawäe hulgas, kuid sõjawäes walitseb ikkagi teataw distsipliin, mille tõttu neil suurt midagi ära teha ei ole. Nende propaganda leiab poolehoidu, kus meie sõjawäes mitmesugused materjaalsed puudused kihutustööks ära kasutatakse. Eriti oli siin ka weel meelde tuletatud „Walwet“. Mina pean ütleva, et ka „Walwe“ mõju on sõjawäe kohta väga halb. Mitte üksi sellepärast, et arwatakse, et see kõik, mis kirjutatud, tõi on, waid ka sellepärast, et sellest wõõriti aru saadakse. Näituseks oli Narwas juhtumine, kus sõdurid lugesid „Walwet“ ja ütlesid, et lähme koju ja muud midagi. Et waadake kuidas „Walwe“ kirjutab, et alaline sõjawägi kaotatakse ära ja jääwad teenima ainult wabatahtlikud, kuna meie aga sunniteel wõetud oleme, siis walmistame ennast koju minema. Ka agiteerib „Walwe“ peaasjalikult sõjawäe juhtide wastu ja on isegi nii kaugele jõudnud, et kindralstaabi ülemat spioneerimises süüdistab. See kõik mõjub väga halwalt sõdurite meeoleu peale, nõnda, et mõnes

kohas on kuulda olnud hüüded, et staabid laiali. Wabariigi Walitsuses on „Walwe“ kohta juttu olnud, ja mina olen ajakirjandust informeerinud „Walwe“ poolt tõstetud süüdistuste kohta. Meie praegune trükiseadus on selleaegne, kus weel weneaegne eeltsensuur maksmas oli. See tsensuur tõmbas maha ütelled, mis walitsust puudutasid, ja ainult isiklikud haawamised läksid kohtu kätte. See seadus jäi maksma ka siis, kui tsensuur kadus, kuid ta ei wasta uuele olukorrale. „Walwe“ asi sai antud kohtuministri kätte läbiwaatamiseks.

Puudutades meie sõjawäe organisatsiooni ja meeleolu, arwan tarwiliseks wastata süüdistuste peale, mis siin sõjawäe kohta on awaldatud. Kõige pealt tähendaksin ma kuritarwituste peale. Ma juba omal ajal seletasin ajakirjandusele, et kuritarwitused tulewad suuremal arwul igalpool peale sõda. Isegi koolilaste seas tuli kuritegewusi ette, mis suurt moraali langemist tähendab. Mõnelt poolt on tähendatud, et kuritarwitused iseäranis praegusel ajal ja nimelt praeguse sõjaministri ajal sõjawäes suured olla, kuid ma pean ütleva, et see mitte õige pole. Suurem hulk kuritarwitusi, mis awalikuks on tulnud, on tekkinud sõjaajal ja enne praegust walitsust. Ma luban meelde tuletada mõned üksikud kuritarwitused, mis on arutusel olnud.

Kõige pealt Kalm'i konserwide lugu. Omal ajal kirjutati, et Jumal teab misugused kuritarwitused seal olla olnud. Pean ütleva, et see asi juba enne praegust walitsust on algatatud. Liha sai ostetud, mitte üksi sellepärast, et sõjawäel konserwisid tarwis oli, waid ka sellepärast, et sellel ajal liha odaw oli, ja oli tarwilikuks arwatud seda odawat liha ära kasutada. Ajalehtedes kirjutati, et mina isiklikult olla seda asja rewideerimas käinud, kõik korras leidnud, kuna enne ja pärast korratused olnud. Ma pean ütleva, et ma isiklikult seal mitte ei käinud. Wabriku tegewuse rewideerimiseks olid määratud komisjonid, ja ka riigikontroll käis asja rewideerimas. Üks süüdistus oli see, et liha ei olnud küllalt kõlbulik ja teine, et karbid pole kindlad. Mis puutub lihasse, siis leidis komisjon, et liha on hea, aga ta pole nii raswane, kui Wene konserwid olid, sest et see pole mitte Tsherkassi liha, waid meie harilik loomaliha. Mis puutub karnidesse, siis tunnistas komisjon need kõlbulikuks.

Teine asi, mille kohta palju juttu on olnud, on brikettide asi. Seda asja on mitmel puhul ja mitmel wiisil puudutatud ja ma luban nende dokumentide järele, mis mul käsitada on olnud, lühikest ülevaadet selle kohta anda. Asi põlweneb endise walitsuse ajast ja ei ole mitte praeguse walitsuse ajal sündinud. Tallinna oli tulnud laew brikettidega. Neid pakuti müüa. Sõjaministeerium tundis nende wastu huwi, temale said proowid saadetud, analüüs tehtud ja leitud, et selleaegsete puu- ja turuhindadega wõrreldes nad ostmiseks kõlbulikud olid. Küsitakse, mispärast ei kuulutatud briketi ostmiseks vähempakkumist wälja. Selle juures tähendan, et kontrolli-seadus lubab ka osta ilma vähempakkumiseta. Et teisi brikettisid polnud, polnud ka wõistlust, ja tuli wõtta, mis oli. Tehti leping ja selle lepingu täitmine jäi praeguse walitsuse ülesandeks. Warsti selgus, et brikettides oli palju tuhka. Hankede seaduse järele wõib olla 8% tuhka, tõepoolest leidis aga seda 18%. Sellepärast tegin mina ettepaneku, et kõik tuhk, mis üle 6% olemas, hinnast maha saaks arwatud. Sellega oldi ka nõus ja sellega said riigi kahjud kõrwaldatud. Pean ütleva, et kontroll selle kohta on pikemad juurdused toimetanud, asja minule ette pannud, mina omalt poolt prokuröörile saatnud, kes seda läbi waatas ja leidis, et selles asjas süüdlasi mitte ei ole. Wõiks ju waielda, et kas oli üldse otstarbekohane brikettisid osta, wõi mitte. Et aga see endise walitsuse poolt juba tehtud oli, ja tuha tõttu hind alandatud sai, siis ei olnud minul mingisugust põhjust kedagi kuritarwituses süüdistada ja selles mõttes sai asi ära lõpetatud.

Edasi on palju räägitud majapidamise kohta 1. diwiisi staabis. Sellekohta ei ole walitsus mind weel wolitanud seletust andma, kuid ma saan seda ligemal ajal tegema.

Siis on weel praeguse sõjawäe kuritarwituste hulka arwatud ka juhtumist Beckeri tehases. See asi on jällegi sõjaajast pärit.

Omal ajal härra Anderkopp ja härra Martna puudutasid kirjjade kontrolli. Härra Anderkopp küsis, mis alusel ta õieti töötab ja mis otstarbe tal on. Ma arwan, et seda küsimust parem oleks endise walitsuse liigetele esitada, kes selle on asutanud, sest kui praegune walitsus endise walitsuse algatuste eest peaks wastutama, wõiks ta täbarasse

seisukorda sattuda. Toon ühe näituse. Omal ajal wõttis härra Tõnissoni walitsus wastu seaduse, millega asutati sanitaär-ohwitseride korpus. Mina olin sel ajal wastu. Nüüd, kus minul tuleb walitsusele esitada ettepanekuid, arstisid sanitaär-ohwitserideks nimetada, näen, et kõik praeguse walitsuse liikmed selle korpusse wastu on ja küsiwad, kas ei saaks seda mitte muuta. Mõtelge nüüd seisukorda, kui teie praeguse walitsuse käest küsiks, et mispärast sarnane korpus loodud. Analoogiline juhtumine on ka kirjade kontrolliga. Teie teate, et omal ajal, kui ülemjuhataja staap oli, siis oli ka sõjawäe trükitööde kontroll. Peale selle kui ülemjuhataja instituut likwideeriti, likwideeris ka selleaegne walitsus trükitööde kontrolli, kui iseseiswa asutuse, kuid määras mõned ametnikud teadete osakonna juurde kirju kontroleerima. Praeguse walitsuse ajal on seda järk-järgult vähendatud, ja kontroll on alles jäänud ainult Tallinnas ja Narwas, kust kirjade transiit läbi läheb. Kontrolöörid töötawad ikka ainult sõjaseaduse maksuse ajal, ja kui see seadus kaotatakse, siis lõpeb ka kirjade kontroleerimine.

On etteheiteid tehtud halwa wahekorra kohta sõjawäewõimude ja tsiivilwõimude wõi seltskonna wahel. Eriti tuletati meelde Walga juhtumist, kus sõjawäelased olla takistanud kohtuotsust täide wiia.

Ma pean ütlema, et niisuguse kaebtuse järeldusel sai Wabariigi Walitsuse käsul kohtulik uurimine toime pandud. Wiimane jõudis otsusele, et selles asjas ei saa näha mingisugust wastuhakkamist kohtuwõimudele. Küll aga leiti, et sõjawäelased oleks wõinud wastutulelikumad olla, kui neil kohtuotsus teada oli.

Wene ajal oli omawalitsuse asutuste peale pandud sõjawäele korterite ja laskeplatside muretsemine. Kas hea ehk halwa meelega, kuid seda täideti wastuwaidlemata. Aga meie ajal Eesti sõjawägede wastu seda ei taheta täita. Ikka püütakse sellest kuidagi moodi mööda minna, üteldes, et ehitage ise endile kasarmud ja ärge küsige mitte meie käest. Kasarmute küsimus, nagu ma juba ütlesin, ei ole mitte ühepäewa küsimus. Neid ei saa ka mitte ühe aastaga üles ehitada, waid see ehitamine nõuab pikemat aega. Kuid see seltskonna wastutulematust ajabki wahekorra terawaks.

Edasi, wist härra Wain tähendas, et minul kombeks olla ohwitserisid, waba-

dussõja kangelasi ametist tagandada ja oma sõpru neile asemele panna. Mina pean ütlema, et see ei wasta sugugi minu põhimõttele. Et see nõnda on, toon ma ette kaks näitust. Wististe ligemal kui sõber seisab sugulane, ja kui mul oleks niisugune põhimõte, siis ei oleks ma mitte oma wenda surma lasknud saada ja teist haawata. Ma oleks wististe küll neile kohta leidnud oma ligemal, kuhu kuul ei ulata.

Teiseks on kõik kõrgemad sõjawäelased, diwiisiülemad ja teised juba enne mind seal olnud. Ja nendest ei ole keegi minu ajal pidanud lahkuma, muidugi kui teie kõrgemate sõjawäelaste hulka Walga soomusrongide ülemat ei loe. (Hüüe pahemalt poolt: Ohwitseride demobilisatsioon oli Teie ajal.) Jah, see on õige, kuid minu ajal on wanemaid sõjawäelasi vähem sõjawäeteenistusest lahkunud, kui enne mind. Tuletage meelde härra Puskar'it, Reiman'i, Rink'i ja Rosalk'i.

Minu ajal tuli tõesti kakskümmend protsenti ohwitseridest sõjawäeteenistusest wabastada demobilisatsiooni puhul. Kõige pealt said muidugi wabastatud halwemad sõjawäelased, tähendab need, kes meile vähem kasulikud olid. Teiseks sai ohwitseri asetäitja instituut ära kaotatud. Wiimane on sõjaaegne asutus, keda mitte rahuajal ei pea olema. Ma pean veel tähendama, et esimeses järgus wabastati just need, kellel oli halb attestatsioon. Need attestatsioonid anti wälja nende otsekoheste ülemuste poolt ja mitte minu poolt.

Edasi, mille pärast minule etteheiteid on tehtud, on see, et sõjawäes wäga palju muulasi teenib. Ma pean selle kohta seletama, et meie ei küsinud mitte wabadussõja ajal, kes oli eestlane wõi muulane. Palju muulasi on just sellest ajast pärit. Teine osa muulasi on peasjalikult õpetlased: professorid, lektorid, tehnikerid, kes on wõetud instruktoriteks, et meie ohwitseridele tarwilist tehnilist haridust anda. Mina usun, et neid wiimasel ajal palju rohkem on lahkunud, kui neid juurde on tulnud. Ma pean märkima, et ka meie ülikool ei ole saanud ilma muulaste-professoriteta läbi. Kõige rohkem oli muulaste teenistusse wõtmiseks põhjuseks see asjaolu, et ohwitseridele tehnilist haridust anda, sest teadusel ei ole haisu juures. Kui neid muulasi nüüd sõjawäeteenistusest wabastada, siis tõuseb nende pensioniküsimus üles. Neid isikuid on arwu poo-

lest 25—30, ja kõigil neil on moraaliline õigus pensioni nõuda, sest nemad on suu-remal hulgal wabadussõja ajal Eesti sõjawäes teeninud.

Mis puutub optantidesse, siis on minule ka kibedaid etteheiteid tehtud, miks ma üldse optante sõjawäkke wõtan. Näeb wälja, nagu tuleks Eesti sõjawäes teeni-wad ohwitserid kahte liiki jagada: ühed — on õigustega, teised — on need, kes pärast on tulnud, ilma õigusteta. Kui meil ohwitserisid wäga palju oleks ja kõikidel haridus hea oleks, siis wõib olla, oleks optandid, kes pärast oleksid tulnud, otsekohe tagawarawäkke saadetud. Asi seisab aga selles, et meil on suur hulk ohwitserisid, keda puuduliku sõjalise hariduse tõttu ei saa kõrgemale kohale määrata. Selle tõttu on siis tarwidus wõtta niisugustele kohtadele optantisid, kellel on kõrgem sõjawäeline haridus, ehk wähe-malt rahuaegne ohwitseri haridus. Nagu ma ütlesin, on neid wõetud piiratud arwul ja tõesti ainult niisugused, kes meile tarwilikud on. Ma arwan, et see küsimus on üldse kunstliselt terawaks aetud. See küsimus on aga iseenesest enam-wähem lõpul sellepärast, et opteerimise aeg on juba möödud ja wõib olla tulewad weel ainult 2—3 isikut Ukrainast, kes meile kasulikud wõiwad olla. Aegamööda saab see asi muidugi reguleeritud: kes ei ole kohane meie oludele, peab ära minema, kuna uusi enam asemele wõetud ei saa.

Kahjuks on härra Martna ära läinud, ma oleks temale mõne küsimise peale wastanud. Esiteks, tema puudutas seda küsimust, et eelarwe olla esialgu mitme miljardi suuruselt wälja töötatud. Peab ütleva, et korraline eelarwe on enam ehk vähem kindel teatawa arwu sõdurite juures, kuid erakorraline eelarwe ei ole sarnane, sellepärast tuleb esialgu eelarwesse üles wõtta kõik, mis üldse sõjawäele tarwis on, ja pärast tuleb sellest maha tõmmata seda, millega kannatada wõime, ja ülesse jätta, millega meie sugugi enam kannatada ei saa.

Härra Martna puudutas weel sõjawäe trükikodade küsimust. On ka sellekohane soowiawaldus wastu wõetud, et trükikojad saaksid ühendatud. Mina põhimõtteliselt selle soowiawalduse wastu ei ole, kuid ma arwan, et see soowiawaldus mõne teise ministereiumi juures oleks siiski otstarbekohasem olnud, kui just sõjaministereiumi juures, sest et sõjaministereiumil ikkagi mingisugune wäikene eritrükikoda tarwis oleks. Ei wõi

ju sõjaministereium kannatada, kui näituseks trükitööliste streik olemas on. On ju teada, et sõjaajal streik oli, ja rahwas oleks umbkotis ärewaks läinud. Aga meil oli oma sõjawäe trükikoda, ja selle sõjawäe trükikoja kaudu wõisime meie wäikest sõjawäe lehte: staabi teateid ja telegrammisid wälja anda. Lehekene mõjus sõjawäe ja rahwa peale rahustawalt. Peale selle on tarwis trükikoda weel sõjawäe päewakäsud ja salajased tsirkulaarid, mida üldises trükikojas ei saa teha. Selleks on sõjawäel oma trükikoda tarwis. Ühendada aga kõik trükikojad selle töö tarwis, mis awalik peab olema, selle wastu ma ei waidle.

Härra Martna puudutas muuseas sõjakohut ja ütles, et Soomemaal sõjakohus, kui ka kohtuministereium, tulla palju odawam. Ma arwan, et seda wõiks sellega seletada, et Soomes on kurjategijaid palju vähem kui meil. Ma mäletan weel, ei ole kaua aega sellest tagasi, kui Wene geograafia õperaamatutes seletati, et Soome rahwas on külades sedawõrd aus, et wargaid ei ole ja uksi lukku ei panda. Niisugust Eestimaal mina ei mäleta. Arusaadaw on, et praegugi on see moraal Soome rahwa seas tugewam, kui Eesti rahwa seas. On see aga nõnda, siis tulewad Soomes kohtute kulud ka palju vähemad kui meil.

Mis puutub ettenägemata kuludesse, mida härra Martna ka puudutas, siis on ju teada, et ettenägemata kuludeks on wõetud 1% kogu eelarwest, nimelt selle tarwis, et on wäga suured hindade kõikumised ühele ja teisele poole. Kui eelarwe oleks täpipealne, siis tuleks üksikutel juhtumistel esineda täiendawa eelarwega, aga see on liiga raske. Ettenägemata kuludeks wõetud summadega tuleb katta neid kulusid, mis on tekkinud hinnawahega.

Kokkuwõttes, mis ma täna ette kandsin, arwan, et oleks wõimalik tulla niisugusele otsusele, et praegusel ajal meie sõjawäe süsteem on alalise sõjawäe süsteem, ja et see süsteem on meile otstarbekohane. Kui aga riik ei jõua neid kulusid kanda, mis praegusel ajal telakse, siis tuleb Riigikogul enesel selle kohta sõna ütelda ja järjelikult ka wastutus kanda sõjawäe kohustuse seaduse läbiwaatamise juures, kus ütelda tuleb, kui kaua aega meie sõdurid peawad teenima. Selle järele wõib siis ka sõjawäe organisatsioon korraldatud saada. Aga tulla niisugusele otsusele, et meie sõjaamet-

kond, see on meie sõjawägi, on eitaw tegur riigis, see ei ole millegagi põhjendatud. Meie sõjawägi on senni oma otsarbet täitnud, tema õpib praegu ja saab ka tulewikus riigikaitseks walmis olema, nagu ta seda wabadussõja ajal oli. Ta on walmis alati, kui Eesti riik temalt seda peaks nõudma.

(Wahelhüüe: Lõpetada!)

Juhataja **K. Wirma**: On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Järgmise koosoleku päewakord ja aeg on teada, s. o. homme kell 5 p. l. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 11.40 m.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäär **A. Tupits**.

